STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02715

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פארלאג
מענדעלע
ווארשע

20 באנד — 1 בויגן

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראַמאָוויץ)

צוואַנציגסטער באַנד

ג״ע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל״, וואַרשא, נאָוואָליפקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראַמאָוויץ)

זכרונות

וועגן מענדעלען

פערלאַג „מענדעלע" וואַרשאַ

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

צוואַנציגסטער באַנד

דער דאזיגער באנד, „זכרונות וועגן מענדעלען" איז צוזאמענגעשטעלט געווארען דורך ב. עפּעלבוים און איז ערשינען צוריק מיט עטליכע יאהר.

אין דער איצטיגער אויפלאגע זענען אינ'ם באנד געמאכט געווארען איניגע שינוים:

דער ארטיקעל פון י. ל. פּרץ „מענדעלע" איז ארויסגענומען געווארען פון דעם באנד און איז אריין אינ'ם ערשטען באנד, וויל אהין געהערט ער לויט זיין אינהאלט.

עס איז אויך ארויסגענומען געווארען דער ארטיקל פון ח. נ. ביאליק „מענדעלעס נוסח", וויל ער איז לכתחילה געווען געדרוקט אינ'ם באנד ארטיקלען וועגן מענדעלעס שאפען („קריטיק—פריהער באנד XVII, איצט באנד I).

עס זענען פון דעם באנד „קריטיק" גענומען אהער די צוויי ארטיקלען: שלום עליכם — „ווי שעהן איז דער בוים" און אברהם רייזען — „די קליאטשע".

דער ארטיקל „נאכ'ן זיידענ'ס יובילעאום", וואס קומט אין דעם באנד איז געשריבען דורך ח. נ. ביאליק אין העברעאיש און איבערגעזעצט אין אידיש דורך ב. עפּעלבוים. אין די פריהערדיגע אויפלאגעס איז לויט א פארזעהן ח. נ. ביאליק'ס נאמען נישט דערמאנט געווארען.

אין דעם באנד זענען געבראכט נאר איניגע זכרונות וועגן מענדעלען. דער קומענדיגער, איין און צוואנציגסטער באנד, וועט זיין געווידמעט ספּעציעל „מעשיות וועגן מענדעלען", דערצעהלט דורך די אנגעזעהענסטע אידישע שריפטשטעלער, די נאהנטע פריינד און מקורבים פון מענדעלען.

נ. מ.

שלום עליכם.

ווי שען איז דער בוים.

ווי שעו איז דער בוים.

איין עפּיזאָד מיט בארען. דערצעהלט לכבוד דעם ויידען רב מענדעלי, צו זיין פינף־און־זיבעציגסטען געבורטסטאג, פון זיין ערשטען אייניקעל *)

שלום עליכם.

אויב איהר ווילט זיך בעקענען מיט'ן ויידען נאָהענט, אויב איהר ווילט מיט איהם פערברענגען אַ שעה אין פערגניגען, אויב איהר ווילט באמת הנאה האָבען, עפּים נאַשען פונ'ם ויידען, — איז ניט אין אַ געזעלשאַפט, ניט אויף באַנקעטען, בעת מע דולט אַ קאָפּ מיט טאָסטען און מע שטורעמט מיט אַפּלאָדיסמענטען און מיט הידד'ס.

---

*) איך בין דא מוסר מודעה פאר דער גאנצער וועלט, אז דאס האב איך געקרוינט רב מענדעלי מוכר ספרים מיט'ן נאמען „זיידע". דאס איז געווען מיט א פיערטעל יאהרהונדערט צוריק. איך בין דעמאלט געווען נאך גאר א קונדס און „א פערשייטער אייניקעל", ווי דער זיידע האט מיך אנגערופען אין איינעם פון זיינע בריעף צו מיר. פון דעמאלט אן איז אוועק א גאנג: זיידע! זיידעניו. — דער זיידע האט דערלעבט, ברוך השם, אייניקלעך א גאנצען דור — כן ירבו וכן יפרוצו!

שלום־עליכם

אמת, ער וועט זיך אין א געזעלשאפט ניט פערליערען. ער וועט זיך ניט בעהאלטען אין א ווינקעלע און וועט זיך ניט שעמען פאר קיי־נעם, ער וועט אייך אפענטפערען אויף אלע אייערע טאסטען און אויף אלע רעדענישען, יעדען בעזונדער און דוקא קלוג, און דוקא טיעף, און דוקא וויציג, און דאס בנים וועט איהם לייכטען, ווי א מנורה, און איהר וועט זיך פיהלען מיט איהם יום־טוב'דיג, ווי מען קאן זיך נור פיהלען מיט אנ'אמת'ן תלמיד־חכם. דאס וועט אבער זיין, רבותי, מעהר נישט אז רב מענדעלי מוכר־ספרים. דאס וועט ניט זיין „דער זיידע".

„דעם זיידען" אויב איהר ווילט קענען, געהט מיט איהם, זייט מוחל, ארויס העט־וויט הינטער דער שטאדט ארויס, דארט אויף דער פרייער לופט, אונטער דער הימעל־יארמעלקע, דארט וואו עס וואקסט א בוים, וואו עס שפראצט א גרעזעל, וואו עס פיטערט זיך א קעלבעל, וואו עס גרינט זיך א וואלד, וואו עס דרעהט א מיהל, וואו עס לויפט א טייכעל, וואו עס קוקעט א פויגעל, וואו עס שפרינגט א וועריקעל, וואו עס פלאטערט א פערהעל, וואו עס שמוצערען היישעריקען, וואו פליעגע־לעך האבען זיך צונויפגענומען א גאנצע האליאסטרע און זשומען, און וויעגען זיך, און ווידמענען זיך, און זאגען שירה, גיבען אפ א לויבעניש צו גאט — אהין, אהין זאלט איהר איהם נעהמען, וועט איהר זיך דארטען ערשט בעקענען מיט'ן „זיידען", וועט איהר דארטען ערשט געוואהר ווערען אקוראט, ווער דער „זיידע" איז.

זיהר וועט זעהן פאר זיך אין איין צייט אי א טיעפען דענקער, אי א מאדנעם קינסטלער, אי א קינד פון דער נאטור. און ער וועט זיך אוועקזעצען מיט אייך אויף גאט'ס ערד, אויף דער גרינער שמעקענדיגער קאלדרע, וואס איז בעשפרענקעלט און בעצוויקעלט מיט אלערליי קוויט־לעך. און ער וועט, קוקענדיג אין בלויען הימעל אריין, אייך ארויס־זאגען א טיעפען געדאנק, און ער וועט אייך אפמאלען א לעבעדיג בילד. און ער וועט אייך דערצעהלען א שענע מעשה פון אמאל, און ער וועט אייך זאגען א קלוגען, שארפען, א יודישען וויץ, און ער וועט זיך צעלא־כען הילכיג אויף א קול, און ער וועט אייך מאכען צו גלייכער צייט דענקענדיג און לאכענדיג און פרעהליך, און איהר וועט זיך פיהלען אזוי גוט, ווי נאך קיינמאל ניט, און עס וועט אייך באנג טהון, פארוואס איהר האט דאס פריהער ניט געוואוסט, און איהר וועט חרטה האבען, פאר־וואס איהר האט ניט פערחאפט מיט זיך א בליישטיפטעל אויף צו פער־שרייבען בײ זיך די דאזיגע טיעפע געדאנקען, מיט די דאזיגע לעבעדי־

גע בילדער, מיט די דאָזיגע שענע מעשיות פון אַמאָל, מיט די דאָזיגע שאַרפע קלוגע יודישע וויצען. ניין. דער מענדעלי מוכר־ספרים אינ׳ם לעבען איז ניט דער מענדעלי מוכר ספרים, וואָס אין בוך. מענדעלי מוכר ספרים אין לעבען איז אליין אַ בוך.

פון דעם דאָזיגען בוך רייס איך אויס אַ בלעטעל און גיב עס דיר, פריינד לעזער, היינט, צום פינף־און־זיבעציג־יאָהריגען יובילעאום פון אונזער זיידען, לכבוד אונזער אַלעמענס יום־טוב, דעם יום־טוב פון דער יודישער ליטעראַטור.

בימים ההם — אין יענער צייט, ואני באָדעסא — בין איך געזעסען אין אָדעס אויף אַ דאַטשע, ווייט הינטער דער שטאָדט, ביים ברעג פונ׳ם שוואַרצען ים, אויפ׳ן „פאָנטאַן״. יאָהרען זענען געווען גוטע, (טאַלמאַטשאָוו איז נאָך דעמאָלט ניט געווען בעל־הבית...) גוטע, גוטע יאָהרען! עס איז אָפּגעגאַנגען נור געסט, ליעבע גוטע געסט. און גאָט האָט מיר געהאָלפען. איך האָב געהאַט אַ גאַסט — דער זיידע איז צו מיר געקומען פון שטאָדט. געקומען צו־גאַסט. דער זיידע מענדעלי מיט זיין נושא כלים, דעם פליגעל־אַדיוטאַנט, י. ח. רבניצקי.

עס איז שווער זיך פאָרצושטעלען דעם זיידען מענדעלי אין אָדעס אָהן רבניצקי׳ן — פונקט ווי עס איז שווער אייך פאָרצושטעלען זיך, למשל, אַ לולב אָהן אַ הדס, אָדער אַ שטאָדט אָהן אַ „קאַזיאָנע ראַבינער״, אָדער אַ וואַרשעווער דאָזאָר אָהן אַ זוהן אַ משומד, אָדער אַ רוסישען פאַרלאַמענט אָהן אַ פורישקעוויטש׳ן... לאָז מיר הונדערט מאָל מוחל זיין מיין פריינד און מיין חבר רבניצקי פאר דעם דאָזיגען פערגלייכען. איך האָב נישט געמיינט איהם, חלילה, פוגע בכבוד זיין. וואָס האָב איך צו איהם? נאָר — איהר ווייסט דאָך — אַ שרייבער אַז ער האַלט אין פערגלייכען, מאַכען פאַראַלעלען, חאַפּט ער וואָס עס קומט איהם פריהער אויפ׳ן זינען.

בקיצור, איך האָב געהאַט געסט: דעם זיידען מענדעלי׳ן און רבניצקי׳ן. אויסגעבאָדען זיך אינ׳ם שוואַרצען ים, וואו דער זיידע האָט אונז בעוויזען, וואָס הייסט שווימען צו זעכציג יאָהר און וואָס הייסט מאַכען קונצען אויפ׳ן וואַסער, האָבען מיר גענומען די פיס אין די הענד און געמאַכט אַ שפּאַציער פונ׳ם קליינעם פאָנטאַן אויפ׳ן גרויסען און פונ׳ם גרויסען פאָנטאַן נאָך ווייטער — און בעת מעשה האָט אונז דער זיידע דערצעהלט מעשיות מיט מעשיות, און מיר האָבען געהערט און געוואונדערט זיך און געקוואַלען און געקליבען נחת, ווי

אמת'ע גוטע, געטרייע אייניקלעך. פלוצים שטעלט זיך דער זיי־דע אָפּ:

— מה נאה אילן זה — וואָס זאָגט איהר אויף דעם בוים?

מיר הויבּען אויף די אויגען — אַ בוים, שוין איין מאָל אַ בוים. ניט אַזוי דער בוים, ווי די באַרען! אַי באַרען! בערהאַמאָטען! קיילעכי־גע, געלע, פעטע, זיסע, גלאַטע, ווייכע, הענגען אַראָפּ אויף גראָבּע צו־געבּרוימטע שטעקעלעך, שיקען אַרוים פון זיך אַ ריח־ניחוח, קוקען אויף אונז פריינדליך, ווינקען צו אונז, בעטען זיך: „פערדיענט אַ מצוה, יודי־שע קינדער, מאַכט אויף אונז שהחינו"... און הינטער דעם בוים — נאָך אַ בוים, און נאָך אַ בוים — און אַלע אָפּגעשאָטען מיט באַרען. אַ ים מיט באַרען!

אָהן ווערטער האָט דער זיידע אוועקגעשטעלט אויף אונז זיינע שאַרפע קלוגע אויגען דורך די גלאַנצענדיגע ברילען און מיט אַ מע־פיסטאָפּעל־שמייכעל אויף די דינע בעזילבערטע ליפּען האָט ער אונז דורכגענומען דורך אין דורך, ווי איינער רעדט: „קינדערלעך, איך זעה— איהר זענט בּעלנים אויף די דאָזיגע באַרען?"... און גלייך, ווי מיר האָלטען זיך אויפגערעדט פון פריהער אַלע דריי, איז געבּליבּען בּיי אונז דער הסכּם, אַז מיר געהען אין גאָרטען אַריין נאָך באַרען.

יודען האָבּען פיינט לאַנג טראַכטען: וואָס באַרען? ווער באַרען? וועמענס באַרען? — דאָס האָבּען מיר געלאָזט פריי. מסתמא וועט זיך עס מיט דער צייט פערענטפערען. דער עיקר איז: געפונען אַ טויער, אַ אַ גאַנג אין גאָרטען אַריין, און דאָרט — ווי וועט זיך ניט געפינען אַ בעל־הבּית, אַ סכּר-וש, אַ גערטנער — פאַר געלד וועלען מיר שוין קריגען באַרען.

און כּך הוה. מיר האָבּען געפונען אַ טויער. אויפ'ן טויער אַ בּלעטעל. אויפ'ן בּלעטעל — אָנגעשריעבּען מיט גאָלדענע אותיות: „אַ נ אַ ט ר אָ"ן וויסען מיר, הייסט עס, אַז אַנאַטראָ — דאָס איז דער בעל־הבּית פונ'ם גאָרטען.

געהערט האָבּען מיר, אַז אַנאַטראָ איז אַ גרעק, און אַ פיעלפאַכער מיליאָנער, און אַ רשע. נאָר צי ער פערקויפט באַרען — דאָס איז קיי־נער ניט מחויב צו וויסען. עס קאָן זיין, אַז ניין, און עס קאָן זיין, אַז יאָ, ער מעג זיך זיין אַ פיעלפאַכער מיליאָנער און די באַרען פונ'ם גאָר־טען זאָל ער דוקא פערקויפען. דער שכל איז דאָך מחויב: צו וואָס דאַרף עס איין מענש אַזוי פיעל באַרען?

אָט אזוי טראַכטענדיג, טרעטען מיר אַריין פּאָוואָלינקע אין אַ מחיה׳דיגען גאָרטען, שפּאַציערען איבער אויסגעפּוצטע סטעזשקעס, געפּלאַסטערט מיט קליינע ים־שטיינדלעך און בעציערט פון ביידע זייטען מיט אונטערגעשוירענע בוימלעך, אונטער וועלכע עס קוקען אַרויס שמעקעדיגע בלומען, וואָס שמייכלען צו אונז און גריסען אונז גאָר פריינדליך: ברוכים הבאים! סקאָצעל קומט! ווילקאָמען!״... און מיר געהען ווייטער און ווייטער. פּלוצים... פון וואַנען האָט זיך גענומען, מיט איין איטפּעט און מיט אַ הוק, און גלייך אויף אונז—אַ הונד. אָבער אַ הונד! אַ קאַלב, ניט קיין הונד. אַ לייב. אַ לעמפּערט! אַ געלע גלאַנצענדיגע פעל • לאַפּעס ווייכע, קיילעכיגע, ווי ביי אַ טיגער, אַ מאָרדע אַ שוואַרצע, אַ נאַ־סע, נאָר אַ חנ׳עוודיגע, ציינער ווייסע, שאַרפע. אויגען רויטע, פייערדיגע, ווי ביי אַ גזלן. אַ פאַרשוין אַ הונד, נאָר אַ הונד.

איך ווייס ניט, ווי אזוי איהר, נאָר איך — איך בין מיך מודה, וואָס האָב איך מיך דאָ צו שעמען? — איך האָב פאַר אַ הונד מורא... שייך זאָגען מורא? דאָס וואָרט מורא איז צו שוואַך אויף אַרויסצוגעבען אייך דאָס געפיהל, וואָס רופט אַרויס ביי מיר אַ הונד. אַלע חיות אויף דער וועלט האָב איך ליעב, גאָר אָהן אַ שום אויסנאַהמע. אַ הונד האָב איך אויך ניט פיינד. נאָר וואָס דען? איך בין מיט איהם ניט זיכער. איך, אַז איך קום אין אַ שטוב אַריין און דערזעה אַ הונד (ביי אַ קריסט, געוועהנליך, וואָרום ביי אַ יודען איז ניטאָ קיין הונד, און אויב ס׳איז דאָ ביי אַ יודען אַ הונד, איז דאָס ניט קיין הונד), אַזוי הער איך שוין ניט, וואָס מע רעדט צו מיר. מיינע געדאַנקען זענען דאָרטען, אַרום הונד... אַז ער געהט צו מיר צו נאָהענט און שמעקט מיך אַרום און לאַשטשעט זיך און דרעהט מיט׳ן עק, איז מהיכא תיתי, זעהר פיין, מחותנים, אַבי טשעפּע מיך ניט. זאָלסט נאָר ניט אַרויפלע־גען אויף מיר די קאַלטע לאַפּעס דיינע און ניט שטופּען מיר די נאַסע מאָרדע אין פנים אַריין. איך האָב דיך ליעב, פערשטעהסט דו מיך, נאָר פון דער ווייטען...

פאַר מיין חבר רבניצקי׳ן וועל איך אייך ניט זאָגען. אפשר האָט ער מורא פאַר אַ הונד נאָך מעהר פון מיר? ער וויל מיר איינרעדען אַפילו, אַז ער האָט ניט אזוי מירא. וואָס איז די מורא? — ער האָט דען ניט קיין שירעם? נאָך אַ מין שירעם! איך האָב אייך גאָר פערגע־סען זאָגען, אַז מיין פריינד רבניצקי געהט נישט אַרויס מפתח ביתו אָהן אַ שירעם, סאַי זומער, סאַי ווינטער. אַז איהר וועט זיין אין אָדעס

און חעט בעגעגענען אין גאַס אַ יודען מיט אַ רויט שיינענדיג פּנים, מיט גוטע אַ ביסעל פערזאָרגטע אויגען, מיט אַ פערטראַכטען ווייסען שטערען און מיט אַ שירעם אונטער'ן אָרעם, חאָטש אין דרויסען איז ווינטער און דער פראָסט ברענט, זאָלט איהר וויסען, אַז דאָס איז ער, רבניצקי הייסט עס. איך ווייס דעם סוד פון'ם שירעם. ס'איז פאַר אַ הונד. אַי די קשיא: פאַר אַ הונד איז גאָר גוט אַ שטעקען? — האָט נאָר נישט קיין טבע פרעגען קשיות.

הקיצור, מיר ביידע, איך און מיין חבר רבניצקי, אַז מיר האָבען דערזעהען דאָס בעשעפעניש מיט'ן אָפענעם מויל גלייך אויף אונז, האָבען זיך אונזערע נשמות אָפּגעטיילט פון'ם גוף. אונזער ערשטער געדאַנק איז געווען: ל ו י פ ע ן! סאיז אָבער גוט צו לויפען, אַז ס'איז דאָ פיס. וואָס וועט איהר טהון, אַז די פיס האָט מען ביי אייך אונטערגעהאַקט אַקוראַט ביי די קנעכלעך, און דאָס האַרץ הענגט ביי אייך אויף אַ פאָדעם, און די האָר שטעהען קאַפּויר, און די אויגען — אָט-אָט שפּרינגען זיי אַרויס פון שטערן? ליעבער פריינד, איהר האָט אונז ניט וואָס מקנא צו זיין. וואו מיר האָבען ערגיץ אַ שונא, רבונו של עולם, זאָל ער איבערגעהן אויף דעם שטאַנד, אין וועלכען מיר ביידע האָבען זיך געפונען אין יענער מינוט.

און דער זיידע? — יענעם מאָמענט וועל איך קיינמאָל ניט פערגעסען. ווי נאָר דער כלב האָט געעפענט דאָס מויל און אַ וואָרף געגעבען זיך אויף די אומגעבעטענע געסט, אַזוי האָט דער זיידע צונויפגעלעגט די הענד אויפ'ן האַרצען, צונויפגענומען די ליפען מיט אַן שמייכעלע, אַריינגעקוקט אַ ווײַלע דעם הונד אין די אויגען אַריין און אויסגעשאָסען אַ געלעכטער מיט אַ הילך, —איך מעג שווערען, אַז דער כלב האָט פערשטאַנען דאָס געלעכטער. און ניט נאָר פערשטאַנען — ער האָט זיך געפונען ווי בעליידיגט. אַ קעגען אַ האַלבע מינוט זענען זיי אַזוי געשטאַנען איינס אַקעגען דאָס אַנדערע און געקוקט זיך גלייך אין די אויגען אַריין, און אפשר נאָך ווינציגער ווי אַ האַלבע מינוט. נאָר ביי מיר האָט זיך עס געצויגען אַן אייביגקייט. דאָס איז געווען אַ שווערער, אַ קריטישער מאָמענט. אַ מענש און אַ חיה האָבען זיך בעגעגענט און געמאָסטען איינס דאָס אַנדערע מיט'ן קוק, ווער וועמען וועט גובר זיין... נאָכדעם איז דעם הונד, אַ פּנים, נמאס געוואָרען די גאַנצע מעשה, האָט ער אַראָפּגעלאָזט די פייערדיגע גזלנ'ישע אויגען ויינע, האָט געגעבען אַ געהניץ מיט'ן גאַנצען מויל, זיך בעלעקט או

װישען איז דער בוים.

אױסגעצװיגען, אױסגעטרײסעלט די געלע גלאַנצענדיגע פעל, זיך אױס־געקערעװעט צו אונז, גאָר אָהן אַ שום דרך־ארץ, מיט'ן הינטען און שמעקענדיג מיט דער נאָז זײנע אײגענע טריט, האָט ער זיך געלאָזט געהן זײן װעג.

יענעם טאָג האָבען מיר געגעסען בערען, נישט קײן שלעכטע בערען. נאָר דאָס זענען געװען בערען, װאָס מײן װײב האָט געבראַכט צופיהרען פון שטאָדט.

א. רייזין.

„די קליאטשע".

א. רייזען.

„די קריאטשע".

געווידמעט יעם ווידען מענדעלי
צו זיין 75 יעהריגען יובילעאום.

I.

דער ראַקאָווער דרדקי-מלמד האָט געהאַט גאָר ניט וועניג תלמידים, ווייל ער האָט געהאַט אַ נאָמען פאַר אַ בעל-מדקדק און איז געווען דער איינציגער מלמד אין שטעדטיל, וואָס האָט געטראָגען אַ געפּרעסטע העמד מיט אַ קראַגען, חאָטש אָהן אַ שניפּס, און אַזוי ווי דאָס שטעדטיל האָט זיך אין יענער צייט אָנגעהויבען רעפאָרמירען, האָט דער האַרטער קראַגען אַ סך מיטגעווירקט, אַז בעלי-בתים, וואָס זענען מעהר גענייגט צו „בילדונג", זאָלען איהם אָבגעבען זייערע קינדער צו לערנען עברי און אָנפאַנג חומש.

און דאָך איז איהם דאָס קנעלען אַליין וועניג געווען צום לעבען. ווייל דער ראַקאָווער מלמד, אויסער די ביסעל דקדוק זיינע און אויסער דעם געפּרעסטען העמד מיט'ן קראַגען, האָט געלעבט ווי אַ מענש. ער איז געווען דער איינציגער מלמד, וואָס האָט געהאַט אַ סאַמאָוואַר און געטרונקען פּאָפּאָוו'ס טהיי — אַזוינס, וואָס ניט יעדער בעל-הבית,

אפילו פון העברען גראַד, האָט זיך עס ערלויבט. צו לעבען ווי אַ מענש איז קנעלען אַליין וועניג געווען און דער ראַקאָווער מלמד האָט געהאַט נאָך אַ זייטיגע הכנסה: מעשה-ביכלעך.

עס הייסט ניט, אַז ער האָט אַליין פערפאַסט מעשה-ביכלעך, אַזאַ קענער איז ער ניט געווען, חאָטש אין יענער צייט זענען געווען גאַנץ פיעל מלמדים, וואָס האָבען זיך געריבען אַרום ליטעראַטור... ניט דאָס בין איך אויסען... דער ראַקאָווער מלמד האָט אין אויבערשטען שופלאָד פון זיין קאָמאָד געהאַט אַ זעכציג-זיעבציג ביכלעך אויף עברי-טייטש פאַר די שטעדטישע מיידלעך, וואָס האָבען בײַ איהם גענומען יעדען פרייטאָג אַ ביכעל אויף שבת.

צווישען די פיעל לעזערינס-מיידלעך איז געווען דער איינציגער לעזער-יונגעל — איך אַליין. איך ווייס ניט פון וואַנען האָט זיך בײַ מיר גענומען די דאָזיגע תשוקה, נאָר אַ לעזער בין איך געווען אַ מתמיד. ווען איך וואָלט אַזוי פיעל געוואָלט לערנען, ווי לייענען די מעשה-ביכלעך, וואָלט איך געווים אויסגעוואַקסען דער גרעסטער רב און ווער ווייסט, צי וואָלט טאַקע פאַר מיר בעסער ניט געווען... ניט דאָס בין איך אויסען...

חאָטש איך האָב געהאַט צייט אַ גאַנצע וואָך און ניט דוקא ווי די יודישע טעכטער — נור שבת אַליין, דאָך פלעג איך פרייטאָג נאָך האַלבען טאָג אויך קומען נאָך אַ ביכעל און פלעג שיער ניט בטל בששים ווערען צווישען די מיידלעך, וואָס האָבען אָנגעפילט דאָס חדר פון ראַקאָווער מלמד.

די דאָזיגע מיידלעך האָבען מיך שוין גוט געקענט, און חאָטש איך בין געווען אַ בחור׳ל פון אַ יאָהר 13, האָב איך שוין געוואוסט וואָס הייסט ליעבע — ערשטענס טאַקע די ראָמאַנען, וואָס איך האָב געלעזען זינט 11 יאָהר און, צווייטענס, מיין אייגענער כח הדמיון... אָט צווישען די מיידלעך-לעזערינס האָב איך געהאַט אַ צוויי-דריי, אין וועלכע איך בין געווען שטאַרק פערליעבט. אין וועלכער שטאַרקער — האָב איך אַליין ניט געקאָנט אונטערשיידען.

בײַ די דאָזיגע מיידלעך בין איך געווען דער וועג-ווייזער, חאָטש זײַ זענען אַליין אויך געווען געניט בעהאַוונט אין דער דעמאָלדיגער ליטעראַטור, אָבער צו מיר האָבען זײַ זיך ניט געקאָנט גלייכען. עס זענען געווען אַזוינע מעשה-ביכלעך, וואָס איך האָב דורכגעלעזען צו

שליכע מאָל, אזוי אז איך האָב די גאַנצע געשיכטע געקאָנט איבער־דערצעהלען.

דערפאַר פלעגען זיך איניגע פון די דאָזיגע מיידלעך ווענדען צו מיר מיט עצות.

— וואָס זאָגסטו, זאָל איך נעהמען דעם „בלינדען בעטלער“.

איך פלעג נעהמען דאָס ביכעל און דער האַנד, בעטראַכטען און, מורא האָבענדיג פאַר׳ן ראַקאָווער מלמד, פלעג איך אָנטרעטען בגנבה אויפ׳ן פוס, דאָס האָט געהייסען: נעהם אַנ׳אַנדערס.

און מיט אַ פריינדליכען שטומען שמייכעלע האָט מיר דאָס מיידעל אָבגעדאַנקט און דער דאָזיגער שמייכעל האָט מיך געוואַרימט דעם גאַנצען שבת.

II.

אויב איך האָב געהאַט פערגניגען פרייטאָג האָבענדיג עסקים מיט די מיידלעך ביי די ביכלעך נעהמען, פלעג איך דערפאַר גענוג אויס־שטעהן צרות פאַר דיזעלבע ביכלעך אין דער־היים.

מיין טאַטע, אַ יוד, וואָס האָט געזוכט אַ תכלית, האָט ניט געלאָזט מיך די ביכלעך לעזען און, חאַפּענדיג מיך ביי אַ מעשה־ביכעל, פלעגט ער זיך וואָרפען צו מיר:

— דו לייענסט ווידער די נאַרישקייטען! איך וועל דיר זיי צוריי־סען אויף פיצלעך.

און די מאַמע פלעגט אונטערהעלפען:

— עס קאָסט דאָך איהם יעדעס ביכעל דריי קאָפּיקעס בראָקאַט.

— איך בין איהם מוחל די דריי קאָפּיקעס... פלעגט דער טאַ־טע ווערען בּרייט — דער עיקר, ער טהוט גאַרנישט... אַריינגעטהון זיך אין די נאַרישקייטען, און גאָר. וואָלט ער חאַטש געלייענט אויף לשון־קודש, איז עפּיס אַנדערש. קומט איהם צו חאַטש טייטש־ווערטער־

קען ער דעם לשון... קאָן ער עפּיס האָבען אַ נוץ דערפון, אָבער דאָס — גאָרנישט, — מעשה=ביכלעך אויף עברי־טייטש.

און אַריינקומענדיג אין צאָרן, פלעגט ער אַ חאַפּ טהון דאָס ביכעל און בעהאַלטען בייזערענדיג זיך

— אוים מעשה=ביכלעך.

— דאָס ביכעל פלעגט ער מיר אין אַ פּאָר טעג אַרום אָבגעבען, ביים אָבגעבען אַליין אַ בלעטער טהון דאָס ביכעל, אַ לעז טהון פאַר זיך דוקא דאָס סאַמע געדיכטע, וואו רייזע קושט זיך מיט אַראַלף'ן, רויט ווערען און ווי אַ פערשעמטער מיר אָבגעבען מיט די ווערטער:

— געה שוין, טראָג אַוועק אָט די נבול-פּה און מהיום והלאה זאָלסטו ניט וואַגען די אַשפּה צו ברייגגען אין שטוב.

III.

מאַכט זיך אין אַ האַלב יאָהר אַרום אַ מעשה, אַז דער ראַקאָווער מלמד ווערט עפּיס ברוסט-ליידענד און פאָרהט אַוועק אין דער גובערניע אַריין צו אַ מומחה אַ דאָקטאָר און כּדי אויסצושלאָגען די הוצאות האָט ער דאָרט געקויפט אַ ניי פּעקיל ביכער פאַר אַ רובל צוואַנציג.

קומענדיג צוריק פון גובערניע, זאָגט ער מיר גלייך אָן די שמחה. איך, וואָס האָב שוין ניט געהאַט ביי איהם וואָס צו לייענען באמת און וואָס פלעג אַריינגעהן נור פרייטאָג צוליעב מיינע דריי געליעבטע, ראַטהען זיי וואָס צו געהמען, — איך בין מלא שמחה און בעט איהם, ער זאָל אַזוי גוט זיין מיר ווייזען.

— דאָס זענען אָבער גאָר אַנדערע מינים ביכלעך. פאַר דריי קאָפּיקעס פּראָקאַט קאָן איך זיי ניט געבען, — זאָגט דער ראַקאָווער מיט אַ מינע פון אַ סוחר, וואָס האַלט, אַז זיין סחורה איז אויסער קאָנקורענץ און דער קונד וועט מוזען צו איהם אָנקומען.

— מילא, מיר וועלען זיך ניט דינגען, — פערזיכער איך איהם און ביי מיר ווערט שוין געבוירען אַ פּלאַן, ווי אַזוי צו קריגען אַ מטבע אין שטוב..

דער ראַקאָווער מלמד האָט אָבער צוזאַמען מיט די ביכלעך גע־בראַכט אַ גזרה:

— פאַר די ביכלעך מוז מען געבען זאַלאָג... און איז גלייך מוסיף:

— איך האָב געבראַכט איין ביכעל, וואָס זאַלאָג אַליין פאַר איהם דאַרף מען לאָזען פינף קערבלעך!

— פינף קערבלעך! שפּרינג איך אינטער.

— דאָס איז אַ ביכעל, וואָס מען זוכט, פערשטעהסטו מיך, — קוקט מיך אָן דער ראַקאָווער מלמד מיט אַ זיעגער־שמייכעל... דאָס איז אַ ביכל, וואָס מען צאָהלט פאַר איהם אַ האלב קערביל פאַר איבערליי־ענען אַליין... דאָס איז, פערשטעהסטו מיך, „די קליאַטשע" פון אַבראַ־מאָוויטש...

— די „קליאַטשע", וואָס איז דאָס אַזוינס? א ויך אַ ראָמאַן? — פרעג איך תמ'עוואַטע...

— ביזט נאָך אַ יונגעל — לאַכט פון מיר דער ראַקאָווער מלמד... אַבראַמאָוויטש מאַכט ניט קיין ראָמאַנען... דו גיב אַ פרעג טאַקע דיין טאַטען, וועט ער דיר זאָגען...

— דער טאַטע, פערוואונדער איך זיך... דער טאַטע לאָזט מיך אפילו אַ ביכעל ניט נעהמען, — בין איך מיך מודה פאַר פערווירונג און האָב גלייך חרטה...

— אַ מעשה־ביכעל ניט און די „קליאַטשע" יאָ... פון דער „קליאַטשע" ווייסט דיין טאַטע... דיין טאַטע האָט געלערענט אַמאָל אין וואָלאָזשין? — ניט ער מיך פלוצים אַ פרעג.

חאָטש איך פערשטעה ניט, צו וואָס ער פרעגט מיך, נאָר אַזוי ווי איך ווייס, אַז מיין טאַטע האָט יאָ געלערענט אין וואָלאָזשין, ענט־פער איך: יאָ!

— אויב יאָ, ווייסט ער פון דער „קליאַטשע". און זאָג איהם טאַקע, אַז די „קליאַטשע" האָב איך געבראַכט פאַר אַזוינע מענשען ווי דיין טאַטע... זאָל ער אַריינגעהן, וועלען מיר מושוה ווערען...

איך קאָן ניט פערשטעהן, פון וואַנען איז ער אַזוי זיכער מיט מיין טאַטען, וואָס איז אַזוי אָנגעשטויסען אויף ביכלעך, נאָר דער זיכערער טאָן פון ראַקאָווער מלמד ווירקט אַזוי אויף מיר, אַז איך קום אַהיים און שיט גלייך אויס:

— טאטע, דער ראקאָווער מלמד האָט געזאָגט, אז ער האָט פאר דיר געבראכט די „קליאטשע"...

אין שטוב לאכען זיך אלע, אויסער'ן טאטען, פונאנדער...

די מאמע רופט אוים:

— דער בחור איז משוגע געוואָרען פון די מעשה-ביכלעך.

נאָר דער טאטע פערשטעהט עפיס יאָ און ניט און ווענדט זיך צו מיר געלאסען:

— קום אהער, דערצעהל פאוואָלי...

איך בלייב דערשראָקען צוליעב דער פערקאָכטער קאשע און פון שרעק פרעג איך איבער דעם ראקאָווערס שאלה:

— דו האָסט דאָך געלערענט אין וואָלאָזשין?...

— ביזט משוגע, צי חסר דעה, — לאכט דער טאטע און שטעהט צו, איך זאָל ריידען קלאָרע דבורים.

איך בערוהיג זיך א ביסעל און דערצעהל די מעשה שוין פינקט-ליכער.

— דער ראקאָווער מלמד האָט געבראכט א ניי ביכעל, די „קליאטשע"... ער זאָגט, אז דו ביזט א מבין אויף אזוינע זאכען...

— אהא... פערטיעפט זיך דער טאטע, ווערט ערנסט, אָבער צוטמיטהיג און רופט זיך אָן:

— די „קליאטשע" האָט ער געבראכט... ווי אזוי האָט ער זי געקראָגען, אז שוין א יאָהר צעהן, אז מען זעהט זי ניט... זעה אקאָרשט, — ווענדט ער זיך צו מיר גאָר ניט מעשה-טאטע, נאָר מעשה-חבר.

— ער האָט געזאָגט: די „קליאטשע" פון אבראמאָוויטש... פער-זיכער איך, געריהרט פון טאטענ'ס ווייכקייט...

— דאָס איז אנ'ענין — רופט זיך אָן דער טאטע און איך זעה, ווי זיינע אויגען לייכטען איהם — איך האָב זי אפילו געלייענט, רעדט ער ווי פאר זיך, אָבער איך וואָלט געוועהן א בעלן זי נאָכאמאָל זעהן...

— ער וועט זי דיר געבען פאר א האלבען רובל... דערקלער איך...

— מעהר פעהלט ניט, פטר'ן א האלבען רובל אויף נארישקייט. מישט זיך אריין די מאמע, פאָרענדיג זיך ארום א טעפעל...

— קיין נארישקייט איז דאָס דוקא ניט — רופט זיך אָן דער טאטע... די „קליאטשע" איז שוין דוקא נישט קיין נארישקייט... נאָר

„די קליאַטשע".

האַלבער רובל איז אַ סך... אַ פערטעלע זאָג איהם... נור אויף איבער שבת...

איך פליה אַרויס הענדום־פּענדום צום ראַקאָווער און גיב איהם איבער בסוד, אַז מיין טאַטע אַליין בעט די „קליאַטשע", נאָר ער גיט נישט מעהר ווי אַ פערטעלע... נור ביז זונטאָג.

דער ראַקאָווער מלמד קווינקעלט זיך אַ ביסעל, זאָגט אָבער, אַז צוליעב דעם טאַטען טהוט ער דאָס און גיט אַפילו אָהן זאַלאָג.

— נור היטען דאָס ווי דאָס אויג אין קאָפּ...

איך זאָג איהם צו, אַז איך וועל אָפּברייננגען נאָך נייער ווי זי איז...

און חאַפּ זיך אַרויס אויף דער גיך, וויל מיר דאַכט זיך, אַז דער ראַקאָווער קאָן נאָך חרטה האָבען.

אַריינגעקומען מיט'ן ביכעל אין שטוב אַריין, זעה איך, ווי דער טאַטע וויל זיין גלייכגילטיג, אָבער ער קאָן ניט. ער נעהמט מיר אַנט־קעגען צו דער טהיר, חאַפּט כמעט אַרויס דאָס ביכעל, עפענט אויף און לעזט דעם שער:

„די קליאַטשע".

און אַ שמייכעל צוגיסט זיך אויף זיין פּנים און באַלד הער איך ווי ער זאָגט:

„געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר־ספרים".

און דער שמייכעל ווערט נאָך ברייטער און פרייער. קיינמאָל האָב איך דעם טאַטען ניט געזעהן שמייכלענדיג.

— עס איז טאַקע אַ גוט ביכעל? — ווער איך מוטהיג און פרעג דעם טאַטען.

— אַ גוט ביכעל פרעגסטו? — פערגעסט זיך דער טאַטע, אַז ער רעדט דאָס מיט זיין אייגענעם יונגעל און דערקלערט מיר, אַז דאָס איז נישט קיין מעשה־ביכעל, „נאָר אַ משל, פערשטעהסט, אַ משל"...

ער עפענט אויף ווידער און לעזט די קליינע ווערטעלעך פון דער מאַטאָ:

„לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך, רעיתי".

און גיט שמייכלענדיג צו:

— „די קליאַטשע האָב איך געלייענט אין וואָלאָזשין טאַקע...

איך קריג פאַר דאָס ביכעל גרויס אָבשיי און בעשלים, ווי נור דער טאַטע לעגט זיך שלאָפען, וועל איך דאָס אַליין דערלעזען ביז אין

דער־פריה... ווייזט זיך ארויס, אז איך האב מיך טועה געווען. ווי עס האט געהאלטען ביי ליכט־צינדען און די מאמע האט זיך שוין אנגע־טהון לכבוד שבת און דאס שמייכעל פון ליכט־בענטשען איז שוין גע־ווען אויסגעגאסען אויף איהר פנים, רופט זיך אן דער טאטע, איינ־בויגענדיג זיך צו דער לאמפ, וואס איז געשטאנען אויפ'ן טיש צווישען די לייכטער:

— נים אריין נאך א ביסעל „גאזע" אין לאמפ...

דאס האט בעדייט, אז דער טאטע וועט היינט זיצען שפעט און לייענען די „קליאטשע"...

און אזוי איז טאקע געווען...

אז דער קנויט אין לאמפ האט שוין נים געהאט קיין יניקה און דאס פייעריל האט קוים, קוים בעלויכטען דאס טישעל, איז דער טאטע נאך אלץ געזעסען געבויגען און געלייענט די „קליאטשע"...

ש. אַש

מענדעלי מוכר־ספרים

עס איז דאָ ביי מענדעלי מוכֿר ספרים אַ העלד, פֿאַר וועלכֿען איך האָב פון תמיד אָן געהאַט גרויס דרך־ארץ, פֿאַר וועלכֿען איך האָב געהאַט גרויס אָבשיי און האָב מיט עהרפורכֿט נאָכגעקוקט פון דערווייטענס זיינע טריט, ווי ער געהט אַרום צווישען אונז און זעהט אַלץ און הערט אַלץ און פערצייכֿענט זיך אַלץ.

דער העלד איז מענדעלי מוכֿר ספרים אַליין.

האָט איהר איהם נישט געטראָפען אויף אייער וועג? געהט ער דען נישט ווי אַ לעגענדע אַרום צווישען אונז? זעהט איהר איהם דען נישט יעדען זומער אין סליחות־צייט מיט זיין פערד און וועגעלע, מיט זיינע ספרים אין שוהל־געסעל אַריינפאָהרען? און אַז אַ יוד געהט אין גרויען פריה־מאָרגען מיט'ן טלית און תפילין הינטערן אָרעם פון זיין שטוב אַרויס אין בית־המדרש אַריין, דער גרויער מאָרגען הויבט ערשט אָן צו פערטרייבען די נאַכֿט פון שטעדטיל, און מיט אַמאָל דערזעהט ער—פון וועג קומט אָן אַ וועגעלע צופאָהרען, אַ מענדעלי מוכֿר ספרים זיצט און פיהרט זיינע ספרים איבער יודישע שטעדטליך אַרום,—און עס דאַכֿט זיך איהם, אַז נישט איין מענדעלי מוכֿר ספרים איז דאָ, נור אַ סך, אַ סך מענדעלעך פאָהרען איבער די יודישע שטעדט אַרום: און יודען זענען דאָס גאָר פון אַנ'אַנדער וועלט, נישט פון דער, אויף וועלכֿער מיר לעבען, נור זיי קו־מען אָן פון יענער וועלט, פון וועלכֿער עס דערצעהלט זיך אין די „מעשה־ביכלעך". זיי גרעניצען מיט די גן־עדן־התחתונ'ס און

די סמבטיונס. דאָרט, וואו די „רויטע יודעלעך״ וואוינען—פון דאָרט קומען זיי אָן, די מענדעלעך.

זיין אָנפאַנג איז אין דער לעגענדע.

ווען אונזער ליטעראַטור וואָלט נישט דערגאַנגען צו דער צייט, ווען מען שרייבט־אויף די נעמען פון די שרייבערס, ווען מען פערצייכענט זייערע פערדיענסטען און מען מאַכט זיי יובי־לעאומס, נור אין דער צייט פון די שלמה גרייגערערס און פון די מחברים פון די „בן מלך׳ס״ און בת־מלכה׳ס״, פון די „חברה־קדישא־סעודות״ און „מעשה בג׳ אחים״, ווען מענדעלי מוכר ספרים וואָלט געווען אין דער פאַר־היסטאָרישער צייט פון אונ־זער ליטעראַטור,—וואָלט די לעגענדע פון מענדעלין נישט גע־ווען זיינע ווערק—נור ער; וואָלט מענדעלי מיט זיין שיין פער־דונקעלט די ווערק זיינע; וואָלטען צו אונזערע טעג דערגרייכט נישט זיין „פישקע דער קרומער״, נישט זיין „קליאַטשע״, אויך נישט זיין „קליין מענשעלע״,—נור „מענדעלי מוכר ספרים״ אַליין, מיר וואָלטען געהאַט אַ לעגענדע פון אַ יודעל „מענדעלי מוכר ספרים״, וועלכער איז מיט זיין פוהר און וועגעלע אַרומגעפאָה־רען איבער יודישע שטעדט און שטעדטליך און אויף אַלץ גע־האַט אַנ׳אויג. ער האָט די פעלדער געזעהן, די הימלען און דאָס וואַסער, די וועלדער פערשטאַנען, די בוימער און די וואָלקענס, און מיט אַלע זיך דורכגערעדט, און פאַר אַלע אויס־געגאָסען זיין יודיש הארץ; און מיט זיין פערדיל זיך דורכ־געשמועסט און מישב געווען זיך דערמיט וועגען כלל־ישראל; דאַן וואָלט מען איהם געטראָפען אין טלית און תפילין פאָהרענ־דיג אָדער שטעהענדיג הינטער אַ בוים אויפן וועג און דאַווענען, און זיין פערדיל פאַשעט זיך נעבען איהם; דאַן וואָלט מען איהם געטראָפען אין יודישע קרעטשמעס זיך אויפהאַלטען. און די לעגענדע וואָלט דערצעהלט פון איהם, ווי ער האָט זיך אין סליחות־צייט אין די יודישע שטעדטלעך געוויזען, אין בית־המדרש פערפאָהרען, זיין פאַק ספרים אויסגעלעגט, מיט יודישע קינדער געהאַנדלט, מעשה־ביכלעך זיי פערקויפט—און דערוויילע אונטערגעהאָרכט, וואָס הערט זיך ביי יודען, ווי אחינו בני

ישראל לעבען, און וואָלט דערנאָך אַלץ פאַר זיין פערדיל אויס־דערצעהלט, פאָהרענדיג איבער פעלדער און וועלדער. אין מיטען וואָלט ער אַ וואָרט אַריינגעהאַקט וועגען גאָט׳ס וועלט אויך — ווי די בוימער דאַוונען און די גרעזעליך וואַקסען הינטער דעם מלאך׳ס רוט, וועלכער שטעהט נעבען יעדען גרעזעל, און גויט עס צו וואַקסען. און דערצעהלט וואָלט ער, ווי גאָטס הימעל זעהט אויס איבערן שטעדטיל, אין אַ טאָן אַ גאַנץ יודישען, מיט אַ יודישען טעם, ווי עס פּאַסט פאַר אַזאַ יודען, ווי מענדעלי מוכר ספרים איז, בעת ער רעדט זיך דורך מיט זיין פערדיל. און נישט איין מענדעלי מוכר ספרים וואָלט געווען, נור אַ סך מענדעלעך, מיט איין מאָל וואָלט ער זיך געוויזען אין אַלע יודישע שטעדטליך... ווי אַ גייסט וואָלט ער ערשיענען, אויף זיין מאַנטעל ליעגט דער הויך פון הייליגען שטויב, און אין איהם איז איינגעהילט דער הייליגער סוד פון דער לע־גענדע.

מענדעלי מוכר ספרים האָט געשאַפען די שענסטע יודישע לעגענדע פון דער לעצטער צייט, אָבער נישט אין זיינע ווערק, נור אין זיין פערזאָן אַליין.

אַז איך בין נאָך אַ יונגעל געווען, בין איך, מיט אַלע יונגלעך צוגלייך, אין די סליחות-טעג, פון מיין חדר געגאַנגען אין בית־המדרש אַריין. דאָרט איז געשטאַנען דער יוד מיט זיין טיש ספרים אויסגעשטעלט, וועלכער פלעגט תמיד די טעג אָנקומען צופאָהרען מיט זיין פערד און וועגעלע אין אונזער שטאָדט אַריין, און האָב ביי אים, פאַר די פאָר גראָשען, וואָס די מאַמע האָט מיר געגעבען, יודישע ספרימלעך געקויפט. איך געדענק, אַז אויף קיין זאַך איז מיר ביי מיין מוטער ניט אָנ־געקומען אַזוי גרינג אַ פּאָר גראָשען אַרויסצוקריגען, ווי אויף ספרימלעך. דערמיט האָב איך זי גענומען. קוים האָב איך אַרויס־געזאָגט, אַז איך וויל אַ פּאָר גראָשען אויף ספרימלעך צו קויפען — האָט מיין מאַמע באַלד די גראָשענס אַרויסגענומען פון איהר

טאַש און זיי מיר איבערגעגעבען מיט אַ תשואת־חן, מיט אַ אומ־געהויערער צופריעדענקייט, וועלכע האָט אויסגעדריקט שטאָלץ אויף איהר קינד, וואָס קויפט זיך שוין ספרימלעך.

פאַר דער טהיר פון בית־המדרש האָט זיך געפּאַשעט דאָס פערדיל. און, ווי מענדעלי בעשרייבט, זענען טאַקע חדר־יונגלעך אַרום געשטאַנען און אַרויסגעצופּט די האָהר פון דעם אַזוי אויך שוין אָרימען עק.—דאָס פוהרעל מיטן פערדיל איז עפּיס געווען אַ קהלשע זאַך, און אַזוי ווי ביי מענדעלין איז געשריבען, האָ־בען מיר, חדר־יונגלעך, עס געפיטערט מיט אונזערע מאכלים; נישט איין האַלבען בייגעל, איבער וועלכען אַ יונגעל האָט גע־האַט אַ ברכה געמאַכט, האָט דאָס פערדיל אויפגעגעסען... אין בית־המדרש ביי זיין טיש און זיינע ספרים איז געשטאַנען דער יוד, וועלכער האָט זיך געפיהלט אין בית־המדרש גאַנץ היימיש. דאָרט, פאַרן עמוד האָט מען אַ קדיש אָפּגעזאָגט, און ער איז זיך געשטאַנען ביי זיין טיש און האָט זיך אויף אַ מאַשינדעל אַ יאַיכעל געקאָכט—ער מעג; דאָס בית־המדרש איז זיין היים. וויפיעל קדושות האָט דאָס קאָכענדע יאַיכעל זיך אָנגעהערט, וויפיעל קדיש־יתומס! שוין דענסטמאָל פלעג איך ביי דעם יו־דען, צווישען אַנדערע מעשה־ביכלעך, „מעשה בג׳ אחים” און „יוסיפין” און „מעשה משתי קצבים” קויפען מענדעליס אַ ביכעל אויך. איך האָב דענסטמאָל זעהר געגלויבט אין אַלץ, וואָס די ביכלעך שרייבען, און האָב טאַקע געגלויבט, אַז אַ־אַ מענדעלי איז דאָ במציאות, און אויף יעדען מוכר ספרים, וואָס איז גע־קומען אין אונזער שטעדטיל אַריין, האָב איך געגלויבט, אַז דאָס איז עס דער „מענדעלי” אַליין. שפּעטער האָב איך גע־וואוסט, אַז דער ריכטיקער מענדעלי איז אין אַנדערע שטעדט־ליך אַרומגעפאָהרען, און איך האָב אַלץ געוואַרט, ווען וועט ער אונזער שטעדטיל פערפאָהרען. פון דענסטמאָל האָב איך זעהר געגלוסט מענדעלין צו זעהן.

איך בין דערנאָך עלטער געוואָרען און אַליין אַ שרייבער געוואָרען און דערוואוסט זיך, אַז נישט אַלץ, וואָס אין די ביכלעך שטעהט, איז אמת, נור מענדעלין האָב איך אַלץ נאָך

געגלוסט צו זעהן, צום ערשטען מאָל איהם צו טרעפען אין אַזאַ יודיש שטעדטיל ביי אַ שטענדער ספרים. דאָס מזל האָט אָבער אַזוי נישט געוואָלט, און מיר איז געווען בעשערט צו בעגעגנען מענדעלי׳ן אין זעהר נישט קיין יודיש אָרט, און אין אַ גאַנץ אַנדער סביבה, צווישען אַנדערע „פעלדער" און אַנדערע „וועלדער", ווי מענדעלי בעשרייבט.

דאָס איז געווען פאַר עטליכע יאָהר*) איך האָב געוואוינט אין דער שווייץ אין ציריך און בין געוואָהר געוואָרען, אַז מענדעלי וואוינט אין גענף. איך בין געפאָהרען צו איהם קיין גענף, און האָב איהם אַהין געפיהרט אַ מתנה מיין „שטעדטיל", וואָס איז דאַן נישט לאַנג געהאַט ערשיענען. צו מענדעלי׳ן בין איך געפאָהרען דורך די שווייצער-בערג, איבער די שווייצער־זעען. עס איז גראָד געווען אין „יענע טעג", אין חודש אלול. ביי אונז אין די שטעדטליך שאַלט שוין דער קול־שופר, און די מענדעלעך ווייזען זיך שוין, און דאָ פאָהר איך אין אַ שווייצער־שטעדטיל, אין אַ פריה-מאָרגען, דער נעבעל ליגט נאָך איבער די בערג, און פון די בערג הערט זיך דאָס קלינגען פון די גלעקלעך, וואָס הענגען אויף די העלזער פון די קיה, און דאָ הערט זיך דאָס בלאָזען פון דעם פאַסטוך׳ס האָרן, און די גאָרגעל־שטים פון אַ שווייצער־מויד. דאָרט מוזען שוין די פרעמדע מוהמעס קומען צופאָהרען פון דער פרעמד אויף די קברים פון די אבות, בעטען „את המתים בעד החיים",–און דאָ פאָהר איך איבער דער גענפער זעע, דאָס וואַסער איז ווי אַ דורכזיכטיגער בלויער הימעל־וואָלקען, גלאַנצט זיך אויף דער זון, און אַרום און אַרום איז די וועלט אַרומגעשלייערט אין אַ ליכטיגען דורכזיכטיגען נעבעל, און פאַר מיר לייכט זיך דער

---

*) דער אַרטיקעל איז געשריבען געוואָרען צו מענדעלעס 75 יאָהריגען יובּי־לעאום אין יאָהר 1910 און פאַרעפענטליכט אין אַ ספּעציעלע אויסגאַבע פון „פריינד".

גלענצענדער שנײ אין דער זון אויף דעם שפּיץ פון „מאָנבלאַן".
איך דרעה מיך אַרום איבער די גענפער גאַסען. מען רעדט
פראַנצויזיש, און געה פרעג זיי וואו עס וואוינט דאָ אונזער
מענדעלי מוכר ספרים. און היינט האָבען מיר אלול־טעג...

דאָך זיך דערפרעגט, קום אַריין, די דיענסט מעלדעט
מיך אויף רוסיש, און מען פיהרט מיך אַריין, און איך בלײב
שטעהן פאר אַנ'אַלטען מאַן מיט אַ איבסען־געזיכט.

איך מוז זאָגען דעם אמת, אַז דענסטמאָל האָט זיך מיר
געדאַכט, אַז נישט דאָס איז דער מענדעלי מוכר ספרים, דאָס
איז נור זיין משל, דער ריכטיגער מענדעלי מוכר ספרים, דער
אמת'ער מענדעלי איז ערגיץ העט, העט אין די יודישע שטעדט־
ליך, און פיהרט אַרום זיין פוהר'ל מיט ספרים און האַנדעלט
אונטער מיט יודישע קינדער.

ווי דען אַנדערש? היינט איז דאָך אלול־טעג... אָ, פיעל
האָט ער צו טהון!...

נור שפּעטער, ווען מיר זענען געבליבען אַליין, און איך
האָב איהם פּאָרגעליינט אַ קאַפּיטעל פון „שטעדטיל" און ער
איז געזעסען צוגעמאַכט די אויגען און צוגעשאָקעלט מיר מיט'ן
קאָפּ—האָב איך איהם דערקענט: אין זיינע לאַנגע גלייכע קניי־
טשען פון זיין הויכען שטערן, אין זיין ערנסטען שמייכעל—
דאָס איז ער דאָך, דער אַלטער בעקאַנטער מענדעלי פון אונ־
זער שטעדטיל, פון אַמאָליגע קינדער־יאָהרען,—דאָס איז ער דאָך,
דער אַלטער בעקאַנטער.

וואָס טהוט ער דאָ? היינט, אין אַזאַ צייט, אין די אלול־
טעג? אין די יודישע שטעדטליך—אָ, פיעל איז דאָ צו טהון!..

אַז איך בין דערנאָך צוריקגעפאָהרען, האָב איך געלייענט
זיינע קליינע העברעאישע נאָוועלען. איך האָב שוין נישט גע־
זען די גלענצענדע וועלען פון גענפער זעע, דאָס גיסענדע
ליכט פון מאָנבלאַנער שנײ, איך האָב זיך צוגעהערט צו מענ־

חעגען מענדעלין.

דעלי׳ס לשון קודש, און איך האָב דאָס געפיהל געהאַט, עס איז שבת־צו־נאַכט, די צוויי ליכט פון הבדלה ברענען זיך אויפן טיש און איך הער מיין פאָטער׳ס קול, וועלכער זיצט מיט זיין גרויער באָרד ביים טיש, און ביים שיין פון די צוויי הבדלה־ליכט הער איך איהם מיט זיין שטים מדרש־לערנען פון א גרויס, גרויס ספר אַרויס...

בן-עמי

ר׳ מענדעלי שבעל פה

זעֶר גרויסער שרייבער ליידיגט ניט אויס אינגאַנצען זיין נשמה אין זיין שרייבען. נישט תמיד וויל ער און אויך נישט תמיד קאָן ער אַרויסגעבען אַלץ, וואָס ער פיהלט, דענקט און זעהט. און דעריבער, אַז מען קען נאָר די שריפטען, קען מען נאָך ניט אינגאַנצען דעם שריפטשטעלער אויסער דעם שריפט־שטעלער שבכתב, איז נאָך תמידדאָ דער שריפטשטעלער שבעל פה, וואָס איז אָפטמאָלס גרעסער און אינטערעסאַנטער פון דעם ערשטען.

אונזער זיידע ר׳ מענדעלי שיחיה געהערט געוויס צו די דאָזיגע שרייבער, וואָס האָבען גאָר אַ סך געלאָזט ביי זיך און אין זיך. אפשר אַ סך מעהר פון דעם, וואָס ער האָט אונז גע־געבען אין זיינע שריפטען. ער אַליין האָט מיר פיעל מאָל גע־זאָגט, אַז דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבען, איז נאָך זעהר וויט פון דעם, וואָס ער האָט געהאַט צו זאָגען און וואָס ער וואָלט גערדאַרפט זאָגען.

אָבער אָהן זיין עדות זאָגען איז דאָס קלאָר פאַר יעדערן, וואָס שטעהט נאָהענט צו ר׳ מענדעלי׳ן, וואָס האָט געהערט זיינע רייד, זיין דערצעהלען ביי איהם אין זיין קאַבינעט, אַז איהר בלייבט מיט איהם איינער אַליין אָדער מיט אַ פּאָר גוטע פריינד משלנו, אָדער גאָר, אַז איהר געהט מיט איהם שפּאַצי־רען און האָט עפּיס אַ בעגעגעניש, וואָס עפענט פלוצלונג זיין האַרץ אָדער זיין מחשבה.

דעם דאָזיגען ר׳ מענדעלי שבעל פה וועל איך דאָ פּרו־בען אָבמאָלען, אַזוי ווי איך קען איהם און פערשטעה איהם.

I

אין זוהר ווערט דערצעהלט: איינמאָל איז רבי אבא גע־

גאַנגען אין וועג מיט רבי יצחק. זענען זיי פאַרבייגעגאַנגען פאַרביי אַ גאָרטען, וואו עס האָבען געוואַקסען רויזען. ר' אבא האָט אָבגעריסען אַ רויז און איז געגאַנגען ווייטער, האַלטענדיג די בלום אין דער האַנד. איז זיי אַקעגענגעקומען ר' יוסי.

—אָ, איך פיהל דאָ נאָהענט די שכינה,—האָט רבי יוסי געזאָגט.—און אָט זעה איך זי אין דער האַנד ביי ר' אבא, וואָס וועט געוויס איצט אונז דערקלערען גרויסע זאַכען און סודות.

—זעץ זיך, מיין זוהן,—האָט ר' אבא געזאָגט.

זיי האָבען זיך אַלע אַנידערגעזעצט אויפן גראָז אין שאָטען פון אַ בוים, און שמעקענדיג די רויז, האָט ר' אבא אָנגעהויבען זאָגען תורה.

שטעלט אַריין אין דעם זיס שענעם און גייסט־רייכען בילד ר' מענדעלי'ן אָנשטאָט רבי אבא, וועט דאָס זיין די בעסטע פאָרשטעלונג פון איהם סיי שבכתב, סיי שבעל פה.

יאָ, אַ תלמיד־חכם מיט אַ גרויסער קינסטלערישער און פאָעטישער נשמה, וואָס פעראייניגט אין זיך תורה, חכמה און הייסע ליעבע צו אַלע שענקייטען פון דער נאַטור—דאָס איז ר' מענדעלי אין שרייבען, דאָס איז ער נאָך מעהר אין לעבען.

ר' מענדעלי צווישען דער נאַטור! ר' מענדעלי, ליגענדיג אין טיעפען גראָז, ר' מענדעלי אויסציענדיג זיך אויפן זאַמד ביים ברעג ים, ר' מענדעלי אין וואַלד! אָ, דער וואַלד! קיינער, דאַכט זיך, האָט ניט אַזאַ שטאַרקע, הייסע ליעבע צום וואַלד, ווי ר' מענדעלי. קיינער פערשטעהט ניט דעם לשון פון די בוימער און פון די פויגלען, ווי ער. מען דאַרף איהם זעהן צווישען דער נאַטור, פערברענגען מיט איהם אויסער דער שטאָדט, מען זאָל פיהלען די גאַנצע טיעפקייט און שענקייט פון זיין פאָעטישער נשמה.

ר' מענדעלי איז בטבע נישט פון די שטאַרק ווייכע און זיסע מענשען, וואָס זייער האַרץ איז אַ מין אַכסניא, וואָס אַ יעדער קאָן אַהין אַריינפאָהרען גלייך מיט'ן דישעל. ניין, ער איז אַמאָל זעהר האַרט און קאָן אַזוי אויפנעמען אַ פנים חדשות,

אַז יענער זאָל פערזאָגען דעם צעהנטען. ער האָט פיינט בתּכלית שנאה אָטאָ די זיסע מענשען, וואָס ער רופט זיי „פעטערס" און וואָס זענען תּמיד „צוקער מיט לאַקריצע". עס טרעט אין איהם אָפּט אַרויס דער קאַלטער תּלמיד חכם, דער בעל הלכה. אָבער נעמט ער נור די רויז אין די הענד און גיט אַ שמעק דעם זיסען ריח פון דער נאַטור, ווערט ער באַלד אַן אַנדערער, בעקומט אַ קינדערש זיס שמייכעל, הויבט אָן טרוימען—ווערט דער בעל האגדה.

את חטאי אני מזכיר. אַז איך האָב מיך בעקאַנט מיט ר׳ מענדעלי׳ן, האָב איך זיינע שריפטען ניט געלייענט. דאָס איז געוועזען אין יאָהר 1886. איך בין צוריקגעקומען פון דער שווייץ, וואו איך האָב פערבראַכט פינף יאָהר. דענסטמאָל איז נאָך נישט געוועזען נישט קיין יודישע, נישט קיין העברעאישע ליטעראַטור אין אמת׳ן זין. עס זענען געוועזען מענשען, וואָס פלעגען צייטענווייז לעזען. אָבער דאָס איז געוועזען אַ דבר טפל. ווער שמועסט יודיש, האָט מען נאָך גענומען לייענען, ווען מען האָט זיך געוואָלט אַ ביסעל פרעהליך מאַכען מיט דברי חול, אַ ביסעל לאַכען. און ביים דעמאָלטיגען לעזער איז געוועזען אַלץ איינס: „דאָס קליין מענשעלע" אָדער „דאָס פוי־לישע יונגעל", און אַזוי פלעגט מען טאַקע רעכענען בנשמה אחת ר׳ מענדעלי׳ן און לינעצקי׳ן צָהן אַ שום להבדיל. ווייל דער עולם, וואָס האָט דענסטמאָל געלעזען דברי חול, האָט באמת נישט געוואוסט צו אונטערשיידען צווישען ארור המן און ברוך מרדכי.

אמת, ר׳ מענדעלי איז געוועזען מעהר ווי אַלע אַנדערע בעקאַנט צווישען דער יודישער אינטעליגענץ; אָבער געוויס מעהר מיט זיין תּולדות־הטבע, וואָס איז אין יענער צייט גע־וועזען שטאַרק אין דער מאָדע, איידער מיט זיין קלאַסישער „קליאַטשע". דער המון האָט איהם פון גאָר ווייניג געוואוסט נאָך אַפילו אין די ניינציגער יאָהרען. דער גרויסער מפורסם

איז ער עווארען די לעצטע פינף־און־צוואַנציג יאָהר, אַז עס איז אויסגעוואַקסען אַ יודישע נאַציאָנאַלע אינטעליגענץ. פערגלייכט זעם פינף־און־צוואַנציג־יאָהריגען יובל, וואָס אייניגע גוטע פריינד מיט מנשה מרגלית בראש (מערקווירדיג–לויטער אַסימילאַטאָרען) האָבען געפייערט אין אָדעס, מיט דעם פופציג־יאָהריגען יובל, וואָס איז געווען אַן אמת'ער יודישער פאָלקס־יום־טוב... אמת, פאַר דער צייט איז ר' מענדעלי אַליין אויך אויסגעוואַקסען צוויי מאָל אַזוי גרויס. אין ערשטען פעריאָד איז ער געווען דער בורא פונ'ם נייעם שענעם יודישען לשון; אין צווייטען פעריאָד האָט ער געשאַפען דעם וואונדער־שענעם נייעם העברעאישען לשון. מיט זיין ערשטער אַרבייט האָט ער געעפענט אַ וועג פרצ'ן און שלום עליכמ'ן; מיט דער צווייטער–אחד העמ'ען און ביאַליק'ן.

אָבער נחזור לענינינו. איך האָב אין יענער צייט פון ר' מענדעלי'ן נור געהערט. אמת. שוין קינדווייז, אַז איך בין אַלט געווען אַ יאָהר ניין, האָב איך אַמאָל געהערט לייענען די „טאַקסע"–און דער גאַנצער עולם האָט געלאַכט; אויך געדענק איך, אַז איך בין שוין אַרויס לתרבות רעה, עס הייסט, ווען איך האָב שוין געלערנט אין אָדעסער תלמוד־תורה (אין יענער צייט איז זי געווען זעהר טריף ביים עולם, ווייל מען האָט געלערנט אָהן היטלען), האָט דער לעהרער פון „טשיסטאָפּיסאַניע" געבראַכט דאָס „קליינעם מענשעלע" און געלייענט אין קלאַס, וואו אַלע לעהרער האָבען זיך צוזיפּגעקליבען–און מען האָט ווייטער שטאַרק געלאַכט. אָבער ווער דער מחבר איז געווען, האָב איך ניט געוואוסט. פונדעסטוועגן, אַז איך בין נור צוריקגעקומען קיין אָדעס, איז איינער פון מיינע ערשטע וויזיטען געווען ביי ר' מענדעלי'ן.

דעם אדם גדול האָב איך אין איהם ניט באַלד דערשפּירט. ערשטענס, ווייל איך אַליין בין געווען נאָך אַ ביסעל אָבגעווייטערט דענסטמאָל פון דער וועלט, צו וועלכער עס האָט גע־

הערט ר' מענדעלי, און נאָך ניט אינגאַנצען צוריק אַריין אין איהר. צווייטענס, בכל גדלו ותפארתו ווייזט זיך ר' מענדעלי נאָר אין נאָהענטער פריינדשאַפט, ווען ער פיהלט זיך, ווי ביי זיך און מיט זיך. אין אַ געזעלשאַפט פון מענשען, וואָס זענען איהם ניט גאַנץ נאָהענט ברוח, איז ר' מענדעלי גאָר אַנדערש און מאַכט ניט דעם רושם, וואָס ער וואָלט געדאַרפט מאַכען. ווייל ער, גלייך ווי אַ סך אַנדערע גרויסע מענשען, פערגעסט אָפט, אַז זיין גרויסקייט איז אין דעם, וואָס ער איז און ניט אין דעם, וואָס ער איז ניט. און אַז מען וויל זיך ווייזען ניט דאָס, וואָס מען איז, ווייזט מען, פערשטעהט זיך, אויס פיעל קלענער, ווי מען איז, און אַמאָל ווייזט מען גאָר אויס גאָרנישט.

עס האָט אָבער גאָר ניט פיעל געדויערט,—ביז מיר האָבען זיך אמת צוגעבונדען איינער צום אַנדערען—און ר' מענדעלי האָט אָנגעהויבען וואַקסען אין מיינע אויגען מיט יעדען טאָג, מיט יעדער שעה, סיי אַלס שרייבער, סיי אַלס תלמוד חכם און אַלס גרויסע פּאָעטישע און קינסטלערישע נשמה.

II

איך קען זאָגען, אַז פון ערשטען מאָל אָן איז כמעט ניט אַרויס איין שורה פון ר' מענדעלי'ס פעדער, וואָס ער האָט זיי מיר פריהער ניט געלייענט, אַחוץ, פערשטעהט זיך, די לעצטע יאָהרען, וואָס איך האָב פערלאָזען אָדעס. יאָ, ר' מענדעלי האָט ליעב צו לייענען זיינע שריפטען אין כתב־יד זיינע גוטע פריינד, און אַמאָל אויך גלאַט גוטע בעקאַנטע. ר' מענדעלי'ס כתב־יד! איך האָב אויף מיין לעבען, דוכט זיך מיר, שענערס ניט געזעהן. פּשוט אַן עבירה צו דרוקען. די האַנדשריפט איז כמעט אַזוי שען, ווי דער אינהאַלט. עס ווייזט זיך אייך אויס, אַז דאָס זענען ניט קיין שורות מיט אותיות, נור שנורען קליינע, וואונדערשענע פּערל.

הערען ר' מענדעלי'ן לייענען זיינע זאַכען איז איינע פון

די גרעסטע תענוגים, וואָס מען קאָן האָבען. דענסטמאָל פיהלט איהר און הערט ניט נור דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט, נאָר אָבער אויך דאָס, וואָס ער האָט געדאַרפט זאָגען און וואָס איז איבערגעבליבען ביי איהם אין דער נשמה. דער לייענען זיינער איז אַ מין פירוש אויף יעדען וואָרט, אויף יעדען זאַץ. וואָרום ר׳ מענדעלי שרייבט תמיד בשתי אנפין. תמיד איז דאָ אַ רמז, תמיד אַ ניט דערמאָלטער טיעפער פאָן, וואָס זעהט זיך עפּיס וייט, ווייט בעדעקט מיט אַ נעבעל. אַ קנייטש מיט'ן שטערן, אָדער מיט דער נאָז, אַ פינטעל מיט די קלוגע, קורצזיכטיגע אויגען—און ניט נור איהר פערשטעהט, איהר זעהט בחוש דעם רמז, דעם נמשל, עס טרעטען אַרויס פאַר אייערע אויגען לע־בעדיגע בריאות מיט אַלע זייערע העויות, און איהר זעהט פאַר אייך די גאַנצע אָבגעמאָלטע וועלט, גלייך ווי זי לעבט, ריהרט זיך מיט אַלעמען, וואָס איז אַרום איהר. ר׳ מענדעלי'ס לייענען איז בכלל פרימיטיוו, איינפאַך, כמדבר איש אל רעהו, אַפילו ווען ער לייענט פאַר אַ גרויסען עולם בפומבי. און אין דער נאַטירליכער איינפאַכקייט ליגט די גאַנצע שענקייט פון זיין לייענען, וואָס איז באמת מייסטערהאַפט. איין חסרון: אַז איהר האָט געהערט די זאַך לייענען מפיו של מענדעלי אין כתב יד, איז דער רושם דערנאָך, אַז איהר לייענט עס אָבגעדרוקט, אָפּט שוואַכער. און עס דאַרף אַוועקגעהן אַ צייט, איך זאָל נאָך אַמאָל פיהלען די פריהערדיגע שענקייט אין דער אָפּגעדרוקטער זאַך. אָבער תמיד, ווען איך לייען איהם, זעה איך איהם אַליין, ר׳ מענדעלי'ן, פאַר זיך, הער זיין ליעבען קול, זעה זיין קנייטשען מיט'ן שטערן, זיין דרעהען מיט דער נאָז, זיין פינט־לען מיט די גוטמוטיגע קלוגע אויגען, זיין איראָניש אָדער סאַרקאַסטיש שמייכעלע, וואָס מען קאָן קיינמאָל נישט פערגעסען.

אַז מען מאַכט איהם אַ בעמערקונג, שפּאַרט ער זיך שטאַרק אין אָנהויב, אָבער דערנאָך פערבעסערט ער, אויב די בעמער־קונג איז אַ ריכטיגע.

טרויעריג, אָבער אויך וואַרים און זיס ווערט מיר אויפ'ן האַרצען, אַז איך דערמאָן זיך אָן ר׳ מענדעלי'ס קאַבינעט, צום

מײנסט אויף דער געװיסער באַזאַרנע גאַס, װאו עס איז געװעזען אַמאָל די אַלטע תּלמוד־תּורה, װאָס האָט נאָך ניט געהאַט איהר אײגען הויז. איך האָב מיך אויך בעזעצט אויף דער באַזאַרנע, װאָס איז זעהר לאַנג—אַ װערסט לערך און פּונקט אויפ׳ן אַנדערן עק—נאָהענט שוין דער ים.

—נאַ, איצט זענען מיר שוין שכנים, האָט מיר ר׳ מענדעלי געזאָגט, אַז איך בין צו איהם געקומען: װעט מען קענען אַמאָל שיקען לײהען אײנער בײם אַנדערן מילכיגע לעפעל, אַ יויך־טעפּיל און כּדומה, אַזוי װי סע פיהרט זיך צװישען שכנים.—און דערבײ דאָס בעקאַנטע שמײכעלע אויף די דינע ליפּען, װאָס אין דעם ליגט אַלץ.

אין דער צײט איז ר׳ מענדעלי נאָך געװעזען אַלײן װײט פון אַלעמען, פון די אונזעריגע, הײסט עס. איך בין געװעזען דענכמאָל כמעט פון די ערשטע אין אָדעס—פון די שרײבערס, הײסט עס,—װאָס איך פלעג אָפט צו איהם אַרײנגעהן און האָב מיך מיט איהם בעפרײנדעט.

אמת, דענסטמאָל, איז אַ חוץ לילײענבלום, װאָס מחמת זײן פערביטערטען אינערן לעבען האָט ער קײנמאָל ניט שטאַרק ליעב געהאַט זיך צונויפצוקומען און האָט זײן גאַנץ לעבען כמעט ניט געװאוסט פון שבת אַחים גם יחד, איז נאָך אין אָדעס קײנער ניט געװעזען. אחד העם האָט שוין יאָ געװאוינט אין דער צײט אין אָדעס, אָבער ער איז נאָך ניט געװעזען „אחד העם״, װײל ער האָט נאָך ניט אָנגעהויבען צו שרײבען, און קײנער האָט פון איהם נישט געװאוסט, אַחוץ אַ קלײנעם קרײז פון משכּילים.

בײ לילײענבלום׳ען האָב איך בעגעגענט ראַבניצקי׳ן, װאָס פלעגט אָפט צו איהם אַרײנגעהן. ער איז מיר פון׳ם ערשטען מאָל שטאַרק געפעלען, און איך האָב מיך צו איהם שטאַרק צוגעבונדען, אַזוי אַז ער איז געװאָרען בײ מיר אַ בן בית און פלעגט כמעט אַלע טאָג צו מיר אַרײנגעהן, און דורך זײן ליעבליכען כאַראַקטער, זײנע אײדעלע אײנפאַלן און אמת׳ע ליעבע צום פאָלק און אויך זײן שטאַרקער חבת ציון איז ער מיר

אַלץ געוואָרען נאָהענטער. אַז ער האָט אָנגעהויבען מאַלען פלענער וועגען אַרויסגעבען זאַמעלביכער אין אָנהויב אין יידיש און נאָכדעם אין העברעאיש—דעם „פּרדס״, האָב איך איהם בעקענט מיט ר׳ מענדעלי׳ן. און אַזאַ גליק האָט שוין דער דאָזיגער „רויטיטשקער״ (ווי מיר רופען איהם), אַז ער האָט ביים זיידען אויך שטאַרק נושא חן געוועזען, און ער האָט איהם ניט אָבגעזאָגט קיינמאָל אין קיין שום זאַך. און אַז ראַבניצקי איז געוואָרען „משל לאדם שיש לו פּרדס״, האָט איהם דער זיידע געגעבען פאַר זיין „פּרדס״ אייניגע פון זיינע בעסטע און שענסטע פלאַנצען, און וואָס מיר האָבען אַלע, פערשטעהט זיך, פריהער געהערט לייענען אין כתב יד.

פון דענסטמאָל אָן איז רבניצקי אויך געוואָרען איינער פון די נאָהענטסטע צום זיידען. אַזוי האָט זיך אין אָדעס פערוויקעלט דענסטמאָל דער סופרישער קנויל, וואָס איז אַלץ געוואַקסען און געוואַקסען, אַלעמאָל צוציהענדיג נייע כּוחות. באַלד איז צוגעקומען אחד העם, וואָס איז פּלוצלינג בין יום ובין לילה אויסגעוואַקסען אין אַ אומגעוועהנליכער ערשיינונג מיט זיינע „פּרורים״, „תורה שבלב״, „הכהנים והעם״, וכדומה. דערנאָך האָט זיך אין אָדעס בעזעצט דובנאָוו, דענסטמאָל נאָך אַ האַרטנאַקיגער אַסימילאַטאָר און קאָסמאָפּאָליט, וואָס איז אָבער גיך בטל געוואָרען בששים. דאַן לעווינסקי—ואחרון אחרון חביב. דער לעצטער איז צוגעקומען דער יונגסטער און דער גרעסטער, וואָס איז אַלע איבערגעוואַקסען,—ביאַליק בכבודו ובעצמו. און אַזוי איז די שטאָדט, וואָס איז ווייטער, ווי אַלע, פון יודישקייט וואו אַפילו דאָס געמיינע פאָלק איז אויך אין גרעסטען טייל אַסימילירט און וואו נאָך מיט אַ יאָהר פופציהן צוריק האָט מען שוין געקאָנט געפונען יודישע „באָסיאַקעס״ און הונדערטער קינדער, וואָס ווייסען ניט, וואָס איז אַן אַלף, די שטאָדט, וואָס אַליין האָט זי ניט געשאַפען אַפילו דעם מינדעסטען ספר,—געוואָרען דער צענטער פון די שענסטע און בעסטע יידישע סופרישע קרעפטער.

אָבער איך בין פערלאָפען אַ ביסעלע צו ווייט.

III

יאָ, ר׳ מענדעלי׳ס קאַבינעט,—דאָס איז געוועזען פאַר אונז אַ מין מקום קדוש און מקום תורה, וואו מען פיהלט זיך אַזוי וואויל, אַזוי וואַרים און אַזוי ליעבליך און אויך אַזוי ווייט פון דער געמיינער טעגליכער וועלט. צום בעסטען האָט מען זיך דאָרט געפיהלט שבת אָדער יום-טוב, וואָרום שבת איז ר׳ מענדעלי גאָר אַן אַנדערער, אַ שבת׳דיגער, און דער עונג שבת איז אינגאַנצען אויסגעגאָסען אויף זיין פנים, און יום טוב איז ער אַ יום טוב׳דיגער, אַ ווייכער, אַן אויפגעלעגטער, מיט׳ן גוטען יום־טוב׳דיגען שמייכעל אויפ׳ן פנים. מען דאַרף נישט פערגעסען, אַז ר׳ מענדעלי איז קודם כל אַ תלמיד חכם, אַ למדן און אַ חריף. אַז מען פערנעמט זיך ניט מיט ליטעראַטור, שלעפט ר׳ מענדעלי אַרויס דעם תנכ׳ל אָדער אַ מדרש אָדער גאָר אַמאָל אַ גמרא, נאָר אָפטער זיין טייערן ליעבלינג—דעם תנכ׳ל, און הויבט אייך אָן ווייזען חידושים, אָנווייזען שווערע, ניט פערשטענדיגע ערטער, וואו עס איז כלה מוקשה, ניט גלאַטיג... און דערנאָך, אַז איהר זעהט שוין גוט, אַז איהר וועט פון דעם פסוק ניט אַרויסקריכען, הויבט אייך אָן ר׳ מענדעלי צו בעלייכטען און דערקלערען דעם ענין, פערגלייכענדיג מיט צוואַנציג אַנדערע פסוקים אָדער ווערטער—און פלוצלינג ווערט אייך די זאַך אַזוי קלאָר און עס ווערט אייך אַזוי ליכטיג אין די אויגען, אַז איהר שפרינגט אונטער פון התפעלות. יאָ, אין דערקלערען און בעלייכטען די שווערסטע ערטער אין תנ״ך איז ר׳ מענדעלי איינער פון די גרעסטע און שאַרפסטע מייסטערס—ער האָט אַזוינע רייכע און טיעפע איינפאַלען אין דעם ענין, אַז אָפט בעוואונדערט איהר אין איהם דעם גרויסען הריף, ווי דעם גרויסען קינסטלער. עס איז באמת אַ גרויסער שאָדען, וואָס ר׳ מענדעלי האָט נישט געמאַכט קיין פאָרלעזונגען פון תנ״ך פאַר יונגע לייט, אַזוי ווי מיר האָבען איהם אָפט פערגעלעגט. נאָך מעהר שאָדען איז, וואָס אַלע זיינע גלענצענדע דערקלערונגען

זענען ניט פערטריבען געווארען און וועלען אזוי פערגעסען ווערען.

די ביבעל־קריטיק האט ר׳ מענדעלי, גלייך מיט אלע אנדערע אמת׳ע גרויסע קענער פון תנ״ך, פיינט בתכלית השנאה און מאכט פון איהר תמיד חוכא וטלולא. א שען פנים קאן האבען ביי אזא טיפען למדן, ווי ר׳ מענדעלי, דער „דייטש" מיט זיינע פירושים אויף תנ״ך.

און דער גרויסער למדן, וואס איז בקי אין תנ״ך און אין ש״ס, ווי א יוד אין אשרי, אז ער שרייבט, איז ער תמיד ארומגער בגלט מיט מדרשים, עין יעקב, פערשיידענע מסכתות און כדומה. און אפט מאכט זיך, אז ער זוכט דעם נויטיגען פאסיגען ארט עטליכע טעג!

אוי, ווי וואויל האט מען זיך געפיהלט ביי ר׳ מענדעלי ביי זיין שרייבטיש! און וואס פאר א וועהמוט און וואס פאר א טיעף בענקעניש כאפט מיך אן איצט, אז איך דערמאן מיך אן די דאזיגע גוטע זיסע יאהרען!

ביז צוועלף ביינאכט אבזיצען ביי ר׳ מענדעלי׳ן איז גע־ווען גאר א געוועהנליכע זאך. ס׳פלעגט זיך מאכען אפט, אז מען איז אבגעזעסען אינאיינעם ביז צוויי. און אויך עד עלות השחר. ביי ר׳ מענדעלי׳ן אבזיצען אדער גאר שפאציערען א גאנצע נאכט—איז גארניט.

ר׳ מענדעלי׳ס שמועס איז בכלל רייך מיט טיפע און ריכטיגע בעמערקונגען, שענע, גלענצענדע איינפאלן, ארויסגע־זאגט כמעט תמיד אין א גלענצענדער פארם, אפט בדרך משל, וואס איז שוין פאר זיך אליין א שען, אפט גלענצענד בילד. און דערביי תמיד די פיינסטע איראניע און דער איידעלער וויץ.

ר׳ מענדעלי איז ניט קיין סיסטעמאטישער שטרענג לא־גישער דענקער. ער האט אויך אפשר ניט קיין אבגעשטעלטע גענויע וועלטאנשויאונגען. דענקען דענקט ער תמיד, און יעדע זאך, וואס ער זעהט, וועקט אין איהם תמיד אויף א געדאנק, א בעמערקונג. ער לאזט כמעט ניט איין זאך דורך אומבעמערקט.

אָבער די אַלע געדאַנקען שטעהען זיך בעזונדער איינער פון דעם אַנדערן, זענען נישט געבונדען איינער מיט דעם אַנדערן — זיי זענען איינפאַלען, בליצען, און דעריבער זענען זיי אָפט סותר איינער דעם אַנדערן. און עס קומט פיעל מאָל פאָר, אַז ר' מענדעלי צעשטערט היינט דאָס, וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט נעכטען. אין דעם פּרט איז ער אַן אמת'ער קינסטלער, וואָס איז גאַנץ גלייכגילטיג צו אַ געוויסען אָבגעשטעלטען אמת מוחלט. ניט נור ער זוכט איהם ניט, דעם דאָזיגען אמת, נאָר עס קאָן אויך זיין, אַז ער גלויבט ניט שטאַרק, אַז עס איז דאָ אַזאַ אמת. איש איש ואמת שלו, דור דור ואמת שלו. און אַזוי אויך אין אַנדערע זאַכען.

מען האָט זיך, אַ שטייגער, געחקירעט, צי איז מענדעלי אַ ציוניסט צי ניין. אויף דעם איז דאָ איין ענטפער: ר' מענדעלי איז אַ יוד, אַ יוד דורך און דורך, בכל לב ונפש, ער איז אין אַלעמען אַ יוד, און נור אַ יוד, אויך אין זיין קונסט, אין זיין ליעבע צו דער נאַטור. אַנדערש קאָן ער ניט זיין. מיר האָבען, דוכט מיר, ניט אַזאַ שרייבער, וואָס זאָל אין זיך אַזוי כולל זיין דעם גאַנצען יודען, ווי ר' מענדעלי. ער איז אַ צו גרויסע און שטאַרקע פּערזענליכקייט, עס זאָל צו איהם קענען צושטעהן עפּיס פרעמדס. זאָל זאַמד צושטעהן צו אַ פעלז... און דער יוד, דער אמת'ער, ניט דער געקינסטעלטער, דער היינטיגער, האָט קיין מאָל ניט געחקירעט וועגען דעם, וואָס איז אַ יוד, פאַרוואָס דאַרף מען זיין אַ יוד און כדומה — דאָס אַלץ זענען שאלות, וואָס הויבען זיך אָן דענסטמאָל, אַז מען וויל אָנהויבען אַרויסקריכען פון דעם יודישקייט...

ר' מענדעלי געהט זיך אויך אין דעם ענין זיין וועג אָהן שאלות און האָט גאָר פיינט בתכלית השנאה די אַלע חקירות, אַזוי ווי ער האָט אויך פיינט אַלע עטיקעטען מיט צונעמעני־שען פון פאַרטייען. אַ יוד איז אַ יוד.

קיין אידעאַליסט איז ר' מענדעלי ניט. דערויף איז ער צו פּקח, צו קלוג און תמיד גענייגט צו זעהען די שוואַכע און אַמאָל אויך די לעכערליכע זייט פון יעדער אידעע: מען קאָן

אויך ניט זאָגען, אַז ער איז גאַנץ מאַטעריאַליסטיש געשטימט, דערויף איז ער צופיעל דער איש הרוח. פונדעסטוועגן ריהרען איהם מעהר די מאַטעריעלע ליידען. ער זעהט דורך און דורך די גייסטיגע נויט, די גייסטיגע אָרימקייט, נור זי ריהרט איהם וועניגער. ער איז דאָ אויך מעהר קינסטלער און נישט קיין בעל מלחמה פאַר דעם אָדער יענעם געדאַנק. ער איז אויך אין דעם ענין דער אמת׳ער יוד, וואָס לאָזט קיינמאָל נישט צו דעם געדאַנק, אַז דאָס יודישע פאָלק קאָן אונטערגעהן אַמאָל — „אַ שען פנים וואָלט געהאַט גאָט אָהן יודען" — האָט ער איינמאָל געזאָגט. די אייביגקייט פונ׳ם יודען ליגט טיעף, טיעף ביי איהם אין האַרצען, און דעריבער קוקט ער זיך אָפט קאַלטבלוטיג דאָרט, וואו ביי אנדערע ווייזט זיך אַרויס אַ שרעקליכער יאוש. אין זיינע ווערק איז כמעט ניטאָ אַ סימן פון השכלה. פערקעהרט, ער איז דער איינציגער, וואָס האָט נישט „געוועקט" דאָס „שלאָפענדיגע" פאָלק, האָט איהם קיינמאָל קיין מוסר געזאָגט, ניט אויסגעלאַכט, ווי גאָרדאָן אָדער סמאָלענסקין, זיינע „נאַרישע" מנהגים, זיין ווילדקייט און כדומה. ער האָט, פערקעהרט, אַ הייסע ליעבע צו אונזערע מנהגים און האַלט זיי פאַר דער גרעסטער קראַפט, וואָס שטאַרקט און האַלט פעסט דאָס יודישע פאָלק. „דאָס פלעדיל", „דער המן־טאַש" מאַכט מעהר יודען, ווי אַלע ביכלעך מיט אַלע רעדעס, אַפילו מעהר ווי די יודישע געשיכטע", זאָגט ער אָפט. זיין ליעבע צו שבת און צו ימים טובים האָבען גאָר קיין גרעניץ. זיי זענען ביי איהם די טייערסטע ירושה אונזערע. פונדעסטוועגען קאָן מען ניט זאָגען, אַז די השכלה האָט גאָר אויף איהם נישט געווירקט, און אָפט טרעט אין איהם אַרויס דער משכיל אין לעבען און אין די געדאַנקען. דאָ איז אָבער אויך דאָס אייגענע: עס איז לויטער איינפאַלען, אַ לין בערבוביה. און איהר געפינט אין איהם דבר והפוכו. שטאַרק און פעסט איז דאָך זיין ליעבע צו דער אַלטער יודישקייט. דער תלמוד און די תנאים פערגעטערט ער. און לאָז גאָר עמיצער פרובען זיי אָנריהרען! נאָך שטאַרקער איז זיין ליעבע צו משה׳ן און צום אלהי ישראל.

איינמאָל האָט איינער גערעדט אין אַ פערזאַמלונג וועגען דעם „וויסענשאַפטליכען”, און דעם „לעגענדאַרישען” משה.

ר׳ מענדעלי איז געוועזען אַזוי אויפגעבראַכט פון דער „פלאַפלעריי”, אַז עטליכע טעג האָט ער זיך נישט געקאָנט בערוהיגען. און דער כעס אויפ׳ן רעדנער איז אין איהם געוואַקסען מיט יעדען טאָג. יאָהרענלאַנג האָט ער איהם ניט געקאָנט מוחל זיין דעם חלול השם, וואָס האָט איהם טיעף געקרענקט.

די ציוניסטישע סטודענטען פון אָדעסער אוניווערסיטעט פלעגען מאַכען חנוכה אַן אָבענד פאַר אַלע יודישע שריפטשטעלער. אויף איין אָבענד, וואו ר׳ מענדעלי איז נישט געוועזען, ווייל ער איז דעמאָלט געלעגען קראַנק, איז אַרויפגעשפרונגען עפּיס אַ יונגעל אַן עזות פנים מיט אַ רעדע, וואָס ער האָט אָנגעהויבען מיט אַזעלכע ווערטער: „מיר פייערן ניט די גבורים, וואָס האָבען מלחמה געהאַלטען פאַר׳ן יודישען גאָט. דעם יודישען גאָט ווילען מיר ניט קענען. שוין צייט לאַנג מאַכען אַן ענדע מיט דער נאַרישקייט”. דעם בחור האָט מען באַלד, פערשטעהט זיך, אָבגעשטעלט.

אויפ׳ן אַנדערן טאָג בין איך געקומען אין דערפריה צו ר׳ מענדעלי׳ן, וואָס איז געלעגען אין בעט. אַז איך האָב איהם איבערגעגעבען די ווערטער פונ׳ם בחור, איז ער אויפגעשפרונגען פון בעט פערציטערט. אין דעם שרעקליכען צאָרן איז אויך געוועזען אַ שטאַרק געפיהל פון וועהטאָג, גלייך עס וואָלט געטראָפען אַ גרויסער אומגליק. מיט פייערדיגער שנאה און עקעל האָט ער גערעדט פון דעם נייעם מין ציוניסטען און נאַציאָנאַליסטען, וואָס לייקענען אָב די יודישקייט: „וואָס טויג מיר זייער ארץ ישראל אָהן דעם אלהי ישראל?”—טענ׳עט ער תמיד.

דאָ ווייזט זיך ביי איהם תמיד אַרויס די פייערדיגע נביא׳שע קנאה לאלהי ישראל, וואָס ליגט אַזוי טיעף אין דער יודישער נשמה. עס קאָן זיין, אַז אַמאָל ביי חקרנ׳ען זיך זאָל ר׳ מענדעלי עפּיס אַרויסזאָגען, וואָס זאָל זיין פונקט דער היפוך. ווארום דער זיידע נאַרט זיך אַליין אָפּט, און דער פלוצלינגדיגער איינפאַל זאָגט איהם אַמאָל דאָס, וואָס איז גאָר גאָר

ווייט פון זיינע אמת'ע געפיהלען, וואָס זענען טיעף, טיעף איינ־
געוואָרצעלט אין זיין גרויסער יודישער נשמה.

IV

טיעף, שאַרף, אמת, און אָפּט גלענצענד זענען דעם
זיידענס אַלע בעמערקונגען און איינפאַלן וועגען ליטעראַטור,—
בכלל וועגען שרייבען, און בפרט וועגען דעם, וואָס מען זאָל
ניט זאָגען, אינ'ם „אַרויסוואַרפען". און נאָך זאָגט ר' מענדע־
לי: „איזהו גבור? הכובש את הגלייכווערטיל". דאָס שרייבען
איז ביי איהם אַן עבודת הקודש, אַ כהונה, דאָס הייסט דאָס,
וואָס עס דאַרף זיין ביי יעדערן. ער אַליין איז זיך צו דעם
מכין, ווי דער כהן גדול פאַר יום כפור, אַז ער האָט געדאַרפט
אַריינגעהן אין קדשי קדשים.

מיר האָבען אַמאָל גערעדט וועגען אַ שרייבער, וואָס
שרייבט אומעטום: אויפ'ן בולוואַר, אין טראַם, אין וואַגאָן, אין
אַ קאַפע און כדומה.

—איך דערמאָן מיך, האָט געזאָגט ר' מענדעלי, אַז איך
בין געוועזען אַ יונגעל פון אַ יאָהר ניין, בין איך געקומען איינ־
מאָל צו לויפען אַהיים פונ'ם חדר עסען וואַרימעס. ביי דער
טיר האָט מען מיך אָבגעשטעלט, מאַכענדיג מיט די הענד און
ווינקענדיג מיט די אויגען, מיט אַלע אברים: „שאַ, שטיל!"
און מען האָט מיך אַפילו ניט געלאָזט אַליין פערמאַכען די טיר,
איך זאָל, חלילה, ניט אַ קלאַפּ טון. איך קום אַריין אין שטוב
אַריין. אַלע געהען אויף די שפּיץ פינגער, און מען שושקעט
זיך שטילערהייד, ביי אַלעמען אַנגסטען אויפ'ן פנים. אַלעמאָל
קומט אַריין עפּיס אַ יודענע פון צווייטען צימער, זאָגט עפּיס
אין אויער אַריין און ווערט באַלד אַנטרונען. וואָס איז?—די
מאַמע איז געגאַנגען צו קינד.

פלוצלינג, אַזוי ווי איך זיץ דאָ בעגראָבען אין געהאַקטע
וואונדען אין אַ ווינקעלע, שפּרינגט אַריין פון דער קיך אַ הוהן,
גיט אַ דרעה מיט'ן עק אַהין און אַהער—און לעגט אַן איי טאַ־

קע אין מיטען שטוב פאר אלעמען... אז עס דארף געבוירען א מענש–איז עס מיט וועהטאגען, מיט הכנות–און דא–א היהנ-דעל: ציפ־ציפ–און גארניט". אויף אייניגע שרייבער, וואס פער־פלייצען די וועלט מיט מאמרים, האט ער געזאגט: „מען האט אויף זיי אין הימעל מכריז געוועזען, זיי זאלען זיין וואסער־פיהרער. האבען זיך, אפנים, זכות אבות בעמיהט, האט מען זיי געמאכט פאר שרייבער..."

עס איז אבער א מערקווירדיגע זאך. מיט זיין גאנצען גרויסען פערשטאנד און מבינות קומט כמעט קיינמאל ניט פאר, אז ר' מענדעלי זאל גלייך אנערקענען א גרויסען טאלאנט. עס האט געדויערט עטליכע יאהר, ביז ער האט אנערקענט דעם קעניג פון אונזערע משוררים–ביאליק'ן. אין אנהויב האט ער איהם אינגאנצען כמעט אוועקגעמאכט מיט דער האנד, אפילו נאכן „מתמיד" און נאך „אריה בעל גוף". אפילו די שרעקליכע ערשיטערנדע „בעיר ההריגה" האט אויך ניט אויסגענומען ביים זיידען. ער האט אין איהר געפונען „אכזריות" אין די ערטער, וואו די טראגיק פון דער אהנמאכט טרעט ארויס אין איהר גאנצער שרעק. ער האט ניט בעמערקט, אז אין דער „אכזריות" ווייזט זיך ארויס דעם משורר'ס מעג זיגע ליעבע, אפשר מעהר, ווי אומעטום. אבער האט ער שוין אנערקענט ביאליקן, האט ער זיך צו איהם צוגעבונדען מיט דער גאנצער נשמה. און אין אדעס. נאך דעם, ווי דער גרויסער און שענער בית־המקדש פון אונזערע סופרים איז חרוב געווארען, א טייל זענען גאר אוועקגעגאנגען אויף אייביג, און א טייל זענען זיך צעפאהרען און פערווארפען געווארען בכל קצוי תבל. איז דארט איבער־געבליבען נאך דער ענגער הייליגער דריי־בונד–דער זיידע, זיין גרויסער אייניקעל ביאליק און דער „רויטיטשקער", ראב־ניצקי הייסט עס.

פון אלע ביאליקס זאכען איז ר' מענדעלי מעהר נתפעל געווארען פון זיין „הברכה", וואס איז באמת די שענסטע לי־רישע פאעמע ניט נור אין דער העברעאישער, נאר אפשר אויך אין דער גאנצער אייראפעאישער ליטעראטור. איך קען ניט

קיין איין זאַך אין אַלע ליטעראַטורען, וואָס זאָל קענען זיך גלייכען מיט דער העכסטער שענקייט פון בעשרייבונגען פונם וואַלד און דעם צווישען די געדיכטע בוימער בעהאַלטענעם טייכעל. עטליכע מאָל האָט ר׳ מענדעלי גערעדט פון דער „הברכה" מיט גרויס התפעלות. פערגלייכענדיג די „ברכה" מיט דער „מגלת האש", וואָס איז אָבגעדרוקט געוואָרען פריהער, האָט ער געזאָגט: „ואתה מיא וכבא לנורא".

און אַזוי ווי ר׳ מענדעלי קוקט אָפט עפּיס מיט אַ מין חשד אויף אַ נייעם גוטען ווערק, קאָן זיך מאַכען, אַז ער זאָל אַמאָל שטאַרק לויבען גראָד גאָר אַ שוואַכע זאַך. אַז יעדער באַראָן האָט זיין פאַנטאַזיע, מעג אַ גרויסער שרייבער אודאי האָבען זיינע. דערצו איז דער זיידע, דער גרויסער חכם, אָפט אַן אמת קינד, וואָס מען קאָן איהם פערנאַרען מיט אַ לעקעכיל. און קומען ביז צו די עלטערע יאָהרען און נאָך זיין אין פיעל זאַכען אַ קינד, איז איינע פון די מעלות, וואָס מען געפינט זיי דוקא נור ביי גרויסע מענשען. דאָס קינד מיט דעם שאַרפען חכם, דער פּאָעט, דער גרויסער בעל-מחשבות מיט דעם ערגיץ אין דער טיעף בעהאַלטענעם קאַלטען בר שכל שטויסען זיך אָפט אָן איינער אָן דעם אַנדערן, האַלטען אָפט מלחמה איינער מיט דעם אַנדערן. און דערפון קומען אַרויס די היפוכים, וואָס איך האָב שוין אויבען פון זיי גערעדט. אָבער סוף כל סוף איז גובר דער גרויסער יוד און דער גרויסער קינסטלער. און אַז ר׳ מענדעלי רעדט אַמאָל רוהיג איבער די ווערק, ווערט מען אָפט נתפעל פון זיינע בעמערקונגען. ער זעהט און בעמערקט אַזוינע שטריכען, וואָס קיינער האָט גאָר פון זיי ניט געדענקט.

V

איך קלער ניט, חלילה, זיך דאָ צו פערנעמען מיט ר׳ מענדעליס „פּסיכאָלאָגיע". „איהר ווייסט, וואָס הייסט פּסיכאָלאָגיע?"—האָט מיר אַמאָל ר׳ מענדעלי געזאָגט: „דאָס הייסט יע-

נעם אַריינקריכן אין די געדערים". ר' מענדעלי'ס פערגלייכע־נישען, זיינע גלייכווערטלעך, זיינע איראָנישע בעמערקונגען, זיינע וויצען! אַ גאַנצער אוצר וואָלט דאָס געוואָרען, מען זאָל זיי געוועזען פערשרייבען. עס איז פאַרהאַן אַ גאַנץ בוך, וואָס הייסט „לוטערס טיש־רעדען". דאָס האָבען זיינע חסידים נער־שריבען אַלץ, וואָס ער פלעגט זאָגען ביים טיש צווישען גוטע פריינד כטוב לבו ביין. פאַרוואָס זאָל מען דאָס נישט טון מיט ר' מענדעלין? עס איז נאָך איצט ניט שפעט, און אַלע אונזע־רע וואָלטען געדאַרפט אָנהויבען פערשרייבען דאָס, וואָס זיי געדענקען.

עס איז אָבער אַ ריינער אומגליק מיט זיי, מיט די אַלע פערגלייכענישען, גלייכווערטלעך און כדומה. געוועהנליך ליגען זיי ערגיץ טיעף בעהאַלטען. פיהלען זיי נור, אַז מען וויל זיי צונויפנעמען, צעפליהען זיי זיך, ווי די פייגעלעך אין אַלע זייטען און געה כאַפּ זיי.

אָט האָט איהר עטליכע אַלס ביישפּיעל.

דער געוועזענער „קאַזיאָנער" רב גורלאַנד, וואָס איז גע־וועזען בעקאַנט מיט זיין קנעכטשאַפט און קריכעריי פאַר דער נאַטשאַלסטווא, איז, ווי בעקאַנט, געשטאָרבען אין שול אין מי־טען אַ „פאַטריאָטישער" רעדע אין אַ פייערליכען טאָג: „אַן אמת'ער צדיק, האָט ר' מענדעלי געזאָגט,—טאַקע יצאה נשמתו באורא, וואַשע בלאַגאָראָדיע".

מען האָט עפּיס גערעדט פון איינעם, האָט ר' מענדעלי'ס פרוי געזאָגט, אַז ער איז אַ יוד.

—ביי מיין ווייב, בעמערקט ר' מענדעלי, זענען אַלע יודען; זי וועט באַלד זאָגען, אַז איך בין אויך אַ יוד.

איין מאָל זאָגט מיר ר' מענדעלי, אַז איך בין צו איהם געקומען: „איך האָב אייך געוואָלט עפּיס דערצעהלען. איז דאָס אָבער זעהר אַ גרויסער סוד. ווייסט איהר שוין דאָך מן הסתם"...

איין מאָל בין איך אַוועקגעגאַנגען פון איהם מנחם אבל זיין אַן אַלטען לעהרער, וואָס ביי איהם איז דאָס ווייב געשטאָר־בען. אַז איך בין געקומען צוריק, ווענדט זיך צו מיר ר'

מענדעלי: „נו דער האָט אבל אייך אַ ביסעל מנחם געווען"...
דאָס איז נאָך ניט דער גאַנצער מענדעלי שבעל פה. בכל גדלו ותפארתו טרעט אַרויס דער גרויסער ר' מענדעלי מיט דער גרויסער קינסטלערישער נשמה זיינער, אַז איהר בלייבט אַמאָל אַליין מיט איהם אין זיין קאַבינעט אָדער צווישען דער שענער ליעבער נאַטור, אַז ער נעמט אַרויז אין די הענד און שמעקט זי, און די שכינה לאָזט זיך אַראָב אויף איהם.
איינמאָל ווינטער אין אַ גרויסען פראָסט און אין אַ גרויסען טיעפען שניי, וואָס איז געלעגען אויף די גאַסען, ווי לאַנגע הויכע בערג, פערשטעלענדיג אינגאַנצען די שיין אין די ניט־הויכע הייזער, האָב איך געכאַפּט אַ שליטעלע און בין אַראָב־געפאָהרען מבקר חולה זיין דעם זיידען, וואָס איז געווען דענסטמאָל זעהר קראַנק און האָט געליטען גרויסע שמאַרצען.
איידער איך בין אַריינגעגאַנגען צום קראַנקען, האָט מיך די פרוי געבעטען, איך זאָל איהם נישט לאָזען רעדען אַ סך, ווייל דאָס שאַדט איהם. איך האָב מיך אַנידערגעזעצט ביים בעט נעבען קראַנקען ביראה ופחד, איך זאָל איהם חלילה נישט בעאומרוהיגען, און גערעדט שטילערהייד, אַזוי ווי ס'פּיהרט זיך. דער זיידע האָט אויך גערעדט שטילערהייד מיט אַ שוואַכען קול, מיט אַ קרעכץ צייטענווייז. און דרויסען האָט געפייפט און גע־בלאָזען דער שרעקליכער צפון־ווינט, אַזוי אַז אַלץ האָט געציטערט. דער שניי איז געפאַלען אַזוי געדיכט, אַז עס האָט אויסגעוויזען, אַז אונטער די פענסטער שטעהט אַ הויכע ווייסע וואַנט.
ר' מענדעלי האָט זיך קרעכצענדיג אומגעקעהרט, אַ קוק געטאָן צום פענסטער און דערזעהען דאָס ווילדע בילד פון דער שרעקליכער ווינטערדיגער נאַטור.
„קול ד' שובר ארזים, משבר ד' את ארזי הלבנון",—האָט ער אָנגעהויבען שוין גאָר מיט אַן אַנדער קול, און זיין בלייך פּנים איז פלוצלינג בעלויכטען געוואָרען, און אין די אויגען האָט זיך בעוויזען אַ פייערל.
„זייערע בילדער!" האָט ער אָנגעהויבען ווייטער, אויפ־

הויבענדיג אַ ביסעל דעם שענעם געזילבערטען קאָפּ, און בע־גייסטערט האָט ער אָנגעהויבען הויך ציטירען שטיקער פון תהלים, פון די נביאים, אַלץ בילדער פון דער נאַטור, און וואָס מעהר ער האָט ציצירט האָט ער זיך אַלץ מעהר בעגייסטערט, אַלץ מעהר אַריין אין עקסטאַז. איך קען גוט די אַלע ערטער, איך בעוואונדער זיי כמעט אַלע טאָג, אָבער דענסטמאָל, אַז איך האָב זיי זעהערט, ווי אַזוי זענען אַרויס פונם בעגייסטע־טען זיידענס מויל, האָט זיך מיר געדוכט, אַז איך הער זיי דאָס ערשטע מאָל, אַז איך האָב נור איצט פערשטאַנען זייער גרויסקייט און שענקייט. און ר' מענדעלע אַליין האָט זיך אויפ־געהויבען יעדע מינוט העכער, העכער, אַלץ געוואַקסען אין מיינע אויגען, און־געוואַקסען האָט אויך אין איהם די בעגייס־טערונג און דאָס פייער, און דאָס קול איז געוואָרען אַלץ פעס־טער און שטאַרקער, אַן אמת'ער קול חוצב להבות אש, געהט שטעלט איהם אָב און זאָגט איהם, ער זאָל בלייבען רוהיג. ווייל עס שאָדט זיין געזונט! אַז איהר וועט אָבשטעלען דעם צפון־ווינט,—אָדער דעם ים, וואָס שרייט און רוישט דאָרט אונ־טען, דענסטמאָל וועט איהר איהם אָבשטעלען, דעם זיידען, בשעת די גרויסע פּאָעטישע נשמה האָט זיך אין איהם אויפגע־וועקט. און ניט נור איך, ער אַליין האָט אויך פערגעסען, אַז ער איז אַ חולה, וואָס דאַרף ליגען רוהיג.

אַ ביסעל בערוהיגט זיך, האָט ער זיך אָנגעהויבען פער־טיעפען אין זכרונות פון זיינע יונגע יאָהרען, פון דעם לעבען און די מענשען פון יענער צייט. און דאָ האָבען אָנגעהויבען אַרויסטרעטען פאַר מיר איינע נאָך דער אַנדערער גרויסע מעכ־טיגע פיגורען אין זייער גאַנצער שענער געשטאַלט, ווי אויס־געשניטען און מירמעלשטיין דורך דער האַנד און איינעם פון די גרעסטע מייסטערס. מיט בעזונדער ליעבע און ענטציקונג האָט ער מיר אָבגעמאָלט אַ בעל הבתישע שטוב אין אַ שטאָדט אין דער ליטא, וואו אין הויף איז געוועזען אַ בעזונדער קיך מיט אַ גרויסען עסצימער. דאָרט איז געשטאַנען אַ קעכין, וואָס פלעגט דעם גאַנצען טאָג קאָכען, און יעדער אָרימאַן, יעדער

פרעמדער, יהיה מי שיהיה, האָט אהין געקענט אַריינגעהן און עסען, וויפיעל דאָס האַרץ געלוסט.

דאָס גאַנצע בילד פון די אַלע מענשען, אפילו פון דער קעכין און פון די געסט, האָט ער אַזוי מייסטעריש אָבגעמאָלט, אַז איך האָב אינגאַנצען פערגעסען אַלץ אַרום און אַרום און מיך איבערגעטראָגען וויט, וויט מיט פופציג יאָהר אין דער ליטווישער שטאָדט צווישען די „ווילדע ברואים" וואָס האָבען ניט געוואוסט גאָר פון לעזען אַ בוך און וואָס האָבען נאָר אין זינען געהאַט אָנצוואַרימען דעם פערגליווערטען גוף און די נשמה פון אַן אָרימאַן, אַ נע־ונד'ניק און פון יעדען געפאַלענעם.

איך האָב געלעזען אַלץ, וואָס ר' מענדעלי האָט געשריבען, ניט איין מאָל, נור צעהענדליגער מאָל, אָבער קיין איין געדרוקטע זאַך האָט אויף מיר ניט געמאַכט אַזאַ געוואַלדיגען איינדרוק. עס האָט זיך מיר אויסגעוויזען, אַז פאַר מיר שטעהען אַ רייה פון ריזען, וואָס מיר זענען אַקעגען זיי ווי גאָר־נישט, ווי היישעריקען.

און אָנשטאָט אַ האַלבע שעה, ווי איך האָב געקלערט, בין איך אָבגעזעסען ביי ר' מענדעלי'ן גאַנצע פיער שעה. און אַז איך בין אַרויסגעגאַנגען, בין איך נאָך געוועזען ווי בערוישט פונ'ם איינדרוק. אַלץ האָט מיר אויסגעוויזען אַזוי פרעמד, אַזוי פיינדליך און אַזוי קליין, קליין.

„זיידעניו, זיידעניו", האָב איך דערנאָך לאַנג געקלערט, „פאַרוואָס באַהאַלטסט דו טיעף אין זיך אָט די ריזען־בילדער און געפיהלען, וואָס דו טראָגסט טיעף אין דיין נשמה? פאַר־וואָס זאָלסטו זיי נישט לאָזען במתנה דיינע אייניקלעך און דיי־נע אור־אייניקלעך?"

אָבער אַפּנים נישט אַלצדינג וויל די נשמה אַרויסגעבען...

VI

אָנהויב יולי 1905 בין איך אַוועקגעפאָהרען אויפן זיבעטען ציוניסטישען קאָנגרעס. שוין זענענדיג דאָ אין אויסלאַנד,

איז ביי מיר געבליבען ניט מעהר אומקעהרען זיך, און איך האָב מיך בעזעצט אין גענף, וואו איך האָב שוין געוואוינט פינף יאָהר אין די סטודענטישע יאָהרען.

איך וועל דאָ ניט רעדען פון דעם, וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין דער צייט פון די שחיטות... ביז איך האָב בעקומען דעם ערשטען בריעף! דער זיידע אַליין האָט מיר לאַנג נישט געענטפערט, און אָפט פלעגט מיך אָנפאַלען אַ טויטערעק ביים געדאַנק, אפשר נאַרט מען מיך גאָר, שרייבענדיג, אַז ער האָט נישט געליטען בשעת די הריגות.

פלוצלינג בעקום איך דאָס דאָזיגע קורצע בריוועלע פון קאָנסטאַנטינאָפאָל:

שלום לך, חביבי ויקירי.

היום באתי הנה אני וכל בני ביתי ומחר איה"ש נסע מזה לעיר משכנך דרך עיר ווינא ושם נדבר הרבה, הרבה מאד א. ז. וו. אונטערגעשריבען אהבך מחבקך ומנשקך מרחוק בכל לב ש. י. אַבראַמאָוויטש.

דער זיידע קומט אַהער! צי בין איך משוגע, צי די גאַנצע וועלט איז משוגע? ר' מענדעלי אין דער שווייץ מיט מיר אינאיינעם! אין דער פינסטערער שרעקליכער צייט, ווי ווערט מען נישט משוגע פאַר פרייד!

דאָס בריוועלע איז געוועזען געשריבען דעם צוואַנציגסטען נאָוועמבער, און אין אָנהויב דעצעמבער אין אַ שענעם פריהמאָרגען בעקום איך אַ שטאָדט-טעלעגראַם, אַז ר' מענדעלי איז שוין אָנגעקומען און האָט זיך אָבגעשטעלט אין דעם און אין דעם האָטעל.

פערשטעהט איהר שוין ווי איך בין געלאָפען.

פאַרהאַן אין גענף אַ גרויסע בריק, וואָס איז אַריבערגעוואָרפען איבער דעם טייך ראָנע, באַלד דאָרט, וואו ער געהט אַרויס פון גענפער אָזערע. זי הייסט די בריק פונעם מאָן בלאַן (Pont du Mont Blanc), ווייל פון דאָרט זעהט מען דעם ווייסען, תמיד מיט שניי בעדעקטען, מאָן-בלאַן. דאָס איז אייגער פון די וואונדערשענסטע ערטער אין גענף. נור אַרויף אויף

דער שענער בריק, איך גיב אַ קוק—ר' מענדעלי געהט בּכבודו ובעצמו אין זיין בעקאַנטען שעקאָלאַד־קאָלירענעם פּאַלטאָ און אין ווינטערדיגען שטויסענעם קיילעכדיגען היטעל, מיט'ן גוט בעקאַנטען שטעקען אין האַנד. איך בין נישט אין שטאַנד אי־בערצוגעבען דעם איינדרוק, וואָס די ערשיינונג האָט אויף מיר געמאַכט. ר' מענדעלי מוכר ספרים מיט זיין ביידעל, מיט זיין קליאַטשע, מיטן פּעקיל תחינות, מחזורים, סידורים, ציצית ביים גענפער אָזערע, און די ווייסע בערג, וואָס דערגרייכען ביז אין הימעל, קוקען אויף איהם מיט יראת הכבוד: שלום עליכם, ר' מענדעלי!

עס האָט מיר אויסגעוויזען, אַז דאָס זעה איך דאָס גאַנ־צע יודישע פאָלק, וואָס האָט זיך גענומען וואַנדערן, וואוהין די אויגען טראָגען, געהן, געהן אָהן אַ סוף, אָהן אַ עק... איך בין געוועזען ערשיטערט פון פרייד און אויך פון אַ מין שרעק־ליכע טרויער, און די טרערען האָבען מיך אָנגעהויבען וואַרגען. דאָס מאָל איז ר' מענדעלי געבליבען אין גענף נור עפּיס אַ פּאָר טאָג; און די גאַנצע צייט האָט זיך געצויגען די שרעק־ליכע ערצעהלונגען פון די שרעקליכע טעג מיט זייער אַכזריות, וואָס חיות רעות פון דער מדבר וואָלטען דערציטערט געוואָ־רען, הערענדיג זיי.

דערנאָך איז דער זיידע אַוועקגעפאָהרען אין פראַנקרייך צו אַ טאָכטער זיינער, וואָס איז דאָרט אַ דאָקטאָר אין אַ דאָרף. אויפן צווייטען טאָג נאָך דעם אָנקומען אַהין האָט ער מיר געשריבען: „עוד לא נחתי ולא שקטתי מכל התלאות וטלטולי הדרך ונפשי עוד תשתוחחה ותהמה עלי וה' יודע מתי תשוב למנוחתה ואוכל להתעסק בדברי תורה וכפרות. החדר שאני דר בו עם אשתי הוא צר מאד, ד' אמות על ד' אמות, ובכ"ז טוב לי מעוני הצר הזה שהשקט ושלוה בו מבית גדול ומרוח במקום בלהות וזועות".

פונדעסטוועגען האָט ער זיך דאָרט נישט אַזוי אינגאַנצען גוט געפיהלט. און ווי האָט ער זיך געפרעהט אויף יעדען וואָרט, וואָס ער האָט בעקומען פון אַ פריינד! אַ טאָג זעקס נאָך דעם

פֿרלאַסטען בריוועלע האָט ער מיר געשריבען: „ידידי מחמד נפשי, מקרב לבי מגיש לך תודה רבה על מכתבך הנעים, אשר שמחתי עליו מעוד בעת צרה זו, אשר בודד אני בכפר רחוק ממאהבי ורעי ומתגעגע על אנשי שלומי הנה מה טוב ומה נעים מכתב אוהב כמוך.

בימים האלה אני מרבה בכתיבת מכתבים לאנשים, שיש לי עסק עמהם, ואיני מקבל מהם שום תשובה. רוסיה סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא. והדבר הזה מצערני עד מאד. מידידינו הסופרים והחכמים באדעסע אין קול ואין עונה".

אַ חדשים צוויי איז ר' מענדעלי אָבגעזעסען אין דעם פראַנצויזישען דאָרף, און אין דער צייט האָב איך בעקומען פון איהם זעקס בריעף. דאָס ווייזט. ווי ער אַליין האָט זיך געפיהלט. וואָרום ר' מענדעלי איז בכלל גאָר נישט קיין מרבה בכתיבת מכתבים. און בעקומען פון איהם דריי בריוועלעך דורכן יאָהר איז אויך אַ סך. זיינע בריעף זענען תמיד קורץ; ער האָט נישט ליעב קיין השתפכות הנפש. אָבער זיי זענען וואַרים און דורכגעדרונגען מיט הייסער און ווייכער ליעבע, און עס ווערט פון זיי תמיד אַזוי וואויל און וואַרים אויפן האַרצען.

אין אָנהויב פעברואַל איז דער זיידע געקומען צוריק קיין גענף, געדונגען אַ דירה, געקויפט מעבעל און זיך בעזעצט כדאיבעי, און עס האָבען זיך ווייטער אָנגעהויבען די אַמאָליגע טעג. איך ביי ר' מענדעלי, ר' מענדעלי ביי מיר. קרוב צוויי יאָהר האָט ר' מענדעלי דאָ אָבגעוואוינט - און די גאַנצע צייט איז געוועזען פאַר אונז יעדע טאָג יום שהוא כלו שבת. גאַנץ גענף איז אין מיינע אויגען געוואָרען אַן אַנדערע, בעקומען אַ נייע ליכטיגקייט, אַ נייע שענקייט, בעקומען דעם יודישען חן, די שענע זיסע יודישע נשמה מיט איהר מוטערליכער וואַרימקייט. יאָ, יאָ, אם ר' מענדעלי יש כאן הכל יש כן. איך האָב באמת געפיהלט, גלייך דאָס גאַנצע יודישע פאָלק האָט זיך איבערגעטראָגען אַהער, און איך בין ווייטער צווישען מיינע ברידער. די ערשטע צייט, אַז איך פלעג מיך נור אויפכאַפּען פון שלאָף, פלעגט מיך אָנכאַפּען אַ מין פרייד, ווי אַ חדר-יונגעל, אַז ער

כאַפּט זיך אויף און דערמאַנט זיך, אַז היינט איז יום טוב פּסח.
„חג היום לה׳״, האָט אַלץ אין מיר געשריגען.

ר׳ מענדעלי אַליין איז יונגער געוואָרען מיט צוואַנציג יאָהר. דאָס לעבען אין דעם שענעם לאַנד אָהן „דוואָרניקעס״, אָהן „פּריסטאַוס״ מיט „גאָראָדאָוויעס״ און אַנדערע מושלים, וואו מען קאָן זיך גאָר בעגעהן אָהן אַ „פּראַטשפּאָרט״, צווישען מענשען מיט מענשליכע פּנימער, און ניט מיט פּנימער פון אַ חיה רעה, וואָס וואַרפט אויף דיר אַ שרעק,—דאָס אַלץ האָט איהם אויפגעהויבען, געשטאַרקט דעם גייסט. מען וואָלט גע־דאַרפט זעהן ר׳ מענדעלי, ווי ער איז געגאַנגען בקומה זקופה אין געגנף. אַן אמתער לאָרד. מען פלעגט זיך אָפט אָבשטעלען און קוקען אויף זיין הדרת פּנים.

מיינע אַ בעקאַנטע איטאַליענערין, וואָס האָט מיך פון איהרע פענסטער געזעהען דורכגעהן מיט ר׳ מענדעלי׳ן, האָט מיך אויף דעם אַנדערן טאָג געפרעגט מיט אַ יראת הכבוד: ווער איז דער שענער זקן״?

די אייגענע שאלה מיט דעם אייגענעם יראת הכבוד האָבען געמאַכט מיין זותנס חברים פונם קאָללעדזש (גימנאַזיע), אַז זיי האָבען געזעהן, ווי ער האָט זיך מיט איהם אָבגעשטעלט.

דער לשון, פערשטעהט זיך, האָט איהם אַ ביסעל גע־שטערט.

„מיין זייגער, אַז איך געה אויף דער גאַס, בעהאַלט איך ווי אַ גע׳גנב׳עטען, מען זאָל איהם חלילה נישט דערזעהען״, האָט ר׳ מענדעלי געזאָגט, ווייל ער האָט מורא געהאַט, עמי־צער זאָל איהם נישט פרעגען, וויפיעל דער זייגער האַלט.

פיהלענדיג די פרייהייט און די שענע אָרדענונג אין יע־דער זאַך, זעהענדיג דאָס רוהיגע, זיכערע אַרבייטס־לעבען, די פרעהליכקייט פון די מענשען, האָט ר׳ מענדעלי דאָס אַלץ בע־וואונדערט און געפיהלט אַן אמת׳ן תענוג, און פיעל מעהר פון אונזער יונגוואַרג, וואָס ווייסט נור פלאַפּלען וועגען פרייהייט און פערשטעהט זי נישט, און שאַצט זי נישט דאָרט, וואו זי הערשט באמת. אָבער בטל געוואָרען פאַר איהר איז ער לחלוטין

נישט. פערקעהרט, ער האָט נאָך שטאָלצער אויפגעהויבען דעם יודישען קאָפּ, און זיין בעגייסטערונג פאַר די גרויסע יודישע אוצרות איז דאָ געוואָרען עפּיס נאָך גרעסער. פלעגען מיר זיך נור צוזאַמענקומען ביי איהם, אָדער ביי מיר, איז באַלד אַרויף אויפען טיש דער תנכ״ך, אַ גמרא אָדער אַפּילו אַ סידור. אַחוץ די גרויסע פּאָעטישע און מאָראַלישע שענקייטען האָט אין איהם אַ גרויסע בעוואונדערונג אַרויסגערופען די לעצטע צייט די איינפאַכקייט און דער לאַקאָניזם פון זייער לשון און פון סגנון. איינמאָל האָט ער ביי מיר אויפען טיש געפונען אַ חסידישען ספר, דוכט זיך „דברי צדיקים״. אַ קוק געטאָן, זאָגט ער:

„זעהט, זיי זאָגען טאַקי דאָס, וואָס זיי ווילען זאָגען״.

דער אַסך רעדען, דער אָנהויבען ביי יעדער זאַך פון אדם הראשון פלעגט אין איהם דערוועקען אַ כעס. די נייע מאָדערניסטישע פּלאַפּלעריי וועגען נאַציאָנאַליזם, יודישקייט, ליטעראַטור, פילאָזאָפיע און כדומה האָבען איהם נעעקעלט עד להשחית. אָפט פלעג איך איהם געפינען בייז און שטאַרק אויפגערעגט נאָכן לעזען אַזאַ מין מאמר.

„רבונו של עולם! האָט ער גע׳טענ׳עט,—וואָס בין איך שולדיג, וואָס ער האָט געלייענט ניטשען? האָט עפּיס אַ בחור איבערגעלייענט אַ נייע בוך, איז דאָס אַ ריינער אומגליק אויף יודען. ער וועט אייך שוין חדשים׳ווייז שרייבען וועגען דעם אין צעהנדליגער מאמרים״.

אַ מהיה צו זעהן דעם זיידען אין אַזאַ כעס. שאַרפע גלענצענדע ווערטער פליהען ווי פונקען. איהר וועט קיינמאָל ניט זאָגען, אַז דאָס איז אַ זקן פון אַריבער זיבעציג יאָהר, און די ווייסע זילבערנע האָר ווייזען אויס ווי אַ פריהער שניי, וואָס איז צרויסגעפאַלען אויף די פעלדער, וואָס זענען נאָך גרין.

נור זאָגען דאָס, וואָס מען האָט צו זאָגען, ווען כל עצמותי תאמרנה, און אין קורצע שאַרפע ווערטער,—דער אידעאַל האָט זיך אין איהם געשטאַרקט ביז אין דער העכסטער מדרגה. ער פלעגט אָפט זאָגען אויף זיך אַליין, אַז ער קאָן נישט שרייבען. ער איז באמת געוואָרען נאָך שטרענגער צו זיך, און

ביים לעצטען בעאַרבייטען דאָ אין געגנף דעם „בעמק הבכה"
האָט דער סגנון זיינער דערגרייכט צו דער העכסטער מדרגה
פון קורצקייט און שענקייט.

איינמאָל האָט ער מיר איבערגעלייענט דעם אָנהויב פון
אַ קאַפּיטעל. איך בין געווען ענטציקט.

—עס טויג אויף כפרות, האָט ר' מענדעלי געזאָגט. און
אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט ער מיר ווייטער איבערגעלייענט די
אייגענע שטעל. זי האָט מיר אויסגעוויזען גלענצענד.

-ניין, זאָגט ר' מענדעלי, נישט דאָס, עס טויג נישט.
ערשט אויפן דריטען מאָל איז ער געווען צופרידען.

VII

אין געגנף האָט ר' מענדעלי מעהר פון אַלעמען ליעב גע-
האָט די שענע געגנפער אָזערע. ביי דער אָזערע געפינט זיך אַ
גאָרטען, וואָס מען רופט איהם „דער ענגלישער גאָרטען". דאָרט
פלעגט ר' מענדעלי דער זיידע אין די שענע טעג אָבזיצען
שעה'נווייז, קוקען אויף דעם האונדער־שענעם בלויען וואַסער־
שפּיגעל און אויף די שענע ווייסע שטאָלצע שוואַנען, וואָס
שווימען דאָרט, האַלטענדיג גלייך און הויך זייערע וואונדער־
שענע קעפּ מיט דעם לאַנגען האַלבקייילעכדיגען האַלז, וואָס
זעהט אויס ווי אַ האַרפּע.

די דאָזיגע שוואַנען און אַנדערע פויגלען, וואָס געפינען
זיך אויפן אָזערע, וואַרפט מען אָפט שטיקלעך ברויט, און זיי
זענען דערצו שוין אַזוי געוועהנט, אַז ווען זיי דערזעהען אַ
מענשען נאָהענט ביים וואַסער, שווימען זיי צו צום ברעג.

—דאָס ערשטע מאָל זעה איך, אַז מען זאָל גאָר פויגלען
אויך מאַכען פאַר שנאָרערס, האָט ר' מענדעלי בעמערקט.

פערשטעהט זיך, אַז מיר פלעגען גאַנץ אָפט שפּאַצירען
אין די אַרומיגע דערפער, וואו עס ציהען זיך כסדר די פּראַכט־
שענע ווילעס.

—איצט פערשטעה איך, פאַרוואָס אַ נאַר רופט מען „לא

לנו", זאָגט איין מאָל ר' מענדעלי, בעוואונדערענדיג די דאָזיגע ווילעס, וואָס זענען בעהאַלטען צווישען גרויסע געדיכטע בוי־מער: אויף וואָס מיר גיבען אַ קוק—איז אַלץ לא לנו.

איינמאָל אין אַ זומערדיגען פאַרנאַכט זענען מיר געגאַנ־גען שפּאַצירען ווייט אונטער דער שטאָדט. מיר זענען תחילת געגאַנגען מיט'ן גרויסען, שענעם וועג, וואָס פיהרט אין די דערפלעך קאלאני און וואַנדעוור. די בערג מיט זייערע הונ־דערטער זילבערנע שפּיצען זענען דאָרט געשטאַנען שטיל פער־טראַכט אין זייער ווייטער גרויסער פערצויבערטער וועלט, פער־האַנגען מיט אַ דורכזיכטיגען בלויען פאָרהאַנג, און נור די שטאָלצע קעפּ זייערע, וואָס גרייכען ביזן הימעל, זענען גע־ווען בעדעקט מיט גאָלדענע קרוינען, וואָס די אונטערגעהענ־דיגע זון האָט פאַר זיי אויסגעשפּינט מיט איהרע לעצטע שטראַהלען.

מיר זענען אַראָב פון גרויסען וועג און זיך געלאָזט געהן מיט אַ שמאָלער סטעזשקע, וואָס ציהט זיך צווישען געדיכטע בוימער.

אַזוי זענען מיר געגאַנגען שטיל פערטראַכט, יעדער פער־טיעפט אין זיינע געדאַנקען, אַקעגען אַ צעהן פופצעהן מינוטען.

פלוצלינג גיט זיך דער זיידע אַ שטעל און גיט מיר אַ זאָג, אָנווייזענדיג מיט דער אויסגעשטרעקטער האַנד: „איהר זעהט?"

איך האָב אַ קוק געטאָן. מיר זענען געשטאַנען נעבען אַ גרויסען פעלד, בעדעקט מיט פרישע הויכע גראָז, אַרומגערינ־געלט פון אַלע פיער זייטען מיט הויכע בוימער, וואָס זענען געשטאַנען, ווי הויכע גרינע ווענט. אין מיטען פעלד איז גע־שטאַנען איין איינציגער גרויסער בוים מיט ברייטע צווייגען, וואָס זענען פון אויבען נאָך געווען בעלויכטען מיט די לעצטע שטראַהלען פון דער זון, וואָס איהר פייערדיגער קויל האָט זיך שוין האַלב אַראָבגעלאָזט הינטער דער וואַלדיגער שוואַרצער מורא. עטליכע מינוט זענען מיר געשטאַנען, נישט זאָגענדיג אַ וואָרט. ר' מענדעלי, אינגאַנצען איבערגעביטען, מיט פייערדיגע

בעגייסטערטע אויגען, איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אויפן שטע־קען און אַלץ געקוקט אויף דעם איינפּאַכען שענעם פּייזאַזש, וואָס איז אויך געשטאַנען, ווי פערטיפעט אין שטילע טרויעריגע געדאַנקען.

—אַז איך האָב אין דער יוגענד געוואַנדערט מיט די קבצנים, האָבען מיר זיך איינמאָל אין אַ זומערדיגען פּאַרנאַכט אָבגעשטעלט פּונקט אויף אַזאַ אָרט,—האָט אָנגעהויבען ר׳ מענ־דעלי, שטיל, כמעט מיט אַ ציטערדיגען קול. און אין זיינע אויגען האָט זיך אַלץ צעברענט דאָס פייערל, און אויף זיינע איינגעצויגענע באַקען האָבען זיך בעוויזען רויטע פלאַמענדיגע פלעקען. איך האָב דערפיהלט, אַז דער רוח אלהים האָט זיך אויף איהם אַראָבגעלאָזט.—יאָ, מען זאָל מיר געווען פערבינ־דען די אויגען און מיך ברענגען אַהער, וואָלט איך געשוואָ־רען, אַז דאָס איז דאָס אייגענע אָרט.

און מיט גרויסע מעכטיגע געניאַלע שטריכען האָט ער מיר אָבגעמאָלט אַ בילד פון דעם פּאַרנאַכט, מיט דעם אָבענד אין מיטן פעלד מיט די ביידלעך, מיט די פערדלעך, מיט דער כאַליאַסטרע, צעזייהט און צעשפּרייט אויפן גרינעם גראָז, די וועטשערע, וואָס האָט זיך געקאָכט אויפן צעלעגטען פייער, דעם רויך, וואָס האָט זיך ווי אַ גלייכע זייל געצויגען צום ריינעם בלויען הימעל.

פון דער שענקייט פון זיין שילדערונג האָט אין מיר אַלץ געציטערט. איך בין געשטאַנען פערציטערט, נישט קאָנענדיג אַרויסרעדען אַ וואָרט, און נור געקוקט אויפן גרויסען ר׳ מענ־דעלי אונזערן, וואָס איז פלוצלינג אויסגעוואַקסען נאָך דעם מאָל גרעסער, ווי ער איז געווען. עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז זיין ווייס־זילבערנע קאָפּ דערגרייכט דעם הימעל, אַזוי ווי דאָרט דער ווייסער שנייענדיגער קאָפּ פון מאָן־בלאַן.

ד. אײַנהאָרן

מענדעלי בײַ דער אַרבײַט

טויזענד פאַרהאַנגען, טויזענד פּרכת׳ן פערשטעלען אַ גרויסען מענשען פון דער גאַס, צייטענווייז פאַרביגע, צייטענווייז שוואַרצע, גראָהע, כדי דאָס פרעכע אויג זאָל נישט מטמא זיין דאָס אינטימסטע און דאָס הייליגסטע, וואָס רוהט ביי דעם אויסדערוועהלטען. נור אין איין איינציגען אָרט, און דאָס—אויף אַ קליינע צייט, לאָזען זיך אַראָב די פאַרהאַנגען ווי אין קדשי קדשים און ערלויבען נעהנטער צו צוקוקען זיך צו דעם, וואָס שאַפט און פעראייביגט לעבענס. דאָס איז דער קאַבינעט אין דער צייט, ווען דער אויסדערוועהלטער זיצט און אַרבייט אויף זיינע ווערק.

און צו מיין גרויסער פרייד איז מיר אויסגעקומען כמעט צוויי חדשים צו ערלערנען איינעם פון אונזערע גרעסטע ביי איהם אין קאַבינעט, זיצרנדיג שעהן־לאַנג און צוקוקענדיג ווי אַ גרויסער מענש אַרבייט, ווי אַ גרויסער מענש שאַפט, וויפיעל ענערגיע, צייט און מיה אַ גרויסער מענש לעגט אַוועק אויף עטליכע שורות.

איך האָב מענדעלי׳ן ביי דער אַרבייט געזעהן.

מענדעלי מוכר ספרים שרייבט נישט, מענדעלי האַקט אויס ווי אַ סקולפּטאָר פון שטיין זיינע העלדען, ביי מענדעלין איז די שפּראַך נישט נור אַ מיטעל אויף אויסצודריקען געוויסע בעגריפען, נאָר אַ ווערטה פאַר זיך. אַז מענדעלי וועט אָנשרייבען אַ וואָרט, וועט דאָס וואָרט מיט דער בעוועגונג זיין אַזוי אויפגעגאָסען צוזאַמען, דאָס מאַכענדיג די בעוועגונג, אָדער די גרימאַסע, וועט איהר מוזען זאָגען דאָס וואָרט און זאָגענדיג,

פערקעהרט, דאָס וואָרט, וועט איהר מוזען מאַכען די בעוועגונג.

איך געדענק דעם ערשטען טאָג פון מיין אַרבייט ביי איהם אַלס סעקרעטאַר. ער האָט דאַן איבערזעצט די נייע קאַפּיטלען פון דער „קליאַטשע״, וועלכע זענען אָריגינעל אָנגעשריבען געוואָרען אין העברעאיש. אָבטרינקענדיג די קאַווע און אָברוהענדיג זיך אַ ביסעל, האָט ער מיר געהייסען נעהמען די פעדער, אַליין האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט נעבען פענסטער מיטן בוך אין האַנד און געהייסען: שרייבט! און פון דער מינוט אָן האָט זיך אָנגעהויבען אַ פאָרשטעלונג. מענדעלי האָט נישט דיקטירט, נור פאָרגעשטעלט, געשפּיעלט ווי אַן אַרטיסט אויף דער סצענע. און פאַר מיינע אויגען האָבען אָנגעהויבען שווימען לעבעדיגע טיפּען, וואָס האָבען זיך בעוועגט, גערעדט און צוריק פערשוואונדען. פון צייט צו צייט פלעגט ער בלייבען שטעהן פערגליווערט אין אַ גרימאַסע אויפן געזיכט, זוכענדיג דערביי דאָס וואָרט, וואָס זאָל עס אויסדריקען און נישט נור דאָס וואָרט, נור דאָס אמת־יודישע וואָרט. און נישט איין מינוט און נישט צוויי מינוט פלעגט ער אָבשטעהן אין דער פּאָזע, נור אַמאָל אַ האַלבע שעה נאָכאַנאַנד, ביז ער פלעגט דאָס וואָרט געפינען.

—אַז איהר זעצט עפּיס איבער—פלעגט ער זאָגען—זאָלט איהר פערגעסען אָן בוך, פערמאַכט עס, קריגט עס פיינט. יעדע שפּראַך האָט איהרע גרימאַסען. און אַזוי פלעגט ער אָבשטעהן פיער שעה נאָכאַנאַנד, וויינען, לאַכען, בייזערן זיך, קריגען זיך, ריידען ווי אַ סוחר, ווי אַן אַלטע יודענע, ווי אַ רב, ווי אַ משכיל, נאָכמאַכענדיג יעדערן בעזונדער, און נאָך פיער שעה אָנגעשטרענגטער אַרבייט, פלעג איך זיך אַרומזעהן, אַז מעהר ווי פיער זייטלעך זענען נישט פערשריבען און דערצו נאָך שיטערע שורות מיט גרויסער שריפט. און אויפהויבענדיג זיך אַ מיעדער פון טיש, האָב איך איהם נאָך געפונען שטעהענדיג נעבען טהיר, האַלטענדיג די האַנד ביי דער נאָז אין אַ פּאָזע פון אַ שיכור און לאַכענדיג דערביי שטילערהייד— דאָס האָט ער בעדאַרפט איבערזעצען די בעשרייבונג פון

קאָשטשיי דעם מכשפ׳ס נאָז און, האַלטענדיג זיך ביי דער נאָז, האָט ער זיך פאַרגעשטעלט, ווי אַ יוד, אַ אמת׳ער יוד בעדאַרף עס דערצעהלען. און אַרומגעהענדיג מיט מיר דערנאָך אויפ׳ן הויף, האָט ער נאָך אַלץ געשעפּטשעט:

—„יודעלע, וואָס זאָגסטו?” דאָס איז געווען זיין שטענ־דיג ווערטיל, ווען איהם פלעגט שווער זיין אויסצוגעפינען דעם אמת׳ן יודישען אויסדרוק.

—אַז איך דאַרף האָבען עפּיס אַ יודיש וואָרט—פלעגט ער מיר זאָגען—און איך געפין עס נישט, דאַן רוף איך אַרויס מיין יודעלע, שטעל איהם אַוועק און הייס איהם ריידען, ביז וואַ־נען ער זאָגט מיר אויס דאָס אמת׳ע וואָרט...

און אַזוי פלעגט זיך עס ציהען טעג נאָך טעג. אין זו־מערדיגע הייסע טעג פלעגט ער אַכט שעה נאָכאַנאַנד נישט אַרויסגעהן פון צימער. און דערנאָך פלעגט ער אויך נישט אַרויסגעהן מיט׳ן גוטען ווילען, נור די פאַמיליע פלעגט מיט געוואַלד איבעררייסען די אַרבייט און איהם אַרויסטרייבען אין וואַלד אַריין.

דאָס איז געווען אויף אַ דאַטשע ניט ווייט פון ווילנאָ.

יעדעס מאָל, איידער איך פלעג זיך זעצען צום טיש, פלעגט ער מיר אָנזאָגען בזה הלשון: „טאָמער וועט איהר מיעד ווערען, זאָלט איהר זיך נישט שעמען און אָברוהען זיך. אויף מיר קוקט נישט. איך קאָן אַזוי אָבאַרבייטען טעג מיט נעכט, נישט פיהלענדיג זיך מיעד. דאָס איז ביי מיר אַ מין שכרות”.

און קיין וואונדער איז דאָס פאַר מיר נישט געווען, וויי־ל ביי מיר אין די אויגען האָט מענדעלי נישט געאַרבייט, נור געלעבט, איבערגעלעבט יעדעס וואָרט, יעדעס בילד, וואָס ער האָט דיקטירט. איבערגעלעבט זיי ווי אַ געניאַלער אַרטיסט אויף דער סצענע.

און ליעב האָט מענדעלי זיינע העלדען ביים שרייבען אין קאַבינעט אין דערזעלבער מאָס, ווי ער האָט זיי פיינט אין

גאָס. ווי אַ פאַרצייטיגער קעניג פון זיין לץ, אַזוי האָט ער זנאַת פון זיי — פון זייער קלוגשאַפט, פון זייער שאַרפקייט, און לאַכט, איראָניזירט פון זייער הויקער, פון זייער נאָז, פון זייער צאַנפאַטען ריידען, און מען זעהט בעשיינפערליך, ווי זיי ווייַלען איהם ביי זיין אַרבייט און ווי זיי באַוועגען זיין געדאַנק.

דאָס איז שוין געווען אין שטאָדט. ווייט בעהאַלטען אין דעם לעצטען צימער פון זיין איידעמס וואוינונג, איז ער געזעסען און האָט מיר דיקטירט אַ קאַפּיטעל פון זיין „ווינשפינגעריל". פּלוצלונג עפענט זיך די טיר און עס געהט אַריין אַ מיטעלער מענש אָהן אַ היטעל. די גרויליכע האָהר פערקאַמט גלאַט, ווי די סלאַווען טראָגען, אַ לענגליך שאַרף געזיכט מיט אַ גלייכער נאָז — אַ פּנים, וואָס האָט מעהר דערמאָהנט אַ סלאַווישען טיפּ, ווי אַ יודישען. אונטערן אָרעם האָט ער געהאַלטען אַ שטיק גלאָז און ווענדענדיג זיך גלייך צום פענסטער, וואו עס איז געווען אויסגעבראָכען אַ שויב, האָט ער פערגעסען די טהיר צו פערמאַכען. אין צימער איז געוואָרען אַ ציג־ווינד. מענדעלי האָט איבערגעהאַקט אין מיטען, הייסענדיג איהם אויף יודיש ער זאָל פערמאַכען די טהיר. צי מענדעלי האָט שטיל געזאָגט אָדער דער גלעזער איז געווען טויבליך, נור די טהיר איז געבליבען אָפען. צוקוקענדיג זיך צו איהם, האָט מענדעלי נאָכאַמאָל איבערגעחזרט דיזעלבע ווערטער אויף רוסיש און מיט אַ העכערן טאָן. דאַן האָט דער גלעזער, ווי דערהערנדיג, שטיל פערמאַכט די טהיר. נאָך דער מעשה האָב איך בעמערקט, אַז מענדעלי איז עפּיס געוואָרען אונרוהיג; דער טאָן האָט זיך געביטען און די בעוועגונגען זענען געוואָרען ווייניגער נאַטירליך און אָנגעצויגען און זיין בליק איז די גאַנצע צייט געווענדט געווען צום גלעזער. פּלוצלונג גיב איך אַ קוק — מענדעלי שטעהט די הענד פערבראָכען און אויף זיין געזיכט ליעגט אַ ליעב איראָניש שמייכעל — דאָס שמייכעלע, וואָס געהט קיינמאָל נישט אַראָב פון זיין געזיכט ביים שרייבען, און די ליפּען ריידען פאַר זיך:

— ס'אַר אַ ליעב פאָלק מיר זענען, ס'אַר אַ טייער פאָלק.

קוקט זיך איין אויף טשיקאַוועס — און מיט'ן פינגער האָט ער

מיר אָנגעוויזען אויפן גלעזער. איך טהו אַ קוק, דער גלעזער שטעהט איינגעבויגען און פון אונטער זיין רעקעל הענגט אַרויס אַ ברעג טלית קטן מיט אַ לאַנגער כּפול־שמונה׳דיגער ציצה: — אָט זעהט איהר שוין אויף וואָס מען דאַרף האָבען אָט די ציצה? מען דאַרף זי האָבען, כּדי צו לאָזען זיך דערקענען. ער האָט מיך פּשוט דערקוויקט מיט דער ציצה.

ביי די ווערטער איז ער אַנטשוויגען געוואָרען און זיך גענומען צוריק צו דער אַרבייט און נאָך מיט מעהר לעבע־דיגקייט.

און נישט נור דער לעבעדיגער יוד דערקוויקט און דער־פרישט איהם, דער געשריבענער, דער העלד פון זיין בוך, האָט אויף איהם דיזעלביגע ווירקונג.

אָפט פלעגט זיך טרעפען, אַז מענדעלי זעצט זיך אַרביי־טען און עס געהט עפּיס נישט, נישטאָ דער רוח הקודש. עס געהט אַוועק אַ שעה, אָנדערטהאַלבען, די אַרבייט ווערט מורא׳־דיג שווער און לאַנגוויילינג. פּלוצלונג פאַלט אַריין אַ ספּעציעל יודיש ווערטיל בעגלייט מיט אַ קאָמישען זשעסט און מענדעלי לאַכט זיך פונאַנדער מיטן פולען מויל — ווי ער נור קאָן לאַכען.

— געהאַפּט דאָס יודעלע! — און גלייך נאָך דעם געהט אַוועק די אַרבייט ווי געשמירט; איין זייטעל נאָכן אַנדערן ווערט פערשריבען און דו פיהלסט בעשיינפּערליך, אַז דער געלעכטער האָט געווירקט ווי אַ פרישער רעגען אויף אַ פערשמאַכט פעלד. און צום גליק פלעגט מענדעלי זעהר אָפט לאַכען פון זיינע העלדען, לאַכען ביז טרעהרען.

נור צייטענווייז פלעגט טרעפען, אַז מענדעלי פלעגט ווע־רען ערנסט, דער שטענדיגער שמייכעל ווערט פערשוואונדען און אויפן געזיכט שווימט אַרויס גאָר אַן אַנדער אויסדרוק, אַ שטרענגער, אַ פערטרויערטער, און פונדעסטוועגען איז די אַר־בייט געגאַנגען ענערגישער ווי אַלע מאָל, — דאָס האָט געטראָפען דאַן, ווען ער פלעגט דיקטירען פון יודישע צרות, פון פּאָגראָ־מען, פון גזרות און דערהויבט, ווען עס פלעגט אויסקומען צו בעשרייבען די ליידען פון אַ קינד. דאָ האָט שוין מענדעלי נישט

געלאַכט און איז נישט געווען אַפּאַטיש. דער גענויער אַר־טיסט פלעגט אַוועק אָן אַ זייט, אַראָבלאָזן די אויגען, און דיק־טירט האָט אַ צווייטער מענדעלי, גאָר פון אַן אַנדער וועלט, און אינטערעסאַנט איז, אַז דער הויפּט-מאָטיוו דערביי איז גע־ווען—דאָס רחמנות צום יודיש קינד, צום יתום'ל. דערמאָהנענדיג זיך אָן אַ פּאָגראָם, פלעגט ער כמעט שטענדיג מיט טרעהרען אין די אויגען אָברוקען פון זיך דאָס פּאַפּיר מיטן בוך און דערצעהלען דעם איינדרוק, וואָס אויף איהם האָט אַמאָל גע־מאַכט דעם קדיש פון אַ קליין יתום'ל נאָך זיינע עלטערן, וועל־כע זענען דער'הרג'עט געוואָרען בעת אַ פּאָגראָם.

אויב עס איז פאַרהאַן אין זיינע ווערק אַ העלד, וואָס מענדעלי האָט ליעב, הייס ליעב,—איז דאָס הערשעלע, פון „ווינשפינגעריל"; ער פלעגט נישט קאָנען קוקען גלייכגילטיג אויף די ווילנער יודישע יונגעלעך מיט זייערע קליינע, אינ־טעליגענטע, פערשמוצטע פּנים'לעך.

—דאָס זענען בני מלכים, נעביך! קוקט זיך נור איין אין זיי—פלעגט ער שטענדיג מוזען זאָגען, ווען ער האָט שפּאַצי־רענדיג בעגעגענט יודישע קינדער געהענדיג פון חדר.

זיצענדיג און איבעראַרבייטענדיג „די קליאַטשע", פלעג איך בעמערקען אַ וואונדערבאַרע ערשיינונג. יעדעס מאָל, ווען ער פלעגט אין פריהערדיגען טעקסט בעגעגען צו־שאַרפע ערטער געגען די רבנים, ישיבות און לומדי תורה, פלעגט מענדעלי מיט אַ גרינג האַרץ נעהמען אַ רויטען בלייפעדער און שטיל, אָהן אַ וואָרט צו ריידען, אויסמעקען די פראַזע אָדער ענדערן דעם סטיל.

אַ שטימונג איצט ביי איהם אַן אַנדערע.

—איך האָב גאָרנישט געוואוסט, ווען איך האָב—האָט ער עטליכע מאָל געזאָגט, דערצעהלענדיג די איינדריקען פון זיין רייזע איבערן תחום—איצט הויב איך אָן גלויבען, אַז נישט אומזיסט איז געווען מיין אַרבייט. שטעלט זיך פאָר: טרעגער, גאַס-טרעגער זענען געגאַנגען מיך בעגעגנען.

און בעגייסטערט פלעגט זיך ביי דער פראַזע אויפהויבען

דער אלטער, ווייסער זקן, אין וועלכען דריי תקופות זענען פערקערפערט.

און יעדעס מאל, ווען ער פלעגט ענדיגען דערצעהלען, פלעגט ער צוגעבען:

—אך, זעהט וויפיעל ארבייט איז נאך דא; וויפיעל מען דארף נאך ארבייטען און שרייבען;—נייע קרעפטען האט דער טיטאן דערפיהלט קומענדיג אין א נאהנטער בעריהרונג מיט זיין מאסע.

נייע כחות און נייע ווערק.

נאר דא לאזט זיך אראב דער פארהאנג, וועלכער פערשטעלט דאס אינטימע אפילו פאר די, וואס זיצען אין קאבינעט פון דעם אויסדערוועהלטען.

אין חודש טבת יאָהר תרע"א איז געפּייערט געוואָרען דער 73-יאָהריגער יובּילעאום פון מענדעלי מוכר ספרים.

דער יובּילעאום איז דאַן געווען אַ גרויס געשעהעניש אין די ליטעראַרישע און געזעלשאַפטליכע קרייזען. צווישען די יודישע שריפטשטעלער איז דאָס געווען אַ גרויסער יום-טוב און אין אָדעס—וואו דער יובּילאַר האָט געוואוינט—איז דאַן געווען אַ גאַנצע וואָך יום-טוב, אַ וואָך פון עקסטאַז און פערעהרונג פאַר דעם עלטסטען פאָלקס-שריפטשטעלער.

אַלע יודישע צייטונגען פון דער גאַנצער וועלט האָבען געווידמעט אַ גאַנצע רייע אַרטיקלען דעם דאָזיגען יובּילעאום. שרייבער און פערעהרער, לעזער און געזעלשאַפטליכע טהוער פון אָדעס און פון אַנדערע שטעדט—זענען געקומען צום „זיידען" ר' מענדעלע אום אויסצודריקען איהם זייער פערעהרונג און אַכטונג. טאָג טעגליך זענען אָנגעקומען פון שטעדט און שטעדטלעך, פון אַלע וועלט-טיילען ממש, אַדרעסען, בריעף און טעלעגראַפישע בעגריסונגען. די דאָזיגע אַדרעסען און בעגריסונגען האָבען דערגרייכט ביז עטליכע טויזענד. דאָס זענען געווען אָבקלאַנגען פון ליבע און אַכטונג, וואָס מען האָט אומעטום געפיהלט צום זיידען ר' מענדעלע, וואָס איז דאַן געווען שטאַרק פּאָפּולער. און טאָג איין טאָג אויס זענען צו ר' מענדעלען אָנגעקומען די ברכות פון גאַנצען יודישען פאָלק.

ס'איז נישט קיין גוזמא צו זאָגען, אַז די גאַנצע וואָך פון יובּילעאום איז געווען אַ יום-טוב אין די יודישע נאַציאָנאַלע און קולטורעלע קרייזען.

אין אָדעס אױך די פייערונג פאָרגעקומען מיט גרויס פּאַראַד.

אָנגעהויבען האָט זיך דער יום-טוב דעם 26-טען דעקאַבר, אין הויז פון ר׳ מענדעלע מוכר ספרים. דאָרט האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט אַלע יודישע שרייבער פון אָדעס און אַנדערע שטעדט, וואָס זענען געקומען אַלס ספּעציעלע שליחים פון דער יודישער און העברעאישער פּרעסע, עס זענען געקומען נאַציאָנאַלע עקסנים און געזעלשאַפטליכע טהוער, דעפּוטאַציעס פון פערשידענע חברות און געזעלשאַפטען פון אָדעס און אַנדערע שטעדט.

אין ר׳ מענדעלעס גרויסען ביבליאָטעק-זאַל איז איינגעאָרדענט געוואָרען פאַר׳ן בעל היובל אַ הערליכער קבלת פנים. צום ערשטען האָט דער דיכטער ח. נ. ביאַליק דערלאַנגט אַ מתנה דעם זיידען אַנ׳עקזעמפּלאַר פון „כל כתבי מענדעלי״ אויף העברעיש, אַ נייע שענע אויסגאַבע, אַרויסגעגעבען פון „ועד היובל״ מיט דער בעטייליגונג פון די ליטעראַרישע געזעלשאַפטען אין רוסלאַנד—דער עקזעמפּלאַר איז געווען אין אַ זילבערנער בונד.

די ערעפנונגס-רעדע האָט געהאַלטען ביאַליק אויף העברעאיש, דערלאַנגענדיג דעם זיידען די כתבים זיינע און האָט צווישען אַנדערס געזאָגט אומגעפעהר:

„נאָך מיט פינף יאָהר צוריק, האָבען מיר געוואָלט פייערן דיין זיבעציג-יעהריגען יובילעאום און אַרויסגעבען אַלע שריפטען דיינע. אָבער דער שרעקליכער שטורם, וואָס איז דעמאָלט דורכגעגאַנגען איבער אַלע יודישע ישובים און די גרויסע צרה וואָס האָט געשוועבט איבער אונזער פאָלק, האָט אויף אַ צייט געשטערט אונזער פּלאַן און איבערגעריסען אונזער אַרבייט. אַ שאַרפע שווערד איז געלעגען אויף אונזער האַלז, און דאָס דאָזיגע הויז, וואו מיר האָבען זיך היינט צונויפגעזאַמעלט צו פייערן מיט דיר דיין יום-טוב, איז דעמאָלט געווען אַ בית-מקלט פאַר די אַנטרונענע פון שווערד און האַק. אויך דיך, זיידע אונזערער, האָט דאָס אומגליק דערגרייכט און אויף דער

עלטער האָסטו געמוזט נעמען דעם וואַנדער-שטאָק און אַנטלוי-
פען מיט׳ן לעבען, דו מיט דיין הויז-געזינד, אין אַ פרעמדען
לאַנד אַריין. טויט-שרעק איז אונז בעפאַלען, ס׳איז פינסטער
געוואָרען אין די אויגען און די הענט האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט—
מיר האָבען געטראַכט: מיר קומען אום!—אָבער זעה נאָר זעה,
ווי גאָר דער שטורם האָט זיך איינגעשטילט און ווידער געפי-
מיר זיך מיט דיר צווישען די דאָזיגע ווענד און פערברענ-
גען צוזאַמען אין ליבשאַפט. ס׳איז אונז נאָך געבליבען דער
מוט צונויפצוקומען זיך און פייערן דעם יום-טוב פון העברע-
אישער שאַפונג. און ווירקליך, שטאַרק און מוטהיג איז דאָס
פאָלק, וואָס אויך אין אַזאַ ביטערער צייט, האָט עס דעם כח
זיך צו דערהויבען איבער זיינע צייטווייליגע אומגליקען און צו
פייערן דעם יום-טוב פון זיינע אייביגע ווערטען. פון אונטער
דער האַק וואָס איז אויסגעשטרעקט איבער אונזערע קעפּ, פון
אונטער דעם פוס וואָס טרעט—לאָמיר אויפהויבען אונזער קאָפּ
מיט שטאָלץ און אויסשרייען צום שונא מיט שפּאָט: דיין צע-
שטערונג וועט אונז נישט איבערשרעקען, דאָס יודישע פאָלק
הערט נישט אויף צו שאַפען—און אויב עס שאַפט—לעבט עס!
אין די שווערסטע ערגסטע יאָהרען האָבען מיר געשאַפען איינע
פון אונזערע בעסטע שאַפונגען—מענדעלע מוכר ספרים! זאָל
לעבען דאָס יודישע פאָלק! זאָל לעבען און מאריך ימים זיין
דער עלטסטער פון די יודישע שריפטשטעלער!"
פון ר׳ מענדעלעס אויגען האָבען גערונען טרעהרען די
גאַנצע צייט, וואָס דער רעדנער האָט גערעדט.
דערנאָך האָט זיך צו איהם געווענדט דער דיכטער ש.
פרוג ז"ל און גערעדט אויף יודיש:
—ר׳ שלום-יעקב, אין דעם טאָג, וואָס איז אַ יום טוב
פאַר דער גאַנצער ליטעראַטור אונזערער, וואָס איז אַ גרויסער
און ליבער יום-טוב פאַר אַלע יודען, זענען מיר געקומען אין
נאָמען פון דער ליטעראַרישער געזעלשאַפט, געקומען מיט פרייד
און ליבע צו בענשען אייך מיט אַ מזל-טוב! און נישט אייך
אָפּצוגעבען כבוד זענען מיר געקומען, נאָר אויסצודריקען אייך

אַ טיפען דאַנק, אַ ברכה פון טיפען האַרצען פאַר דעם כבוד, וואָס איר, טייערער קינסטלער, געליבטער פאָלקס-דיכטער, האָט אונז פערשאַפט. קינסטלער, דיכטער,—ניין, ניין! דער גרויסער וואונדערליכער מענש, דער וואונדער-מענש, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען נישט. איהר זענט דער ערשטער, וואָס האָט אויס-געפלאַסטערט אַ סטעזשקע דורכ׳ן פערנעבעלטען, פער׳כשופט׳טען וואַלד. און אייער סטעזשקע איז געוואָרען אַ גרויסער ברייטער וועג. דורך פינסטערע נעכט האָט איהר געשלייכט ביי דער שיין פון אייער לאַמטערנע דורך די כסלונער בלאָטעס און קבציאלער מיסטען, האָט אויפגעקליבען די שמאַטעס פון די יודען און פון זיי געמאַכט טייערע שטיקער זייד. איהר האָט אויפגעבראַכט פון תהום פון אונזער לעבען די שטילע טרעהרען און פון זיי איז געוואָרען דימענטען און ברילאַנטען. און די יודישע שענע צאַרטע נשמה בעצאָהלט אייך. אונזער טומלען און ברומען, דאָס לויפען און שמייען, דער עגמת נפש, צרות און פגעים, די פרייד און טויט-שרעק—געהען אויף פון יעדער שטאָדט, רינגלען אייך אַרום, בלעטערן אייך אַהין און אַהער, מישען דאָ און דאָרט די וואונדערליכע קאַפּיטלעך פון אייערע ערצעהלונגען און מעשיות, וואָס זענען געשריבען מיט׳ן בלוט פון האַרץ און גיפט פון דער נשמה, און אַ שטראָם פון טרייסט און האָפנונג פליסט און ברענגט אַריין אַ נייעם גייסט אין דער יודישער נשמה, וואָס איז טרוקען און צעריסען. זאָל זשע אייך, ליכטי-גער וואונדער-מענש און אָדלער אונזערער! זאָל אייך גאָט גע-בען לאַנגע יאָהר. יודישע דורות, טויזענדער יודען לעכצען און דורשטען צו אייער יודיש וואָרט, צו אייערע וואַרימע זיסע רייד, צו אייער טיפען יודישען קרעכץ, צו אייער ליכטיג שטיל שמייכעלע. זאָל אייך גאָט געבען לאַנגע יאָהרען, טייערער זיידע!

אין נאָמען פון דער „מפיצי השכלה” בעגריסט דער בעל-היובל זיין פריינד און חבר ר׳ מנשה מרגלית. ער ווייזט אָן, אַז יעדער זוכט צו געפינען אין מענדעלעס שאַפונגען דאָס, וואָס אים איז טייער. אַלע רעדנער (אַ רמז אויף די ציונים) האָבען מיט

געוואַלד אַרויסגעוואָרפען זייערע פעקלעך אויף מענדעלעס „קליאַטשע״. אָבער מענדעלע איז געשטאַנען ווי אַ פעלז און נישט פערשלעפט געוואָרען מיט׳ן שטראָם. ער איז שטענדיג געבליבען געטריי זיין פאָלק אין געווען דער מענדעלע פון גאַנצען פאָלק און נישט פון דעם אָדער אַנדערן.

דערנאָך האָבען דעם זיידען בעגריסט מ. אוסישקין. דער רעדאַקטאָר פון „העולם״—א. דרויאַנאָוו, אין נאָמען פון אָדעסער ציוניסטען—ד״ר סאַפיר, אין נאָמען פון דער אָדעסער ישיבה—באַרבאַש, אין נאָמען פון די צייטונגען „הזמן״ און „גוט מאָרגען״—מ. קליינמאַן, אין נאָמען פון דער צייטונג „אָדעסקי נאָוואָסטי״—אַ. סאָקאָלאָווסקי (סעדוי). דער אַרטיסט אברהם פישזאָהן האָט דערלאַנגט ר׳ מענדעלען אַ ספר-תורה און אַ מענטשעלע מיט זילבער אויסגענייט. פערשידענע דעפוטאַציעס לייענען איבער אַדרעסען. צווישען אַנדערע ווערען איבערגעלייענט צוויי אַדרעסען פון די יודישע שריפטשטעלער אין אָדעס און פון דער „ליטעראַרישער געזעלשאַפט״, וועלכע מיר ברענגען דאָ מיט זייער פולען טעקסט. (ביידע זענען געשריבען געוואָרען דורך ח. נ. ביאַליק).

„לאביר סופרי ישראל, הציר האמן של חיי ישראל ד׳ שלום יעקב ב״ר חיים משה אברמוביץ (מנדלי מוכר-ספרים) ביום מלאת לו שבעים וחמש שנה. מאת תלמידיו מעריציו סופרי-ישראל.

ישיש נעלה! ביום החג הזה לעמנו ולספרותו החדשה בכל מושבותיו ותפוצותיו—הלא תשא גם מאתנו, תלמידך-מעריצך, סופרי ישראל באודיסה, ברכה נאמנה יוצאה מלב מלא אהבה, רחשי-כבוד והכרת-תודה אין קץ אליך, ישישנו הנערץ, גדול היוצרים של ספרותנו הציורית וסגנונה בזמן הזה ובכל הזמנים.

ידענו גם ידענו, כי לא אל עם-אין-ספר ואין-לשון באת. ארבעת אלפים שנות תורה וספר עומדות כבר מאחורי עם ישראל. ואולם בתוך הענקים הספרותיים רמי-הקומה המתנשאים מרחוק כיחידי סגולה מעל לראשי הדורות—יופיע לנצח בעטרת שיבתו גם ראש קומתך הגבוהה ישיש גדול ונערץ

כי הנה מיום היות ספרות-חול וסופרי-חו. בישראל לא קם עוד בתוכנו צייר אמן מפליא לעשות כמוך. גם בתור חזהב לספרות ישראל בספרד, וגם בשלשת היובלות האחרונים, מאז נעשה הפלא הגדול וספרותנו העברית חדשה נעוריה—אין דומה לך בדבר הזה. אמנם גם בכל הימים ההם לא חדלו מתוך ספרות ישראל חוזים ומשוררים, אשר טפחו את שפתנו ויסלסלוה, וישפכו מרוחם עליה וייפיה מיפי נפשם ואולם בכלם אין אף אחד אשר בקש וימצא כמוך את המפתח הנאמן למקור חייה—במקורות החיים של כל העם העברי. אתה הוא הראשון אשר הכנסת אותנו לבית חייהם של היהודים ותראם אותנו לכל מוצאיהם ומבואיהם לכל דרכיהם ועלילותיהם ולכל טפוסיהם והליכת-עולמם בימי דור שלם. אתה הראשון אשר הבאת גם אל הלשון העברית וגם אל הלשון המדוברת את קול המונם של החיים ההם ואת כל צלליהם ואורותיהם. אתה הוא הראשון אשר צמצמת בשתי הלשונות ההן את כל כח היצירה של העם היהודי בכל הדורות ותכשר את שתיהן לדבר אשר לא דברי בו מעודם. ואתה הוא הראשון אשר נתת לנו בשתיהן את הספור ואת הציור האמני ואשר טבעת לנו את המטבע הקים של סגנונם, הלא הוא סגנון מנדלי עד היום הזה. ומאז נגלית בספרותנו בדמות היהודי שביהודים, היא דמות „מנדלי" הטפוס הקבוצי של רחוב היהודים בימיך—והנה ראה גם ראה לעיניך ולעינינו נעשה גם הפלא השני: כל ספרתנו הציורית נשתנתה בהשפעתך ותהי לאחרת. פנים חדשות נתנו לה וחיים חדשים. התוך חדש והסגנון חדש. אין עתך כמעט סופר אחד אשר נקה מהשפעתך ואין כשרון אשר לא קבל תורה מבית-מדרשך. ואם יש אשר תגדל עתה ספרותנו גם גדולים חדשים, ברובם הלא מאדמתך יצמחו וזמן הקרקע אשר הכינות להם יינקו את לחם יאנחנו תלמידיך הסופרים, שזכיני לעמוד בצלך ולחיות בדורך, דורו של מנדלי, בהביענו לפניך היום מעט מכל אשר יהגה לך לבנו כל הימים, הננו מברכים אותך. ישיש גדול ונערץ, כי נזכה כלנו לראותך עוד ימים ושנים הרבה חי ומתהלך בתוכנו. והיית דשן ורוה רענן. מקורך אל יחרב וכחך אל ידל, והיה עיננו ועיני עמך רואות עוד ימים.

ושנים הרבה, את ישישם הנעלה ואהוב, כשהיא יושב בתפארת שיבתו וטורז ולוטש את מרגליותיו, יוצר גזר תפארה לספרות ישראל ועטרת-כבוד לעם ישראל."

צום עלטסטען פון די יודישע שרייבער, דעם קינסטלער-מאלער פון יודישען לעבען ר' שלום-יעקב ב"ר משה-חיים אבראמאוויטש (מענדעלע מוכר ספרים) צו זיין פינף-און-זיבעציג יעהריגען געבורטס-טאג, פון זיינע תלמידים פערעהרער די יודישע שרייבער.

געשעצטער ישיש! אין דעם דאזיגען פייערליכען טאג פאר אונזער פאלק און זיין נייער ליטעראטור, פאר דעם גאנצען פאלק—וואו עס זאל זיך נישט געפונען—נעהם צו פון אונז דיינע תלמידים פערעהרער, יודישע שרייבער פון אדעס, א הייסע ברכה, וואס קומט פון א הארץ פול מיט ליבע, פערעהרונג און דאנק אהן גרענעץ צו דיר, אונזער בעריהמטער ישיש, דער גרעסטער שעפער פון אונזער שענער ליטעראטור און איהר סטיל פון היינט און אלע צייטען.

מיר ווייסען גאנץ גוט, אז נישט צו א פאלק אהן א ליטעראטור און אהן א שפראך ביזטו געקומען. א פיערטויזענד-יאהריגע פערגאנגענהייט פון תורה און ספר שטעהט שוין היבטער די פלייצעס פון יודישען פאלק. אבער צווישען די הויכע ליטעראטור-ריעזען, וואס דערהויבען זיך און קוקען צו אונז פון ווייטען ווי יחידי-סגולה איבער די קעפ פון דורות—וועט אויך אייביג שיינען דיין שטאלצער גרייזגרויער קאפ, גרויסער בעריהמטער ישיש!

ווארום פון זינט ס'איז ענטשטאנען ביי יודען א וועלטליכע ליטעראטור און וועלטליכע שרייבער, איז נאך נישט געוועזען ביי אונז אזא קינסטלער, וואס האט אזוי פיל דערגרייכט ווי דו. אויך אין דער גאלדענער עפאכע פאר דער יודישער ליטעראטור אין כפרד, און אויך אין די לעצטע דריי יובלות, פון זייט ס'איז געשעהן דאס גרויסע וואונדער און אונזער העברעאישע נייע ליטעראטור איז צוריק יונג געווארען—האסטו צו זיך קיין גלייכען נישט. און דעם אמת טאקע, אז אויך פאר דער גאנצער

צייט האָבען נישט געפעלט אין דער יודישער ליטעראַטור קיין „חזנים“ און „משוררים“, וואָס האָבען ערצויגען אונזער שפּראַך און זי אויסגעפּוצט, האָבען זי בערייכערט מיט זייער גייסט און בעשיינט מיט זייער שיינקייט אָבער צווישען זיי אַלע איז נישט פאַרהאַן קיין איינער, וואָס האָט געזוכט און געפונען, ווי דו, דעם ריכטיגען שליסעל צו איהר לעבענס־קוואַל—און די לעבענס־קוואַלען פון גאַנצען יודישען פאָלק. דו ביזט דער ערשטער, וואָס האָסט אונז אַריינגעפיהרט אין לעבען פון די יודען און זיי אונז בעוויזען מיט זייער האַנדלען און וואַנדלען, מיט זייערע דרכים און מנהגים, מיט זייערע פּיהרעכצען און אַלע זייערע טיפען פאַר דער צייט פון אַ גאַנצען דור. דו ביזט דער ערשטער, וואָס האָט אַריינגעבראַכט אי אין דער העברעאישער שפּראַך אי אין דער יודישער שפּראַך דאָס גערויש פון דעם דאָזיגען לעבען, מיט אַלע שאָטענס און מיט דער גאַנצער ליכט. דו ביזט דער ערשטער וואָס האָסט קאָנצענטרירט אין די דאָזיגע ביידע שפּראַכען דעם גאַנצען שאַפונגס־כח פון יודישען פאָלק פון אַלע דורות און געמאַכט פון ביידע שפּראַכען דאָס, וואָס זיי זענען קיינמאָל נישט געווען. און דו ביזט דער ערשטער, וואָס האָסט אונז געגעבען אין די ביידע שפּראַכען די ערצעהלונג און די קינסטלערישע בעשרייבונג און אונז געשאַפען דעם שטענדיגען נוסח פון זייער סטיל. דאָס איז דער מענדעלי־סטיל ביז היינטיגען טאָג. און פון זינט דו האָסט זיך בעוויזען אין אונזער ליטעראַטור אין געשטאַלט פון יודישען יוד, אין געשטאַלט פון „מענדעלע“ אין דעם קאָנצענטרירטען טיפּ פון דער יודישער גאַס—און, זעה ווי פאַר דיינע און אונזערע אויגען איז געשעהן דער צווייטער וואונדער: אונזער גאַנצע שענע ליטעראַטור איז נשתנה געוואָרען אונטער דיין השפעה און געוואָרען גאָר אַן אַנדערע. זי האָט בעקומען אַ ניי פּנים און אַ ניי לעבען. דער אינהאַלט איז ניי און דער סטיל ניי. ס'איז נישטאָ אַצינד כמעט קיין איין שרייבער וואָס איז ריין פון דיין השפעה און ס'איז נישטאָ קיין טאַלענט וואָס האָט פון דיר נישט געלערנט. און אויב עס וואַקסען אויס אַצינד נייע גדולים אין אונזער ליטע-

ראַטור, וואַקסען זיי דאָס מעהרסט אויס פון דיין באָדען, און זיי ציהען זייער יניקה פון דעם פעלד, וואָס דו האָסט זיי צו־געגרייט. און מיר שרייבער, דיינע תלמודים, וואָס מיר האָבען זוכה געווען צו זיין נאָהנט פון דיר און צו לעבען אין דיין דור, אין דור פון מענדעלען, ווען מיר דריקען דיר אויס היינט אַ טייל פון דעם, וואָס מיר טראַכטען שטענדיג, בענשען מיר דיך, גרויסער גערייהמטער ישיש, אַז מיר זאָלען זוכה זיין צו זעהן דיך לאַנגע יאָהרען צווישען אונז, און זאָלסט זיין פריש און געזונד, דיין קוואַל זאָל נישט אויסטרוקענען און דיין כח זאָל נישט געמינערט ווערען און מיר און דאָס פאָלק דיינס זאָל נאָך זעהן זייער געליבטען גרויסען ישיש ווי ער זיצט בעשיינט פון זיין עלטער און שלייפט און פיילט זיינע פעריל. שאַפט די קרוין פאַר דער יודישער ליטעראַטור און איז אַ קרוין פאַר דעם יודישען פאָלק.

דער אַדרעס פון דער ליטעראַרישער געזעלשאַפט פון אָדעס איז פאָלגענדער:

„אביר סופרי ישראל, זקנני ר׳ מנדלי מוכר ספרים!

היום הזה, במלאת לך שבעים וחמש שנה לימי חייך, יחוגו כל יודעי ספר בישראל את החג הגדול לספרותנו. בכל תפוצות הגולה ובכל מקום אשר הספר העברי נדה שמה. ינשא עתה על שפתים באהבה וברכה שם הסבא ר׳ מנדלי. צרף נא אפוא, שב גדול ונעלה, אל ברכות כל העם העברי גם את ברכתנו אנו, בני החברה לספרות ישראל באודיסה, היודעים את פעלך ועריצים שמך בתוך רבבות אלפי ישראל. זה כחמישים שנה ויותר מאז החלות תת את כחך הגדול ואת תנובת רוחך לספרות ישראל. ובכל הימים האלה ראינך והנה אתה הולך וגדול, הולך ומשלח שרשים וענפים רבים, עד אשר גדלת ותחזק לעינינו ותגבה בקומה מכל בני דורך. והנה נצב אתה לפנינו ביום הזה במלא־גדלך ואתה איתן וחזק. כי רק איש סגילה כמוך, אשר ינוק ינק מנוער ועד שיבה מכל תהומות חיינו יחד ויעשר את רוחו מכל עוצרות עמו הגנוזים—אך הוא לבדו יעשה פרי כפריך אתה, רק האיש אשר נפשו עברה דרך כל חמישים שערי האור והחושך

של רוח עמו וחייו וישלם—אך הוא לבדו תמצא ידו לזות גוף ודמות הגוף וגוב—שפתים אל האור והחושך ההם כאשר נתת בספריך אתה. ומאז גדלת ועד היום ותגדל עמך גם ספרות עמנו וירב כבודה. אין ערוב למרגליות היקרות אשר נתת באוצרה ואין קצה להשפעתך על כל הסופרים תלמידיך. וגם את לב כל העם יחדת לאהבה את ספרותנו, כי את רוחם מצאו. פי שנים ברוחך הגדול ויראו את צלמם ביצירי כפיך, וידעו כולם כי יש כבא בתוכם. ולכבא עין נשר אשר תרא ללבב כולם ולחיי כולם. ויד אמן לטבא אשר לא תיגע מיצור צלמי איש ואיש. יצור ונתון אותם משמרת לדורות עולם. ובאחרית הימים, כאשר יפקוד אלהים את עמו והשכיחו את כל ענותו ואת כל נדודי חייו— ופנה העם אל ספרי מנדלי ומצא שם את כל דור אבותיו וזקניו והנה הם עומדים לפניו כולם כמו שהם, בעינם ובהויתם, בכעורם וביפים, בניב עפעפיהם ובעקימת שפתיהם, בשק החול ובמשי השבת, בתומתם ובערמומיתם, במעט הנחת שלהם ובצערם הרב, ביגון שנותיהם ובשמחת רגעיהם, ואולי גם דמעת-סתרים ימצא שם, הלא היא דמעת עיני של ר׳ מנדלי בעצמו... ואשר יפנה אל חזיונות רוחם של שאר הסופרים מבני דורנו—ומצא גם שם את עקבות רוחך. כי אחרי שהיית בספרות ישראל הראשון לציירי חיינו וכותב בה את הפרשה הראשונה של המקצוע האמנותי, עוד יצור יצרת ותנחל לדור גם את הסגנון הקבוע של המקצוע ההוא. הרחב הרחבת עד אין שעור את גבולות הלשון העברית ותתן לה את הצבע החי ואת התנועה החיונית ואת הממשות הפלאסטית ותבא בזה רוחה וגאולה לכל כשרון צעיר ורך אשר החל לצמוח. וגם על הלשון המדוברת בפי העם אצלת מרוחך הכביר ותעלנה אל מדרגת לשון ספרותית. והנה, היא עולה עתה מברכת ידך כפורחת ולא תמיש מעשות פרי להשביע נפש המון רב ולקרב את רוחו אל מקורות החיים והנצח של העם העברי״.

(צום עלטסטען פון די יודישע שרייבער, צו אונזער זיי־דען ר׳ מענדעלע מוכר ספרים!

דעם היינטיגען טאָג, ווען דו ווערסט אַלט פינף און זי־

בעציג יאָהר, פייערט יעדער יודע ספר צווישען יודען דעם גרויסען ליטעראַטור-יום-טוב. אומעטום וואו יודען זענען פער־שפרייט, אומעטום וואו עס האָט אהין פערבלאָנזשעט דאָס העברעאישע בוך, ווערט מיט ליבע און ברכה דערמאַנט דער נאָמען פון זיידע ר׳ מענדעלע. בעהעפט זשע, גרויסער געשעצטער גרייז, צו די ברכות פון גאַנצען יודישען פאָלק אויך אונזער ברכה, די ברכה פון דער יודישער ליטעראַרישער געזעלשאַפט אין אָדעס, וואָס קענען דיין אַרבעט און ריהמען דיין נאָמען צווישען די צעהנדליגער טויזענדער יודען. שוין פופציג יאָהר און מעהר, פון זינט דו האָסט אָנגעהויבען שענקען דיין גרויסע קראַפט און די פרוכטען פון דיין גייסט דער יודישער ליטעראַטור, פאַר דער דאָזיגער צייט ביזטו אַלץ מעהר געוואַקסען, אַלץ מעהר געלאָזט וואָרצלען און אַ סך צווייגען, ביז, ביזט אויסגעוואַקסען און שטאַרק געוואָרען פאַר אונזערע אויגען און זיך דערהויבען העכער פון דיין גאַנצען דור, און ביי היינטיגען טאָג שטעהסטו פאַר אונז אין דיין גאַנצער גרויס שטאַרק און פעסט. וואָרום נאָר אַזאַ אויסנאַם-מענש ווי דו ביזט, אַ מענש וואָס טוט שעפען פון דער יוגענד ביז דער טיפער עלטער פון אַלע אונזערע לעבענס-קוואַלען צוזאַמען, און בערייכערט זיין גייסט פון אַלע בעהאַלטענע פאָלקס־אוצרות—נאָר ער אַליין קאָן געבען אַזעלכע פרוכט ווי דו האָסט געגעבען. נאָר דער מע״ש וואָס איז דורכגעגאַנגען אַלע פופציג טויערן פון ליכט און פינ־סטערניש פון גייסט און לעבען פון זיין פאָלק און איז גאַנץ געבליבען—נאָר איהם אַליין קאָן געלונגען צו פערקערפערן און צו געבען אַנ׳אויסדרוק די דאָזיגע ליכט און פינסטערניש ווי דו האָסט זיי געגעבען אין דיינע ביכער. און פון דעמאָלט ביז היינט וואָס דו ביזט געוואַקסען, איז אויך מיט דיר געוואַקסען די ליטעראַטור פון אונזער פאָלק און בעריהמט געוואָרען. כ׳איז נישט אָבצושאַצען די טייערע פעריל, וואָס דו האָסט אריינגע־בראַכט אין ליטעראַטור-אוצר און ס׳איז גאָר קיין ברעג נישטאָ צו דיין השפעה אויף אַלע שרייבער דיינע תלמידים, און אויך דאָס האַרץ פון פאָלק האָסטו דערוועקט ליב צו האָבען אונזער

ליטעראַטור. וואָרום זייער גייסט האָבען זיי געפונען אין דיין גרויסען גייסט, און זייער אייגען געשטאַלט האָבען זיי דערזעהן אין דיינע שאַפונגען. און אַלע ווייסען, אַז ס'איז פאַראַהאַן אַ זיידע צווישען זיי, און דער זיידע האָט אַנ'אָדלער-אויג וואָס זעהט וואָס עס טהוט זיך אין האַרצען ביי אַלע און אַלעמענס לעבען זעהט עס. און אַ קינסטלערישע האַנט האָט דער זיידע, וואָס ווערט נישט מיד צו שאַפען די געשטאַלטען פון יעדער מענש, בעשאַפט זיי און לאָזט זיי למשמרת פאַר די אייביגע דורות. אין אַ צייט אַרום, אַז גאָט וועט אויפריכטען זיין פאָלק און וועט איהם מאַכען פערגעסען זיינע ליידען און פיין—וועט זיך דאָס יודישע פאָלק ווענדען צו מענדעלעס ביכער און וועט דאָרט געפונען דעם גאַנצען דור פון זייגע עלטערן און זיידעס און זיי וועלען פאַר איהם שטעהן לעבעדיגע, מיט זייער פיין און ליידען, מיט זייער מיאוסקייט און שענקייט, מיט דער בעוועגונג פון זייערע שוואַרצאַפלען און קרומען מיט די ליפען, מיט דעם וואָכעדיגען זאַק און שבת'דיגען זיידענס, מיט זייער תמימות און ערמה, מיט דעם ביסעלע נחת זייערען און מיט דעם גרויסען צער. מיט דעם טרויער פון זייערע יאָהרען און מיט דער פרייד פון זייערע מינוטען, און אפשר וועט ער נאָך דאָרט געפינען אַ פערבאָרגענע טרעהר, דאָס איז די טרעהר פון ר' מענדעלע אַליין... און אַז דאָס פאָלק וועט זיך ווענדען צו די שאַפונגען פון די איבעריגע שרייבער פון אונזער דור—וועט עס אויך דאָרט געפינען צייכענס פון דיין גייסט. וואָרום אויסער דעם וואָס דו ביזט געוועזן דער ערשטער צו שילדערן אונזער לעבען אין דער יודישער ליטעראַטור, און האָסט אָנגעשריבען אין איהר דאָס ערשטע קאַפּיטעל אויף דעם געביט, אויסערדעם, האָסטו נאָך געשאַפען און געמאַכט ירש'ענען דעם דור אויף דעם בעשטענדיגען ס ט י ל פ ו ן ד ע ם ג ע ב י ט. אָהן אַ שיעור האָסטו פערברייטערט די גרענעצען פון דער העברעאישער שפּראַך און האָסט איהר צוגעגעבען די לעבעדיגע פאַרב און די לעבעדיגע בעוועגונג און די פלאַסטישע ממשות און דערמיט געבראַכט פערלייכטערונג און אויסלייזונג פאַר יעדען יונגען טאַלענט וואָס

האָט אָנגעהויבען שפּראָצען. און אויך דער פאָלקס-שפּראַך, האָסטו באַהויכט מיט דיין שטאַרקען גייסט און האָסט זי דערהויבען צו דער מדרגה פון אַ ליטעראַטור-שפּראַך. און דורך דיין האַנט בליהט זי איצט און וועט נישט אויפהערען צו געבען פרוכטען צו דערקוויקען דעם גרויסען המון און צו דערנענטערן זיין גייסט צו די קוואַלען פון לעבען און אייביגקייט פון יודישען פאָלק.)

נאָך אַלע רעדעס און ווינשונגען האָט דער זיידע אָפּגעענטפערט.

—„להיות כל איש שורר בביתו ומדבר בלשון עמו"—אַזוי האָט נאָך פאַר צוויי טויזענט יאָהר גוזר געווען איינער פון די ווילדסטע מלכים. דאָס לשון—דאָס איז די נשמה פון פאָלק. אויך אין אונזער תורה שטעהט: ויפח באפיו נשמת חיים ויהי לנפש חיה"—מאַכט דער תרגום: „לרוח ממללא." די שפּראַך דאָס איז דער רוח חיים פון מענש, און אַז מען נעהמט צו די שפּראַך פון מענשען, איז ווי מען וואָלט איהם צוגענומען דאָס לעבען, דעם כח החיוני זיינעם. איך וויל מיט דעם זאָגען, אַז עס וואָלט געווען פון מיין זייט אַ גרויסע עולה, ווען איך וואָלט פערלאָזט איינע פון די צוויי שפּראַכען, וואָס האָבען מיר אויפגעהאָדעוועט און דערצויגען פון מיין קינדהייט ביז היינט, און איך וואָלט גערעדט מיט אַן אַנדער שפּראַך. מיר פערמאָגען צוויי, נשמות—צוויי שפּראַכען. אונזערע חכמים האָבען געזאָגט, אַז אַ יוד האָט צוויי נשמות, אַ וואָכעדיגע נשמה און אַ הייליגע נשמה—אַ נשמה יתרה. אונזער העברעאישע שפּראַך איז די נשמה יתרה, אַ הייליגע זויבערע שפּראַך, אין וועלכער די גאַנצע וועלט זעהט זיך ווי אין אַ שפּיגעל, וואָס איז אַלט ווי די וועלט און איהר קוואַל וועט קיינמאָל נישט אויסטריקענען. און די אַנדערע שפּראַך איז די נשמה פון וואָך, פיין און ליידען, וואָס איז טרויריג ווי די יודישע נשמה אינדערוואָכען. און די דאָזיגע ביידע נשמות, אַ דאַנק וועלכע איך זעה אייך היינט ביי מיר—האָב איך נישש געקענט פערבייטען אויף אַן אַנדער שפּראַך.

איצט, ערלויבט מיר אייך צו זאָגען עטליכע ווערטער

וועגען עצם יום טוב. אין אונזער אַלטער העברעאישער ליטע־ראַטור, איז אין ערגיץ נישט קיין זכר פון דעם מען זאָל ווען עס איז פייערען עמיצען דעם געבורטסטאָג זיינעם. פערקעהרט, לויטן יודישען מוסר איז „טוב יום המות מיום הולדו". אָבער יודען האָבען זיך אַלע מאָל ליעב משמח צו זיין צוליעב דער תורה. אין די ביטערסטע שווערסטע צייטען האָבען יודען זיך געלאָזט אין אַ טענצעל אום שמחת־תורה. זיי האָבען פערגעסען דאָס גאַנצע אָרימקייט און נאָר די תורה האָבען זיי אין זינען געהאַט. אַזוי איז אויך געווען ווען מען האָט געמאַכט אַ סיום אויף אַ מסכתא—די יודען האָבען פערגעסען דאָס גאַנצע ביטע־רע לעבען זייערס און זיך געפרעהט מיט דער תורה, און דאָס איז איינע פון די סבות צוליעב וועלכע איך האָב מסכים גע־ווען אויף דעם יובילעאום. צום ערשטען האָב איך זיך געקווענקעלט און געצווייפעלט: צי מעג איך אין אַזעלכע ציי־טען מאַכען חגיגות און צי קומט עס מיר. אָבער, אַזוי ווי איהר פייערט דעם סיום פון דער תורה—מעג איך אויך צו־שטעהן און זיך פרעהן צוזאַמען מיט אייך.

אויב אָבער איהר מיינט, אַז צוזאַמען מיט דעם סיום ענ־דיגט איהר די תורה נישט אָנצוהייבען זי פונדאָסניי—האָט איהר אַ גראָבען טעות. באַלד נאָך „לעיני כל ישראל" הויבען יודען תיכף אָן פון „בראשית" און איך האָף אַז אויך מיין סיום וועט זיין אַזעלכער, אַז איך וועל באַלד אָנהייבן פון „בראשית", און אויב איהר האָט מיר געוואונשען איך זאָל לעבען ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר—גיב איך צוריק די ברכה, וואָרום ווען איך וועל אַלט ווערן הונדערט און צוואַנציג יאָהר, וועט איהר אַלע זיך דאָ געפינען צווישען די וואָס וועלען מיר בעגריסען".

נאָך דעם זיידענס רעדע זענען די שרייבער און פריינד פון יובילאַר אַריינגעגאַנגען אין זיין קאַבינעט און דאָרט גע־האַלטען טאָסטען ביי אַ גלעזעל ויין. דאָרט האָבען איהם אויפסניי בעגריסט ביאַליק, ספעקטאָר, ראַווניצקי און האָבען פערבראַכט עטליכע שעה אין געשפרעכען.

מיט פיר טעג שפעטער, האָט מען איינגעאָרדענט פאַרן

יובילאַר אַ באַנקעט אין קלוב. אין זאַל זענען זיך צענויפגעקו־מען ביז צוויי הונדערט מאַן, שרייבער, קינסטלער, ציוניסטען, חשובע בעלי בתּים און כּלל־טהוער. אַ סך מענשען, בעזונדערס סטודענטען און יונגעלייט האָבען נישט געקענט בעקומען קיין איינגאַנג־בילעטען—ווייל ס׳איז קיין אָרט נישט געווען. עלף אַ זייגער אין אָוונד איז אין זאַל אַריינגעקומען דער יובילאַר אין דער באַגלייטונג פון ביאַליק, ראַווניצקי, פרוג און ספעקטאָר. שטורמיגע אַפּלאָדיסמענטען האָבען לאַנג אָבגעהילכם איבערן זאַל. דאָס איז געווען דער העכסטער מאָמענט פון דער פייערונג. אַלע הערצער האָבען געשאַלט מיט פרייד און ליעבע צום גרוי־סען זיידען. דערנאָך זענען אַלע געוואָרען שטאַרק שטיל און די אויגען נישט אָבגעריסען פון דעם שטאָלצען זקן.

ס׳איז באַלד אויסגעקליבען געוואָרען אַ פערוואַלטונג וואָס זאָל אָנפיהרען מיט׳ן באַנקעט: פאָרזיצער—ש. פרוג, זיינע גע־הילפען—ח. נ. ביאַליק און ד״ר הימעלפאַרב. אין גרויסען זאַל איז דער טיש געווען פּרעכטיג געגרייט. דער מיניו איז געווען אויסגעשטעלט לויט מענדעלעס ווערק געשריבען אין העברעאיש און יודיש:

—געזאַלצענס—„בעמק הבכא״.
פיש—„פישקע דער קרומער״.
פליייש—„ספר הבהמות״.
רעדעס—„לא נחת ביעקב״.
סאָדעוואַסער—„בימי הרעש״.
פּרוכטען—„חג האסיף״.
און אַזוי ווייטער.

פרוג האָט געעפנט דעם באַנקעט און איבערגעלייענט אַ בעגריסונג־בריעף פון צענטראַל קאָמיטעט פון ליטעראַרישע גע־זעלשאַפטען אין פעטערבורג. עס זענען דערביי אָנגעקומען אַ סך טעלעגראַמען: פון אחד העם, הרב טשערנאָוויטש, שלום עליכם, דובנאָוו, הרב מזא״ה, רעדאַקציע „יעווריייסקי מיר״, פון טאַר־נאָווער „פועלי ציון״, פון דער געזעלשאַפט „אחוה״ אין לעמ־בערג, פון די קורסאַנטען אין גראָדנע, פון דער געזעלשאַפט

„קדימה" אין מאָסקווע. פון פערשיקטע אין סיביר, פון אַ גרופּע יודישע שרייבער אין ווארשע, פון די צייטונגען „הד הזמן", „המצפה", „הירדן", „אונזער לעבען", „לאָדזער טאָגעבלאַט", „לאָנדאָנער יודישע זשורנאַל", „פראַנקפורטער פאַמיליענבלאַט", „ראַזסוועט", „מאָמענט". פון די חברות „מפיצי השכלה" און „חובבי שפת עבר" פון אַ סך שטעדט, און נאָך אַ סך.

דערנאָך האָבען זיך אָנגעהויבען די רעדעס.

דער שריפטשטעלער אַ. דרויאַנאָוו זעהט אין יובילאַר אַ לעבעדיגען בעוויין קעגען די וואָס לייקענען אין די נוצען פון דער השכלה-עפּאָכע. מענדעלע איז אַ זון פון דער תקופה פון פערשפּרייטען השכלה און וויסענשאַפט צווישען פאָלק און דאָס איז איינע פון זיינע גרויסע פערדינסטען. מ. קליינמאַן האָט אָנגעוויזען, אַז ער אַלס פּובליציסט געפינט, אַז מענדעלע איז דער שעפער פון נייעם סטיל, ער האָט גענאָלפען אַראָבצונעמען פון דער העברעאישער שפּראַך דעם הייליגען טלית און מאַכען פון איהר אויך די שפּראַך פון טאָג-טעגליכען לעבען—פון דער טאָג-טעגליכער צייטונג. ד"ר שימקין האָט גערעדט אין נאָמען פון די סטודענטען און אָנגעוויזען, אַז דורך מענדעלען, דורך דעם וואָס ער האָט געשילדערט דאָס יודישע פּאַטריאַרכאַלע לעבען זענען אויך זיי, די סטודענטען, וואָס זענען ערצויגען געוואָרען אויף אַ פרעמדער שפּראַך, דערנעהנטערט געוואָרען צום פאָלק און צום יודענטום. שנייפּאַל, דער פאָרשטעהער פון דער אַמעריקאַנער צייטונג „וואָרהייט" זאָגט, אַז די אַמעריקאַנער יודען פייערן איצט מענדעלעס יובילעאום אויף אַ פאָלקס-פערזאַמלונג פון צעהנדליגער טויזענדער מענשען און ווינשט דעם יובילאַר, אַז ער זאָל זוכה זיין צו דערלעבען דעם טאָג, וואָס דאָס גאַנצע פאָלק זאָל פייערן דעם יום-טוב פון גרעסטען שעפער און קינסטלער זייערן. ש. טשערנאָוויטש רעדט אין נאָמען פון „הצפירה" וואָס ווייזט אָן, אַז מענדעלע שילדערענדיג דאָס ביטערע גלות-לעבען פון יודען אַ גאַנצע וואָך און דאָס ריינקייט און שענקייט פון יודישען שבת—איז דערמיט געווען אי דער קטיגור אי דער סניגור פון גלות. זשאַבאָטינסקי האָט גערעדט

וועגען די פערשטוויסענע, וואָס מענדעלע האָט זיי דערנענטערט צום יודענטום, דורך דער שענקייט און פּראַכט אין עבר, וואָס ער האָט פאַר זיי ענטפּלעקט. נישט די צרות און צער מאַכען ליב דאָס פאָלק ביי די זין פון פאָלק, נאָר דאָס שענקייט און דערהויבענקייט וואָס געפינט זיך אין לעבען פון פאָלק.

דערנאָך האָט פרוג געהאַלטען אַ לאַנגע רעדע וועגען דער גרויסער אַרבייטסזאַמקייט פון זיידען:

„פון אַלע שענע רעדעס, וואָס מען האָט געהאַלטען, האָ-בען מיר געהערט איין עיקר-געדאַנק—ר׳ מענדעלע איז דער שעפער פון אונזער נייער ליטעראַטור. און ס׳איז טאַקע אַזוי. דער זיידע האָט געשאַפען אונזער ליטעראַטור. די ביבליאָגראַ-פען בעצייכענען אפילו די צייט, ווען יעדע זאַך זיינע איז גע-שאַפען געוואָרען. אין פלוג איז דאָך דער ענין פון יצירה גאָר אַ גרינגע זאַך, ווי אין פסוק שטעהט: „יהי אור—ויהי אור“, גאָט האָט געזאָגט—און ס׳איז געוואָרען. ער האָט געגעבען אַ בעפעהל און דער פיש שווימט, דער בוים בליהט וכדומה—אַלץ איז בע-שאַפען געוואָרען כהרף עין. אָבער עס איז פאָרט נישט אַזוי. די אַרבייט פון קינסטלער איז זעהר אַ שווערע. וויפיל האָט דער קינסטלער ר׳ מענדעלע געשליפען און געגלעט, האָט הרוב גע-מאַכט וועלטען און זיי צוריק אויפגעבויט, האָט געאַרבייט מיט׳ן שווייס, האָט געשריבען און געמעקט און ווידער געשריבען, האָט געטראַכט, געפאָרשט און פעריכט, ביז די שאַפונגען זע-נען אַרויסגעקומען ווי עס בעדאַרף צו זיין. פון אַ „תהו ובהו“ האָט ער בעשאַפען אַ לעבעדיגע שפּראַך און פון מירמעלשטיין האָט ער אויסגעהאַקט לעבעדיגע בעשעפענישען. ווי שווער איז איהם די אַרבייט אָנגעקומען! דורך אַ געדיכטען ווילד-בעוואַקסע-נעם וואַלד האָט ער געדאַרפט דורכשלאָגען אַ וועג און אַלע ווילדע ברייטער מאַכען דעם וועג, כדי די דערנעבער זאָלען אים נישט די שיין פערשטעלען. היינט איז דאָך דאָס בוך נישט דאָס, וואָס עס איז געוועזן אין יענע צייטען. דעמאָלט האָט דאָס בוך געהאַט אַ וואָג קיין עין-הרע. וויפיל צעהנדליגער יאָהרען, אַז מען האָט עס געשריבען און וויפיל יאָהר האָט עס געוואַלגערט

אין גלות ביים „בחור הזעצער", אַזאַ ספר איז איבערגעגאַנגען פון דור צו דור, פון טאַטען צום זוהן און אייניקעל. און היינט? היינט ווערט אַלץ געמאַכט גרינג און אויף איין פוס, כּלאחר יד. דאָס שרייבען און דרוקען, דאָס לייענען און קריטיקירען— אַלץ ווערט געמאַכט בּנשימה אחת. און אַז דער זיידע בּעטראַכט דעם וועג, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט, ווערט זיין יודיש גרויס וואַרעם האַרץ פול מיט פרייד. אויף דעם וועג וואו אלתר יכנה"ז און מענדעלע האָבּען זיך נישט געקאָנט בּעגעגענען נישט אָנ- שלאָגענדיג זיך שטערען אָן שטערען—סאַר אַ רעש און אַ טו- מעל עס איז אויף דעם וועגן ווי אַנ'אָדלער, ווי אַ שטורם, ווי אַ פייל פון בויגען פליהט און דערהויבּט זיך אַלץ העכער און העכער צו די ליכטיגע שטראַהלען פּ ר ץ; ווי אַ ווילד צעלאָזטער לאָשאַק טראָגט זיך שלום אַש פון „שטעדטעל" צו דער ווייטער גרויסער וועלט... אין אַ בּעל-הבּתישער פוהר אָנגעלאָדען מיט אַלערליי „מיני מזונות" פאָהרט ספּעקטאָר. עס טראָגען זיך דורך ווי אַ בּליץ מאָריס ראָזענפעלד, יהואש, פרוג זאָגט איהר? זאָל זיין אויך פרוג. און די פייער מרכבה, אין וועלכער אליהו הנביא איז אַרויף אויפ'ן הימעל און פון איהר איז אַראָבּגעקו- מען בּיאַליק—פליהט ווייטער און ווייטער און די „מגלת האש" וויקעלט זיך און לאָזט זיך אַראָבּ פון איהר. און דער זיידע שטעהט אין קוקט צו דאָס אַלץ און זיין האַרץ ווערט צעשמאָל- צען פון פרייד.

פרייד און גליק—איז דיין חלק, טייערער זיידע, דער אויסגעפלאַסטערטער וועג איז דיינער, דו מיט דיינע הענט האָסט איהם געפלאַסטערט דורך געדיכטע וועלדער, דו האָסט אויפגע- שטעלט די צייכענס און וועג-ווייזער, מיט דיין גאָלדענער פען האָסטו אָנגעצייכענט: „פון כּסלון קיין בית אל", „פון קבציאל צום הר הבית", פון פינסטערניש צום ליכטיגקייט, פון שטיף- טאַטעס און שטיף-מאַמעס צום אַלטען ליבּען פאָטער, צום טייערן אייביגען פאָטער. צום אַלטען פאָטער, וואָס זאָל אונז בּענייען און אונז געבּען כּח און קראַפט—יהי רצון—אַז מיר אַלע וואָס הינקען ווי פישקע, וואָס זענען איינגעבויגען צום אומפאַלען,

זאָלען זוכה זיין צו פייערן צוזאַמען מיט דיר—זיידע—דעם גרוי־ סען יובל—צו וועלכען מיר האָפען שוין צווי טויזענד יאָהר, זאָל לעבען דאָס יודישע פאָלק און זאָל לעבען זיין נשיא ר׳ שלום יעקב אַבראַמאָוויטש!"

ח. נ. ביאַליק ענטפערט די רעדנער, וואָס האָבען זיך בעמיהט אָנצוקליידען מענדעלען אין פערשידענע לבושים און אַרויסדרינגען מיט זייער פלפול, אַז ער איז געווען נאָענט צו זיי. אַלע פלפל׳ען און חקירה׳ן און צרייסען מענדעלען אויף שטיקער. דער קלויבט זיך אויס מענדעלע דעם משכיל, דער—ציהט איהם צו דער אָרטאָדאָקסיע, דער—צו ציוניזם. אָבער וואָס זאָגט דער זיידע אַליין אויף דעם? ער לאַכט. איהם קאָן מען נישט צרייסען. ער איז צווי, וואָס איז איינס. איין העלפט דער־ גענצט די צווייטע און איז נישט קיין סתירה צו דער אַנדערער העלפט. ער איז נישט קיין העברעאיסט און נישט קיין זשאַר־ גאָניסט, נאָר אַ העברעאיסט און זשאַרגאָניסט צוזאַמען.

ביאַליק רעדט דערנאָך וועגען דעם וואונדער, וואָס דער זיידע איז געוואָרען יונג אויף דער עלטער. דאָס בליהען פון זיין טאַלענט האָט זיך אָנגעהויבען מיט פינף און צוואַנצי־ יאָהר צוריק, לויט זיין גייסט איז ער כלל נישט אַלט קיין פינף און זיבעציג יאָהר. פון יאָהר צו יאָהר וואַקסט ער מעהר, בליהט און ענטוויקעלט זיך. דאָס איז אַ בוים וואָס האָט זיך דערוועקט איצט אויף דער עלטער און אָנגעהויבען אַרויסגעבען זיינע פרוכטען. צי איז דאָס דען נישט דער סימבאָל פון יודישען פאָלק? צי איז דאָס דען נישט אַ בעוויז, אַז ערשט איצט הויבען מיר זיך אָן צו ענטוויקלען אויף דעם געביט, וואָס איז פון אונז וויט געווען—אין דער קונסט? מיט היינטיגען טאָג האָט דאָס יודישע פאָלק דעם ערשטען מאָל געגעבען זיין הסכמה צו דער נייער העברעאישער ליטעראַטור. ביז אַהער איז ביי די יודען חשוב געווען נאָר דאָס אַלטע ספר, און דאָס נייע האָט מען גערופען מיט׳ן נאָמען „ביכעל", וואָס פאַסט נאָר פאַר ווייבער און קינדער, און היינט זאָגט עדות די פייערונג; וואָס ס׳האָבען געפייערט טויזענדער יודען אין אַלע עקען וועלט, אַז

מיר האָבען אַ ליעבע געשעצטע ליטעראַטור, וואָס האָט אַ צוקונפט.

איינס פון די וואונדער פון זיידענס שאַפען איז: זיין אַרבייט אויפ׳ן געביט פון דער שפּראַך. צוויי שפּראַכען האָבען מיר געהאַט: איינע האָט זיך קיינמאָל נישט אַראָבגעלאָזט אין קעלער אַריין, און די צווייטע איז נישט אויפגעשטיגען צום הימעל; איינע איז געווען די אונטערשטע טייל גוף, און איינע — די אויבערשטע טייל. און דער זיידע האָט צווישען זיי שלום געמאַכט און זיי בעהעפט אין זיין גוף, האָט איינע אַראָבגענידערט צום לעבען פון מאַרק און צום לעבען פון גאַס און קעלער, און די צווייטע האָט ער דערהויבען און זי בערייכערט מיט אַ סך קאָלירען און פאַרבען, מיט די פאַרבען פון פּאָעזיע און שענקייט. אויף וואָס וואָלטען מיר געקאָנט אָנווייזען אַלס אַ צייכען פון אויפלעבונג פון העברעאיש, ווען נישט די העברעאישע שפּראַך און סטיל פון זיידען? און דעם זשאַרגאָן האָט ער געגעבען די ליטעראַטור-שפּראַך און דערמיט ביידע אַ טובה ה געטהון. זאָלען קעמפען די ביידע שפּראַכען, און אויב איינע פון זיי האָט דעם כח—זאָל זי מנצח זיין. אַזוי איז אויך געווען מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק, ווען ס׳האָבען געקעמפט די סירישע און אַראַמישע שפּראַכען מיט העברעאיש. און לסוף איז די אַראַמישע שפּראַך איינגעשלונגען געוואָרען אין דער העברעאישער און איהר צוגעגעבען אַ סך חן.

ביאַליק ווינשט דעם זיידען, דעם ריזיגען בוים, אַז אויף זיינע צווייגען זאָלען זינגען בייע פייגעל, וואָס זאָלען ברענגען דעם שענעם זומער פאַר׳ן פאָלק און זיין ליטעראַטור.

דער זיידע האָט געענטפערט אויף אַלע רעדעס און האָט געזאָגט, אַז עס וואָלט שוין צייט געווען צו מאַכען אַ סוף צום שפּראַכען-קאַמף.

נאָך די רעדעס האָט דער פאָרזיצער געשלאָסען דעם אָווענד. גרופּעס יונגעלייט הויבען אָן זינגען פאָלקס-לידער און ציון-לידער. ס׳איז זיך שווער צו שיידען מיט׳ן זיידען און מען פערברענגט אַזוי שעה׳ן-לאַנג. ביז ס׳האָט אָנגעהויבען טאָגען.

דער זיידע איז אַרויס פון זאַל און נאָך איהם דאָס גאַנצע פּובליקום.

אויסער דעם האָט מען געפייערט מענדעלעס יובילעאום אין א. פישזאָנס טעאַטער. דאָס טעאַטער איז געווען פול געפּאַקט פון פובליקום. פשוט'ע האַרפּאַשנע מענשען און אויך די יודישע אינטעליגענץ האָבען דאָס טעאַטער פערפולט. און אויך אין טעאַטער האָט געהערשט אַ געוואַלדיגע התלהבות. דעם זיידען האָט מען אין דרויסען געכאַפּט און אויף די הענד אַריבערגעטראָגען אין טעאַטער. דער כאָר האָט אויפגענומען דעם זיידען זינגענדיג „זיידעניו", וואָס איז געווען ספּעציעל געווידמעט פאַר'ן יובילאַר. צום ערשטען האָט מען געשטעלט דעם „פּריזיוו" פון מענדעלען און מען האָט דעם זיידען געמאַכט געוואַלדיגע אָוואַציעס. דערנאָך האָט מען פאָרגעשטעלט אַ רייע טיפּען מענדעלעס און מען האָט געזונגען פאָלקס-לידער. דער זיידע איז געשטאַנען אַזש צעטומעלט צוקוקענדיג די שיינענדיגע פּנים'ער פון זיינע ברידער, וואָס זענען אַזוי בעגייסטערט פון זייער שעפער און דאָס האַרץ איז אין איהם געוואַקסען פון גרויס פרייד.

אָט איז פאַר איהם דאָס פאָלק, פאַר וועלכען ער האָט אַלע זיינע יאָהרען געאַרבייט. און זיין אַרבייט איז נישט פערפאַלען געוואָרען.

אַ לענגערע צייט איז דאָס גאַנצע פּובליקום געשטאַנען אַרום מענדעלען און געריפען:

—זאָל לעבען דער זיידע!

אַ חוץ די פייערונגען וואָס מען האָט געפייערט דעם יובילאַר אין אָדעס—האָט מען אויך געפייערט דעם יובילעאום פון זיידען אומעטום, אין אַלע יודישע צענטרען אין גאַנץ רוסלאַנד און אין אויסלאַנד. יעדע יודישע שטאָדט, וואָס פערמאָגט יודישע לעזער, האָט זיך בעטייליגט אין דעם גרויסען ליטעראַטור יום-טוב.

די וואַרשאָווער שרייבער און זשורנאַליסטען האָבען איינ-
געאָרדענט לכבוד דעם יובילעאום אַ באַנקעט אין „הזמיר". דער
פאָרזיצער איז געווען י. ל. פרץ ז"ל. אַ גאַנצע רייע שריפט-
שטעלער זענען אַרויסגעטרעטען מיט רעדעס אויף העברעאיש
און יודיש. האָבען יעדער אויף זיין אופן געגעבען אַן אָפּשאַ-
צונג איבער מענדעלען און איבער זיין השפעה אויף אונזער
ליטעראַטור.

אויף דעם באַנקעט איז בעשלאָסען געוואָרען אַרויסצוגעבען
אַ כרעסטאָמאַטיע פון מענדעלס שאַפונגען. די וואַרשעווער לי-
טעראַרישע געזעלשאַפט האָט איינגעאָרדענט אַ גרויסען מיטינג
לכבוד דעם יובילעאום. אויף דעם מיטינג זענען אַרויסגעטרעטען
דינעזאָן, נאָמבערג, טשעמערינסקי און אַנדערע שרייבער און
געזעלשאַפטליכע טוער.

די יודישע שרייבער אין פעטערבורג האָבען געפייערט
מענדעלס יובילעאום דורך אַ פערזאַמלונג, וואָס ס'האָט איינגע-
אָרדענט די ליטעראַרישע געזעלשאַפט. וועגען מענדעלען דעם
קינסטלער האָבען גערעדט ש. צינבערג און ש. אַנ—סקי. שלום
אַש האָט געשילדערט פאַר די פערזאַמעלטע מענדעלס פערזענ-
ליכקייט לויט אייגענע איינדרוקען. ש. טשערניכאָווסקי האָט
גערעדט וועגען מענדעלען דעם נאַטור-שילדערער. ס'רוב פון
די פערזאַמעלטע איז געווען פון דער יוגענד, סטודענטען און
קורסיסטקעס.

די ליטעראַרישע געזעלשאַפטען אין אַלע שטעדט האָבען
זיינגעאָרדענט אָווענדען און רעפעראַטען פאַר דעם יובילעאום.
האָבען געשיקט בעגריסונגען דורך בריף און טעלעגראַמעס און
די צייטונגען. און דער נאָמען מענדעלי איז געווען אויף די
ליפען פון אַלע וואָס לייענען אַ יודיש בוך.

די בשורה פון דעם יום-טוב האָט זיך פערטראָגען אויך
אין די ווייטע פרעמדע לענדער, וואו יודען זענען צעזייט און
צעשפרייט. אין אַלע שטעדט אין אויסלאַנד האָט מען איינגע-
אָרדענט אָווענדען און פערזאַמלונגען לכבוד דעם יובילעאום.

די נאַציאָנאַלע יודען און יודישע אַרבייטער-פאַרטייען אין

וויען האָבען אין פערלויף פון אַ גאַנצער וואָך איינגעאָרדענט גרויסע פערזאַמלונגען לכבוד מענדעלין, האָבען געהאַלטען רע- דעס און געזונגען לידער, האָבען געלייענט מענדעלין און וועגען מענדעלין.

אין טשערנאָוויץ (בוקאָווינע) האָט די סטודענטען-געזעל- שאַפט איינגעאָרדענט אַ מענדעלי-אָוועגד. די גאַנצע אַקאַדעמישע יוגענד איז געקומען אויף דעם אָוועגד. און ווידער רעדעס, רעפעראַטען, פאָלקס-לידער און אַנד.

אין אַנטווערפּן (בעלגיע) האָט די נאַציאָנאַלע יודישע יו- גענד איינגעאָרדענט אַ גרויסען אָוועגד צום מענדעלי-יובילעאום. אויף דעם אָוועגד איז געלייענט געוואָרען אַ העברעאישער רע- פעראַט וועגען מענדעלי אַלס „משורר הדלות והטבע". דערנאָך האָט מען געלייענט מענדעלים שריפטען אויף העברעאיש, יודיש און דייטש.

אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד) האָט די „חברת ציון" איינ- געאָרדענט אַ מענדעלי-אָוועגד און דאָרט געשטעלט „די טאַקסע".

גרויסע מענדעלי-אָוועגדען זענען איינגעאָרדענט געוואָרען דורך יודישע סטודענטען אין זשענעווע, בערן און אַנדערע שטעדט.

מענדעלים יובילעאום איז געוועזן אַנ'אמת'ער פאָלקס-יום- טוב. אין יובילעאום האָבען אָנטייל גענומען כמעט אַלע שיכטען פון יודישען פאָלק.

ח. נ. ביאַליק

נאָכן ווידענס יובילעאום

א.

אין איינעם פון זיינע געשפּרעכען אויפ'ן באַנקעט פון זיידענס גרויסען פינף און זיבעציג יאָהריגען יובילעאום, האָט דער זיידע געזאָגט אומגעפער:

—אַ יובילעאום איז אַ „סיום", און איהר ווייסט דאָך, אַז אום שמחת תורה, און יום טוב פון סיום התורה, איז מען מסמיך די „פּתיחה" צו דער „חתימה". מען ענדיגט „לעיני כל ישראל" און מען הויבט באַלד אָן „בראשית ברא". דער סוף איז בעהעפט מיט'ן אָנהויב, און תיכּף נאָך „חתן תורה" קומט „חתן בראשית".

און האָט צוגעגעבען:

—איהר האָט מיר געמאַכט אַ יובילעאום און געמיינט, אַז איהר לאָזט מיר שוין פריי—האָט איהר אַ טעות! איך וועל נישט אַרויסגעהן פריי. מתים זענען פריי—זאָגט דער פּסוק, און איך וויל נאָך לעבען. ווינשט זשע מיר לאַנגע יאָהרען. וואָרום אַ סך אַרבייט האָב איך נאָך. היינט האָט איהר מיך אויפגערופען צו „חתן תורה" און מאָרגען ווער איך אויפגערופען צו „חתן בראשית". איך דאַרף אָנהויבען פון דאָסניי.

און אַזוי איז טאַקע געווען.

ווי נאָר דער רעש פון יובילעאום איז דורך—און דער זיידע איז צוריק צוגעוואַקסען געוואָרען צו זיין אַרבייטס-טיש. זיין זילבערנער קאָפּ דורכגעפלאָכטען מיט תּכלת-פעדים איז ווי-דער איינגעבויגען איבער דעם גרויסען בויגען פּאַפּיר. די קליי-

נע שאַרפּע אויגען שרומפּען זיך איין ווי זייער שטייגער אונ־טער די ברילען, שרומפּען זיך איין פון גרויס פערטיפונג און אינערליכער בעאָבאַכטונג, ביז זיי זעהן אויס ווי צוויי גריזלן־קעפּלעך און די האַנט פערילט ווי איהר געוואוינהייט דינע ריינע אותיות'לעך—שוואַרצע פּערעלעך. אַ סך האָט דער זיידע פּערטראַכט צו שאַפען. ער רעכענט אויפצושרייבען אַ גאַנצע רייע קליינע זאַכען וועגען יודישען שטוב־לעבען. צום ערשטען—וועגען יודישע ימים־טובים און פייערונגען און דערנאָך וועגען אַנדערע זאַכען פון יודישען „בית". דערוייל איז צום ערשטען אַרויס די קליינע גלענצענדע זאַך ל„יום השבת"*) און פון אוי־בען שטעהט דאָס אות א., ס'הייסט: די ערשטע זאַך פון דער רייע. נאָך דעם וועט, אם ירצה השם, קומען אויף די צווייטע—אויף פסח, די דריטע אויף שבועות, און אַזוי אויף אַלע יודי־שע ימים־טובים און פייערונגען. די איבעריגע זאַכען זענען אפילו נישט אויפגעשריבען געוואָרען, אָבער דערפאַר זענען צו־געקומען עטליכע וואונדערליכע קאַפּיטלען צו זיין גרויס ספר אויף וועלכען מיר האָבען נישט זוכה געווען ער זאָל פערענ־דיגט ווערען—דאָס איז זיין „בימים ההם". אינמיטען האָט ער אויפגעשריבען צוויי נייע ליטעראַרישע פּעריל**) צוויי מוזיניקלעך, וואָס זענען מיט זייערע פרישע פאַרבען, מיט דער קינסטלערי־שער קאָנצענטרירטקייט און אינערליכער קראַפט, און דער עיקר, מיט'ן נייעם טאָן אין זיי—איבערגעשטיגען אַ סך פון זיינע שאַ־פונגען, וואָס זענען געשאַפען געוואָרען פריהער פאַר'ן יובילע־אום. אַ מין שעפערישע פרייד, אַ יוגענד־קראַפט כמעט, האָט געאָטעמט פון יעדער שורה. דער גרייזגרויער אָדלער איז ווי פלוצלונג יונג געוואָרען, און אַ נייער גייסט, אַ שטאַרקער יונ־

---

*) געדרוקט אין כל כתבי מנדלי מו"ס פרק ג הוצאות ועד חיובל באודסיה תר"עב.

**) אונטער'ן אלגעמיינעם נאָמען „ממפר הזכרונות" א. יב: געדרוקט אין „הייטען באַנד ספר רביעי, דריטע אויפלאַגע הוצאות „מוריה" באודסיה תרע"ז.

גער גייסט האָט זיך אין איהם דערוועקט, און אָט דער גייסט האָט בעזאַלבט מיט זיין יוגענד און פרייד אויף די דאָזיגע שאַפונגען זיינע. מיר האָבען זיי געלייענט, געזען דעם וואונדער און געשטוינט. אַזאַ מענש — האָבען מיר געטראַכט — וועט נישט וויסען פון קיין זקנה און אפיסות כח ביז דעם לעצטען טאָג. אַזאַ מענש וועט אין זיין עלטער נאָך לאַנגע יאָהרען בליהען.

און ווירקליך: די זקנה האָט אין איהם כמעט נישט שולט געווען. זיין געשמאַק האָט נישט אויסגעוועפט און זיין שען געשטאַלט איז נישט געמינערט געוואָרען. ער איז געבליבען גלייך אויסגעשטרעקט ווי געווען, דעם קאָפּ — שטאָלץ דערהויבען געטראָגען ווי זיין שטייגער. איז אויפגעלעגט, פרעהליך, דער געדאַנק איז קלאָר, און זיין מויל ווי זיין פען שיט שטענדיג פעריל. די וועניגע פריינד זיינע, וואָס זענען צו איהם נאָהנט געשטאַנען און פלעגען איהם בעזוכען ביי איהם אינדערהיים שבת און יום-טוב — האָבען זיך אויך איצט גאָרנישט געקאָנט אָנזעטען פון הערען מענדעלע׳ס שאַרפע שמועסען וואָס זענען געווען געפּראַוועט מיט דברי תורה און חכמה. מענדעלע׳ס שמועסן אום שבת — דאָס איז געווען אַן אמת׳ער תענוג. נישט געווען קיין זאַך אין פּאָליטישען לעבען, אין יודישען געזעלשאַפטליכען לעבען און אין דער ליטעראַטור פון אונזערעביידע שפּראַכען, וואָס זאָל פערהוילען ווערען פון זיין שאַרף אויג און וואָס זאָל אַנטרונען ווערען פון זיין קריטיק און פון זיין מיינונג צום גוטען אָדער שלעכטען. זיין קאָפּ און האַרץ — זענען אויך איצט געווען אַ נעסט פול מיט געדאַנקען, חלומות, דמיונות און ברייטע פּלענער פון אַרבעט אין דער צוקונפט, גלייך ווי די אַכציג יאָהר זענען נישט געווען הינטער איהם נאָר — פאַר איהם. און אַז ער פלעגט אַמאָל פאַר זיינע נאָהנטע ענטוויקלען זיינע פּלענער אין דער צוקונפט זיינער, האָט זיך געטראָפען אַז איינער אויפ׳ן אַנדערן האָט געקוקט מיט איבערראַשונג: צי טאַקע אויף אַן אמת און מיט׳ן גאַנצען האַרצען חלומ׳ט דאָס דער גרויער ייִדע חלומות אָדער ער וויל איבערשפּיצען דעם שר של זקנה?

און בעת'ן פייערן די „קליינע יובילעאומס", וואָס מיר האָבען געפּראַוועט אַלע יאָהר אין זיין געבורטסטאָג—נאָך דעם גרויסען יובילעאום—האָבען מיר איהם צוריק געזעהן מיט זיין גרויסער בעגייסטערונג און שטאַרקער פרייד, וואָס האָט איהם בעהערשט אין די דאָזיגע מאָמענטען און איהם בעשיינט מיט אַ נייער ליכט. אויסגעפּוצט אין זיינע מלבושים און אויסגע-שטרעקט אין זיין גאַנצער הויך—האָט ער אינגאַנצען געשיינט, געווען רירעוודיג און געיופּעלט און איז געווען ליב און אָנ-גענעם, איז געשטאַנען אָדער אַרומשפּאַצירט צווישען זיינע פיל אייניקלעך און פערעהרער, וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט מיט ליבשאַפט, און האָט אויסגעזעהן ווי אַ לייב אין דער חבורה און אויך ווי דער יונגסטער אין חברה. זיינע בעוועגונגען זענען געווען לייכטע, זיינע געשפּרעכען שאַרפזיניגע און זיין גייסט—ווי אַ פליסיגער טייך. ער האָט געהערט און געענטפערט, גע-שפּאַסט און געפלאַפּעלט, געוויזען אַ שיינענדיג פּנים יעדען גאַסט, וואָס איז איהם געקומען ווינשען און געזאָגט קאָמפּלי-מענטען און אָ גענעהמע ווערטלעך דעם „מין היפה", האָט זיך געפּיעסטעט פאַר זיי ווי אַ „בן יחיד" און יעדען געענטפערט אויף די וואונשען.

און אַז איינער פון די געסט האָט ביי אַ גלעזעל איהם צוגעוואונשען מיט דעם אָנגענומענעם וואונש:

—לחיים, זיידעשי, איהר זאָלט דערלעבען ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר...

האָט דער זיידע איהם איבערגעשלאָגען מיט אַ האַנד-בע-וועגונג און דורך אַ לייכטער שפּאַסיגער תרעומת אין וועלכער ס'איז געווען אויך אַ סך ערנסט:

—סך הכל? אי! די צאָהל יאָהרען איז דאָך דער רבונו של עולם מיר מחויב צו געבען. דאָס קומט מיר דאָך. איך האָב דאָך אויף דעם אַ וועקסעל. אפילו קיין איין רגע וועל איך נישט נאָכלאָזען. און וועגען ווייטער—וועל איך מיך דינגען מיט איהם. ער וועט מיר צוליב טהון. איך בין בטוח אין דעם!

און מיר האָבען געזעהן בעשיינפערלעך, אַז דאָס איז

נישט גלאַט גערעדט. ער איז טאַקע געווען בטוח און אויך מיר זענען געווען זיכער אין דעם. צי אַזאַ מענש ווי ער וועט אַלט ווערען?

אין ווינטער האָט אפילו געטראָפען אַז ער איז געווען אַ ביסעל פערוויאַנעט און זיין גייסט איז געשלאָגען. אָבער זומער, ווען ער האָט דערשמעקט דעם ריח פון פעלד, האָט ער צוריק געבליהט און געוואָרען שטאַרק און פריש ווי געוועזן. גאַנצע שעה׳ן פלעגט ער אַרומשפּאַצירען אויף די דאַטשע-פעלדער וואָס ליגען ביים ים, וואו ער פלעגט זיצען אויף זומער-וואוינונג. פלעגט שפּאַצירען אַנ׳אויסגעשטרעקטער מיט אַנ׳אויפגעהויבענעם קאָפּ, אַ שיינענדיגער און ווי אַ נשיא האָט ער אויסגעזעהן, און אין האַנד—זיין דיקער שטעקען—זיין שטענדיגער בעגלייטער. אויב דו ביזט אַ פרעמדער דעם ייִדען—רוק זשע זיך אָב פון איהם אין דעם מאָמענט און שטער איהם נישט. אָבער אויב דו ביזט איהם אַ נאָהנטער און אַ היימישער—געה צו צו זיין רעכ־טער זייט—ווי ער האָט ליב געהאַט,—זיין לינק אויער דערהערט נישט אַ ביסעל—און געה מיט איהם. די דאָזיגע שעה איז ביי איהם אַ שעת רצון און רחמים, אַ מאָמענט ווען עס רוהט אויף איהם דער רוח הקודש. זיין האַרץ איז—ווי דאָס האַרץ פון אַ יונג, נאַאיוו, אָרענטליך, גוט קינד. זיין האַרץ איז איצט אָפען אויף אַלע פיער זייטען, ווי דאָס הויז פון אברהם אבינו—און אין גאַנצען איז ער איצט די מדה פון חסד. דעם ייִדענס מויל רעדט ווי פון זיך אַליין און זיין געשפּרעך שטראָמט ווייך, תמימות׳דיג און שטיל, זי איז אינגאַנצען גייסטיג ריין און נשמה-ליכטיג. און וועגען וואָס רעדט נישט דער זיידע אין די שעה׳ן? וועגען בוימער און זאַנגען, וועגען פייגעל, פליגען און היישעריקען. וועגען זיין יוגענד און וועגען די וואונדערליכע פּאַסירונגען אין זיין לעבען. וועגען פערשידענע שלעק און צרות, וועגען דאָרף און וועגען שטאָדט, וועגען ליטאָ און וואָלין, וועגען פאַרצייטיגע און וועגען איצטיגע—אַלע זענען איהם שוין לאַנג בעקאַנט און אַלע זענען לעבעדיגע קוואַלען פאַר זיינע געשפּרעכען, און דאָס, וואָס ער דערציילט, ז.

קלאָר און פשוט און מיט אַ לעבעדיגען זאַפט און מיט ערפאַה־רונג און חכמה. פלוצלונג אין אַ שאַרף ווערטעל אָדער אַ וואונ־דערליכע פערגלייך אָדער אַ פלאַסטישע בעוועגונג, דאָס גע־שפרעך בעקומט אַ ממש, מיט דער האַנד אָנצונעמען! און דו, וואָס געהסט ביי זיין זייט, לאָז נישט דורך קיין איין וואָרט. הער זיך גוט איין צו יעדען וואָרט.

אין דער דאָזיגער צייט האָט זיך דער אַלטער גענומען פעררילעטען זיינע „חטאת נעורים“. ער האָט זיך נאָך אַמאָל גע־נומען צו אַ סך פון זיינע ערשטע זאַכען זיי צו פעררילטען און איבערקוקען. אַזוי האָט ער בענייט דאָס געשטאַלט פון „האבות והבנים“, איבערגעאַרבייט פון אָנהויב ביז'ן סוף*) און אַזוי האָט ער געהאַט בדעה צו בעאַרבייטען זיינע איבעריגע מאמרים און זאַכען וואָס זענען צעזייהט און צעשפרייט אין צייטשריפטען און פערשידענע ביכער און זענען ביז היינט נישט אַריין אין איין באַנד אין דער אויסגאַבע פון אַלע זיינע שריפ־טען. ער האָט נאָך אין זינען געהאַט איבערצואַרבייטען זיין גרויס ספר „תולדות הטבע“ און מאַכען פון דעם אַ ניי בעשע־פעניש. מיט דער אויפגאַבע האָט ער זיך שטאַרק אַרומגעטראָ־גען און שוין געהאַט צוגעטרעטען צו דעם און אויפסניי, אין אַ נייער פאָרם און נייעם סטיל אויפגעשריבען די „מבוא“ צו דעם בוך. געשריבען לויט משנה שפראַך, אין אַ וואונדערליכען קאָנצענטרירטען און מסביר'דיגען סטיל, וואָס וועט אָהן ספק בלייבען פאַר אַ מוסטער פאַר די אַלע, וואָס וועלען קומען נאָך איהם צו שרייבען אויף העברעאיש וויסענשאַפט פאַר'ן פאָלק. דורך אגב, האָט ער זיך נישט געברעקעלט אויך מיט קלענערע זאַכען און אַ געוויסע צייט האָט ער מיטגעאַרבייט ביים איבער־זעצען די „ספורי המקרא“ אויף יודיש**) און אַזוי זענען פאַרביי

---

*) דער דאָזיגער ניי בעאַרבייטער ספור איז געדרוקט אין זיינע „כל כתבי“ ארויסגעגעבען פון ועד היובל כרך ג' הכ"ל

**) „פונ'ם חומש“ דורך בא"ר (ראשי תיבות: ביאליק, אבראַמאָוויטש, ראַווניצקי) פערלאַג „מוריה“ אָדעס תרע"ג.

די ערשטע יאָהרען נאָכ׳ן יובילעאום. געראַנגעלט האָט זיך דער זקן מיטן שר של זקנה און בעשיינפערלעך האָט מען געזעהן, אַז ער איז איהם בייגעקומען.

ב

אָבער אויך אַזאַ שטאַרקער גייסט ווי דעם זיידענס, איז נישט אויף אייביג. די זקנה האָט איהרס געטהון. נאָך די „גבורות״-טעג מיט פערשטאַרקטע כחות, זענען געקומען די אי־בעריגע טעג „הימים אשר אין בהם חפץ״. געשען איז עס אום ווינטער, אויפ׳ן אַכציגסטען לעבענס-יאָהר לויט דעם אָנגענומע־נעם חשבון פון זיינע יאָהרען*). דעם פריהערדיגען זומער האָט ער באונס נישט געוואוינט אויף קיין דאַטשע און האָט קיין פעלד נישט געזעהן און דאָס האָט איהם דערשלאָגען און נישט וועניג פערביטערט דאָס לעבען. אַז עס איז אָנגעקומען דער ווינטער איז ער אַ סך מעהר פערוויאַנעט געוואָרען און איז מסוגל געוואָרען קראַנק צו ווערען פון אַ ליאַדע ווינטל. און אין איינעם פון די ווינטער-טעג האָט ער זיך פערקיהלט און קראַנק געוואָרען. אַ טייל פון זיינע פריינד, וואָס זענען געקו־מען צולויפען איהם מבקר חולה זיין, האָבען איהם געטראָפען ליגען אין בעט צוגעדעקט מיט קאָלדרעס און פאַלטאָס, אויפ׳ן קאָפּ—די יאַרמולקע. און ער האָט אויסגעזעהן ווי אַ קראַנק קינד, וואָס ליגט אָהן כחות. די גאַנצע צייט האָט ער כסדר געפּישטשעט מיט זעהר אַ שוואַך קול, ממש ווי אַ קראַנק קינד, דאָס איינציגע וואָרט.

---

*) לויט פערשידענע בעגלייבטע עדות (צווישען זיי דער אַלטער שרייבער, מענדעליס בן עיר א״י פּאַפּירנע) און אויך ווי דער זיידע אליין האָט אויף זיין יובי־לעאום איבערגעגעבען דעם שרייבער פון די שורות, איז ער באמת עלטער געווען מיט זיבען אָדער אַכט יאָהר.

—מאַמע! אוי מאַמע!

זיינע בעזוכער זענען געזעסען און געשוויגען ווי דער דאָקטאָר האָט זיי בעפוילען. אויך דער זיידע האָט געשוויגען נישט האָבענדיג קיין כח. נאָך עטליכע טעג, אַז זיין קראַנקהייט האָט איהם אַ ביסעל נאָכגעלאָזט, האָט ער געזאָגט צו די וואָס האָבען איהם געפרעגט וואָס ער מאַכט:

—דער רבונו של עולם וועט נישט פערלאָזען זיין מענדעלין. ער וועט מיר מאַכען געזונד און פריש און איך וועל לעבען. בשעת איך בין געווען שטאַרק קראַנק, האָט ער זיך בכבודו ובעצמו בעוויזען צו מיר און איך האָב זיך מיט איהם דורכגעשמועסט פון דער נאָענטעניס—אָהן אַ מחיצה, ווי עס רעדט אַ קינד פאַר׳ן טאַטען. כ׳האָב פאַר איהם אויסגעגאָסען דאָס גאַנצע האַרץ מיינס, און איך ווייס, אַז ער וועט מיר צו־ליב טהון. איך בין בטוח אַז ער וועט מיך נישט פערלאָזען. וואָרום ער ווייסט דאָך, וואָס עס טהוט זיך ביי מיר אין האַרצען.

און ווידעראַמאָל האָט ער געזאָגט:

—די קראַנקהייט פון דער נשמה איז אַ סך ערגער פון דער קראַנקהייט פון גוף. די ערשטע איז דער „אָב" און די אַנדערע איז אַ תולדה. קיין אבער אין גוף ווערט נישט פריהער קראַנק איידער עס ווערט קראַנק אַזאַ מין אָרט אין דער נשמה. ווערט נאָר געהיילט די נשמה—ווערט דער גוף אויך באַלד אויסגעהיילט.

און נאָך האָט ער געזאָגט:

—אַלע אַפטייקען פון דער גאַנצער וועלט, וואָס זענען ווערט אַנטקעגען מיין איינציג קליין אַפטייקעל וואָס איך האָב ביי מיר אין שטוב אויף מיין טיש. דאָס אַפטייקעל פערמאָגט רפואות צו אַלע ווייטאָגען און מענשליכע פּלאָגען. איהר ווייסט נישט וואָס דאָס איז? דאָס תהילים׳ל! דאָס קליינע ספר׳ל פון דוד המלך! אין דעם קליינעם אַפטייקעל בין איך אַריין—און בין אַרויס געזונד און פריש. ווי גרויס עס איז דער כח פון דעם דאָזיגען קליינעם אַפטייקעל!

האָט מען אים דערמאָנט זיין געבורטסטאָג, וואָס דאַרף זיין אין גיכן, זיין אַכציקסטער געבורטסטאָג. איינער האָט דערביי צוגעווינשען און געזאָגט, אַז מיר וועלען אַוודאי זוכה זיין איהם צו זעהן אין דעם טאָג זיצען ביים טיש געזונד און פריש צווישען זיינע פריינד און אייניקלעך, ווי זיין שטייגער איז. דעם אַלטענס פנים איז שטאַרק שיינענדיג געוואָרען און צושאָקלענדיג מיטן קאָפּ צופרידען האָט ער געענטפערט מיטן גאַנצען כח.

—אמן אמן. גאָט זאָל העלפען, ער וועט געוויס העלפען. פעסעניו—(אַזוי האָט געהייסען די באָבע) גרייט צו אַ גרויסע סעודה!

און גאָט האָט געהאָלפען. אַ קורצע צייט פאַר זיין געבורטסטאָג איז מענדעלי אויפגעשטאַנען פון בעט. די נאַכט פון זיין געבורטסטאָג איז דאָס מאָל געפייערט געוואָרען מיט גרויס פרייד. ס׳האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט אַלע „אייניקלעך" און צווישען זיי אויך פנים חדשות׳ן: שריפטשטעלער מלחמה-היימלאָזע-פרישמאַן, ספעקטאָר און אַנדערע. אויך דער ד״ר ביכאָווסקי, וואָס האָט געדינט אַלס מיליטער-דאָקטאָר איז גראָד געווען. געקומען איז ער צוליב פאַראַד אין זיינע מיליטער-קליידער מיט דער שווערד ביי דער זייט. די שמחה אין זיידענס הויז איז געווען גרויס. ס׳איז עפּעס אַ קלייניקייט? ווען נישט דאָס וואָס עס איז אַ שעת חירום, וואָלט מען דאָך דעם טאָג געפייערט בכל תפוצות ישראל. אויך די איינאָרדנונג אין זיידענס וואוינונג איז געווען גאָר אַ געהויבענע: די גרויסע בעל-חשבונטע, די באָבע, האָט די נאַכט געעפנט אַלע אירע בופעטן און אויסגעשטעלט פאַר די געסט אַ טיש מיט מעדנים—פון די וועלכע די געסט האָבען געבראַכט אַ מתנה פאַר דעם יובילאַר. אויך צוויי קוגלען האָט מען געבראַכט! און ווער?—פערשטעהט זיך, אַז ספעקטאָר! גאַנצע צוויי קוגלען! דער סיורפריז האָט געמאַכט אַ רושם און די געסט זענען גאָר אויפגעלייגט געוואָרען. מען האָט געגעסען, געטרונקען און דער עיקר—מען האָט געהאַלטען ווינשונגס-רעדעס. יעדער איינער האָט מיט אַ ברייט-

טער האַנט צוגעגעבען דעם זיידען יאָהרען. דער זיידע האָט, פערשטענדליך, צוגענומען די ברכות און די יאָהרען מיט גרויס פערגעניגען און מיט אַ שיינענדיג פנים. אָבער זיין גייסטיגע שטאַרקייט און לייכטקייט האָט איהם פערלאָזט די נאַכט. אויך זיין פרייד איז עפּעס נישט גאַנץ געווען. אדרבה, ס'האָבען זיך אָנגעזעהן אין איהם סמנים פון מידקייט, גרויסע גייסטיגע גע־בראָכענקייט און אַלע זיינע אָנשטרענגונגען דאָס צו פערדעקען זענען איהם נישט געלונגען. זיין ענטפער־רעדע איז געווען צו לאַנג און זיינע רייד האָבען זיך שוין נישט געקלעפּט. אין מיטען רעדען האָט ער זיך גאָר פערפּלאָנטערט אין עפּעס אַ משל וועגען דער אָבנאַרעריי פון לבן הארמי, וואָס כידוע, האָט ער ביינאַכט אַריינגעפיהרט צו יעקב אבינו אַ מיאוסע בוגרת מיט טריפענדיגע אויגען אָנשטאָט אַ יונג מיידל מיט קלאָרע שיינע אויגען. דעם „נמשל" האָבען אַ טייל פון די געסט פון די „יודעי חן" שוין אַליין פערשטאַנען. אַ כל שכן דער „נמשל" אַליין וועמען דער זיידע האָט געמיינט, דאָס איז געווען אַן אָנגעזעהענער שריפטשטעלער, איינער פון די געסט, וואָס איז שטאַרק בעליידיקט געוואָרען פון אַלטענס רייד. אָבער די אי־בעריגע געסט האָבען גאָרנישט פערשטאַנען פון דעם „רמז" און זיי האָבען פשוט געהערט און הנאה געהאַט פון „פשט". דער אינצידענט האָט זיך אַפילו פערענדיגט בשלום און דער „משל'ער" מיטן „נמשל'ער" האָבען זיך הערצליך צעקושט. אָבער אַ שווע־רער איינדרוק איז געבליבען. די שטימונג פון די געסט איז געוואָרען אַ שטאַרק געדריקטע, אַסך האָבען זיך אַרויסגעכאַפּט און זענען פון שטוב אַוועק.—„צי טאַקע האָט זיך די שקיעה שוין אָנגעהויבען".—האָט דאָס האַרץ געפרעגט מיט ציטערניש.

ג.

די שקיעה האָט זיך טאַקע אָנגעהויבען. מענדעלע איז אויפגעשטאַנען פון קראַנקען בעט אָבער זיין פריהערדיקע שטאַרקייט האָט צו איהם נישט צוריקגעקעהרט. אויך זיין שטאָל־צער אויסדרוק און זיין מוט האָט איהם געפעלט. די זקנה האָט מנצח געווען און מענדעלע האָט זיך כמעט אונטערגעגעבען. מיד געוואָרען איז דער אַלטער פון ראַנגלען זיך מיט דער אַלטקייט—און אָנגעהויבען וויאַנען. נישט מיט אַמאָל איז עס געשעהן נאָר ביסלעכווייז. אָבער געוויאַנעט האָט שוין דער זקן און האָט שוין מעהר נישט געבליהט. אין פלוג, איז עס דער זעלבער מענדעלע—אָבער ס'איז פאַרט נישט ער. נאָר דאָס אויג פון פרעמדען האָט נישט געקאָנט אונטערשיידען פון פריהערע דיקען ביז דעם איצטיגען מענדעלע. דער אונטערשיד איז אָבער גרויס געווען. נישט ווייניגער ווי ס'איז אַן אונטערשיד פון אַ פייג וואָס וואַקסט אויפן בוים ביז אַ דאַרע פייג, אָדער פון אַן אתרוג אים יום טוב און אַן אתרוג פון נאָך יום טוב. ס'האָט איהם געפעלט די שאַרפקייט און דאָס חריפות. ס'האָט שוין נישט געטראָפען ביי איהם די גייסטיגע אויפשטורמען און דאָס האַרץ האָט שוין נישט אויפגעקאָכט. אַ רוהיגקייט אין זיין בלוט און אַ שטילקייט אין זיין נשמה. פון אַלע זיינע באַזונדערע אייגענשאַפטען זענען איהם נאָך געבליבען זיין קלאָרער זיל־בערנער קאָפּ און די וואונדערליכע „ריינקייט פון זיין לייב, און די ביידע האָבען געמאַכט אַ רושם פון גאָר אַ באַזונדער זקנה בטהרה. אָבער די שטאָלצקייט פון זיין שיינער פיגור איז אַוועקגעקומען. דער אַלטער איז איינגעשרימפּען און קלענער געוואָרען. און אַז איך בין צו איהם געקומען איינמאָל אין אַ שבת מיט מיינס אַ חבר, האָט מיר מיין חבר אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דעם:

—דו האָסט בעמערקט ווי מענדעלע זעהט אויס? ער איז עפּעס נידעריגער געוואָרען!

אמת טאַקע, מענדעלע איז נידעריגער געוואָרען. זיין אויסזעהן איז עפּעס ווי פּלוצלונג געמינערט געוואָרען אין זיין הויך—נידעריגער. זיין גלייכע לייכטע פיגור האָט אויך איצט זיך נישט געבויגען אָבער זי האָט אויסגעזען נידעריגער ווי אונטערגעהאַקט אַ ביסעל. זיינע געשפּרעכען זענען שוין אויך נישט געווען שטאַרק אָנגענעם און אַמאָל אויך שווער געווען. ס׳האָט געפעלט דער טעם פון זיינע שמועסען. זיי זענען עפּעס געוואָרען טרוקען און פערלוירען די פייכטקייט. ס׳איז נישטאָ קיין קראַפט אין זיי. די ווערטער פאַלען פון זיך אַליין ווי צייטיגע פרוכטען פון זיינע לעפצען און ס׳קומט נישט פון גייסטיגע דערוועקונג. דער גייסט רוהט און שווייגט. אויך איצט רעדט ער אַ סך און וועגען אַלץ, אָבער ער רעדט נאָך מיטן כח פון הרגל, ווי אָהן אַ חשק. די אויגען צינדען זיך נישט אָן דערביי און אין איהם פלאַמט עס נישט אויף. זיין געלעכטערל, אַט דאָס ספּעציפישע מענדעלע־געלעכטערל, אַמאָל אַזוי קינדיש און אַמאָל מעפיסטאָפעליש, האָט אויפגעהערט צו צאַפּלען און קייקלען זיך פון זיין האַלז אַרויס. זיינע תנועות זענען שוואַך און שווער און די שטריכען פון זיין פנים, וואָס לעבט און צאַפּעלט זיך שטענדיג, זענען ווי פערגליווערט געוואָרען. אויך די גרויסע געשעהענישען האָבען איהם נישט אויפגערודערט און נישט געבראַכט צו עקסטאַז. זיינע לאַנגע שפּאַצירען—די דאָזיגע שפּאַצירען וועלכע ער האָט שטענדיג אַזוי ליעב געהאַט און זענען ביי איהם געווען דער העכסטער תענוג— אויך זיי זענען ווייניגער געוואָרען. און אויב עס האָט געטראָפען און ס׳האָט איהם פּלוצלונג שטאַרק פערגלוסט און ער איז אַוועק אויפן שפּאַציער—איז ער אין גיכען צוריקגעקומען מיד און שטאַרק פערמאַטערט. עס פלעגט אויך אויף איהם אָנפאַלען די שכחה—די טאָכטער פון זקנה—פלעגט איהם פערפלאָנטערען און אויף איין ווייל איבערייסען איהם דעם געדאַנקען פאָדעם אין מיטען געשפּרעך. אויך ווען ער איז געווען געזונד און פריש איז זיין געשפּרעך נישט געגאַנגען גלייך און „דרך המלך״, נאָר דורך קרומע שטעגלעך און אונטערוועגלעך, מיט איבער־

שפרונגעןן און איבערהיפערען מענין לענין און פון משל צו משל, אָבער ער האָט זיך קיינמאָל נישט פערפלאָנטערט אין אייגענעם לאַבירינט. זיין שטאַרקער זכרון און זיין פקחות האָבען איהם שטענדיג צוגעהאָלפען און ער פלעגט אַרויסקומען בשלום פון גרעסטען פלאָנטער. אָבער נישט אַזוי איז איצט. איצט פלעגט טרעפען אַז אין מיטען געשפרעך איז ער פלוצלונג צעטומעלט געוואָרען און שטעהן געבליבען. ס'איז פערלייגט געוואָרען עפּעס אַ רעהרל אין זיין מח! דעמעלסט פלעגט דער זקן אַוועקלייגען דעם פינגער אויף זיין שטערען, וואָס האָט זיך געקנייטשט און געזאָגט מיט זיין לשון:

—די קריעה געהט.

האָט עס געזאָגט און באַלד פערטייטשט אויף זיין שטייגער:

—איהר האָט געזעהן ווי די קריעה געהט אויפן טייך? אַ סך שטיקער אייז, גרויסע און קליינע שטיקער—אָהן אַ שיור שטיקער אייז שווימען און לויפען. שווימען און לויפען ביז זיי שלאָגען זיך צוזאַמען ביי אַ שמאָלען דורכגאַנג און פערשטאָפּען דאָס אָרט. אַזוי—לאָזט אויס דער זקן—שווימען מיינע געדאַנקען און זכרונות איצט. זיי קומען צו מיר פון וויטען מיט גרויס שפע, קומען אין אַ גרויסער מחנה, איינער שטופּט דעם אַנדערען—און פערשטאָפּען דעם דורכגאַנג!

אַזוי זאָגט דער זקן און זיין שטערען קנייטשט זיך נאָך מעהר איין, ווי ער וואָלט זיך אָנגעשטרענגט אָנצוכאַפּען דעם פאָדים פון זיינע געדאַנקען. דער וואָס הערט דעם שיינעם משל שמייכעלט, אָבער אויך דער שיינער משל קען נישט אַרויסשלאָגען פון האַרץ דעם טרויריגען חשד וואָס זאָגט:

ער איז אַלט, אַלט געוואָרען ר' מענדעלע...

ד.

פון דער צייט אָן האָט דער זיידע זיך שוין כּמעט נישט פערנומען מיט ליטעראַרישע אַרבעט, אַ כּל שכן מיט שאַפונגס-אַרבעט. ער איז אָבגעשוואַכט געוואָרען און האָט שוין נישט געקענט קאָנצענטרירען זיינע געדאַנקען. אויך די פעלדער און דער ברעג פון ים מיט וועלכע ער האָט פערבראַכט דעם גאַנ-צען קומענדיגען זומער און וואָס האָבען זיין גוף אַ ביסעל גע-שטאַרקט, האָבען איהם נישט צוריקגעקערט זיין גייסט. די עט-ליכע טראָפען לחלוחות, וואָס זענען נאָך געבליבען אין זיין קוואַל—האָבען אַרויסגעשפּראָצט פון איצט אָן אין זיינע גע-שפּרעכען און אין זיינע חלומות. מענדעלעס קלאָרע חלומות זענען שטענדיג געווען וואונדערליכע, און דאָס איז אַ בעזונדער פּאָעטיש קאַפּיטעל. על פּי רוב פלעגען זיי צו איהם קומען אין די צייטען פון הפסקה, דורך פוילקייט. אַז ער האָט לאַנג זיך נישט פערנומען מיט ליטעראַרישער אַרבעט, און ביים זיידען זענען די חלומות געווען ווי סמנים פון „עבור" און „הריון" פאַר אַ נייעם „געבורט". איצט ווען עס זענען פאַר איהם גע-קומען טעג פון לאַנגער און גענצליכער רוה, האָבען זיך די חלומות זיינע געשטאַרקט און דורך זיי האָט ער אויסגענוצט דאָס לעצטע ביסעל גייסט. מיט זייער שטאַרקער קלאָרקייט און מיטן אַרומרעדען זיי מיט אַלע פּיטשעווקעס, האָבען זיי אַמאָל אויסגעזעהן ווי זעהונגען אויף דער וואָך און זיי האָבען זיך איינגעקריצט אין זכרון פון צוהערער אויף לאַנגע צייטען. נאָך היינט שטעהט מיר פאַר די אויגען דאָס וואונדערליכע בילד פון זון־פערגאַנג פון ערשטען ערב־שבת, פון וועלט־בעשאַפונג, אין גן־עדן, וואָס דער זיין האָט געזעהן אין חלום ביינאַכט און צומאָרגענס האָט ער עס דערציילט מיט אַלע פּרטים און קניי-טשעלעך און מיט זיין קלאָרער ליכט און באַזונדערער לופט, וואָס טרעפט אין חלום. און אַז ער פלעגט אַמאָל דערצעהלען און זיינע זכרונות, פלעגט ער זיי אויך מאָל בעשיינען מיטן

גייסט פון חלום און ער האט אונז אויסגעזען ווי ער וואלט געחלומט אויף דער וואך.

אויך ביי זיינע איבעריגע געשפרעכען, האט געטראפען אז צייטענווייז האט ארויסגעשפראצט מענדעלע-טראפענס: א שיין ווערטעל, א קלוגע המצאה, א משונהדיגער געדאנקען-שפרונג, א פרעכטיק בילד—אבער די דאזיגע, ווי געזאגט, זענען געקומען טראפענסווייז, און פון לעצטען תמצות. פון זיין פולען זודיגען בעכער האט שוין קיינער נישט געטרונקען, ער איז שוין געווען ארויסגעפאלען פון זיין ציטערדיגער האנט, און די וואס האבען צו דעם בעכער געדורשט זענען געבליבען דורשטיג. די לעצטע איינזאמע שטראהלען פון זיין גייסטיגער זון, וואס איז פערגאנגען, האבען זיך דורכגעריסען דורך די ענגע שפאלטען פון זקנה־נעפעל מיט גרויס מאטערניש, און אז זיי האבען צו אונז דערגרייכט, זענען זיי שוין געווען שוואך, אבגעקיהלט, און ס׳האט געטראפען אז זיין גאנצער שמועס איז איצט געקומען ווי א חלום מיט א סך רייד און רעדעכץ. נישט אונטערשיידענדיג צווישען מעגליכעס און אוממעגליכעס. דער טיפער זקן האט זיך נאך פארגעזעהן א צוקונפט פון א שטארקער פערשידענארטיגער און מיה־זאמער ליטערארישער ארבעט, האט זיך פארגעשטעלט די ארבעט און א קרייז פון תלמידי חכמים און חברים, וואס הערען זיך צו צו זיינע רייד, און אלע וועלען וואוינען אין א באזונדער אונטערשטאטישער קאלאניע, עפעס א מין „יבנה” אדער „לשכת הגזית”, וואס דארף אויסגעבויט ווערען דורך איהם, לויט א ספעציעלען פלאן, ספעציעל צוליב דעם צוועק, אויף איינעם פון די בערג אונטער אדעס אדער אפשר אויך—אין א קאלאניע אין ארץ־ישראל. אהין, אין גרויסן בית המדרש פון מענדעלען, וועלען זיך ווידער צענויפקומען, פון זייערע ערטער, אלע זיינע „חסידים” זיינע גוטע פריינט, חברים און תלמידים: אחד העם, דובנאוו, בן עמי און אנדערע, און אז זיי וועלען וואוינען צוזאמען וועלען צוריקקומען די אמאליגע גוטע יאהרען, און ס׳וועט נאך בעסער זיין ווי אמאל: פון זיי וועט ארויסגעהן תורה, חכמה און הוראה פאר כל תפוצות

ישראל... דער דאָזיגער משונהדיגער חלום, וואָס האָט זיך ביי איהם אָנגעהויבען ווען אין די דאָזיגע טעג, האָט זיך פער-זעצט ווי אַ טשוואָק אין זיין מח און איז ביי איהם געוואָרען ביסלעכווייז אַן אידעע-פיקס. דער אַלטער האָט זיך אין דעם חלום אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענט, מיטן לעצטען כח הדמיון זיינעם, און זיך געהאַלטען אָן איהם ביז דעם לעצטען טאָג זיינעם. קיין שום לאָגישע רייד האָבען אויף איהם נישט גע-ווירקט, און דעריבער, אַז ס'איז געקומען צו איהם אין די טעג, טעג פון גענצליכער שוואַכקייט און בין השמשות פאַר זיין גייסט, עפּעס אַמין בעשעפעניש מיט אַן „עצה טובה" אויסצובויען פאַרן זיידען אַן „אייגען ווינקעלע" און מאַכען צו-ליב דעם אַ געלד-זאַמלונג—האָט דער בירזש דאָס געפועלט ביי איהם. אָבער די אמתע פריינט און פערעהרער פון זיידען, די וואָס האָבען טאַקע מיט אַן אמת געציטערט פאַר זיין נאָמען און עהרע, האָבען אויסגעהערט די'גע דאָזיגען חלום—און האָבען שווער געשוויגען. אָבצונאַרען און איינרעדען דעם זיידען האָ-בען זיי נישט געוואָגט, אָבער אויך צו צושטערען זיין לעצטען חלום האָבען זיי נישט געקענט—וואָרום דערפאַר איז ער דאָך דער לעצטער.

ה.

אין די טעג האָט מענדעלע אָנגעהויבען זוכען דערנענ-טערונג צו גאָט. צו רעליגיעזעס איז זיין האַרץ שטענדיג גע-נייגט געווען און דער יודישער גאָט, דער גאָט פון משהן און די נביאים און די תפלות און אגדות—איז שטענדיג געווען דער גאָט פון זיין לעבען און גייסט, אָבער איצט איז ער גאָר פרום געוואָרען און אַרונטערגעבויגען זיין גראָען קאָפּ אונטער גאָטס פליגעל. ער האָט כסדר דערמאָנט גאָטס נאָמען און די ספרי הקודש איז ביי איהם געוואָרען דאָס וויכטיגסטע און ער האָט

זיך כסדר אַריינגעטראַכט און אַריינגעטיפט אין זיי. און ס׳האָט געטראָפען, אַז ער איז אויך געוואָרען אַ זריז און אָבגעהיטען די מצות, און צומערסט—די מצות פון שבת און יום-טוב. די פערענדערונג, ווי עס זעהט אויס, איז געקומען פון עפעס אַן החלטה אין הארץ אין די טעג פון זיין קראַנקהייט. עפעס אַ מין הרהור תשובה, און אפשר אויף דעם האָט ער מרמז געװען אין זיינע רייד, וואָס איך האָב אויבען דערמאָנט, וועגען זיין געשפּרעך מיט גאָט. ווי עס זאָל נישט זיין, נאָר די דאָזיגע פערענדערונג האָט זיך אין איהם אַרויסגעוויזן פון די טעג אָן און ווייטער, און דערנאָך—האָט זיך די רעליגיעזע נטיה געשטאַרקט אין איהם. ער האָט אָנגעהויבען דאַווענען, זיך וואַשען און בענטשען. און ס׳האָט געטראָפען, אַז מען האָט איהם געפונען אין דערפריה זיצען אויף דער שטוהל, די יאַרמעלקע אויפן קאָפּ און דער סדור אין האַנט און זיינע לעפצען דאַווענען שטיל.

נאָר וועגען איין זאַך האָט זיך דער זיידע געהיטען אַ סך צו רעדען אין זיינע לעצטע יאָהרען—וועגען טויט. אַז דער דאָזיקער קיצעלדיקער ענין איז צו איהם אַריינגעפאַלען האָט ער איהם אָבגעפּטרט מיט צוויי דריי ווערטער און גלייך אַריבער צו אַן אַנדער ענין. ער האָט נישט געוואָלט לאַנג פערזוימען מיט איהם אונטער איין מחיצה. אַזוי האָט ער בקצור אָבגעפּטרט די ידיעה וועגען פרצעס טויט און אַזוי—אַפילו אויף שלום עליכמס טויט. ווי עס זעהט אויס, איז דאָס אויך געװען איינע פון זיינע ערמות קעגען דער זקנה. פון אַ לויה, וואָס איז געווען אַ חוב—ווי אַ שטייגער אַז עס איז געשטאָרבען איינער פון דער חבורה-האָט ער זיך פונדעסטוועגען נישט משמט געווען, אָבער אויך דאַן האָט ער אַ ביסעל ערמה בענוצט. געגאַנגען איז ער צווישען די מלוים אַן אויסגעשטרעקטער, אַ גלייכער און אַ שטאָלצער און האָט אויסגעזעהן זעהר רוהיג. ער טוט נאָר זיין פליכט נישט מעהר. קיין שום אַנדער שייכות צו דעם ענין האָט ער נישט. אַזוי האָט ער מלוה געווען ליליענבלומען, און אַזוי אויך לעווינסקין עליהם השלום און אַזוי אַנדערע. וואָרום

באמת, סתם מענשען זענען זיך נוהג צו שטאַרבען צווישען זעכציג און זיבעציג. און אויב איינער איז געשטאָרבען פון דער חבורה. פון די דאָזיגע וואָס שטאַרבען אין די יאָהרען— זאָרגט זיך די גאַנצע חבורה. אָבער די מענדעלעך, די מענשען פון די ניין־און־אַכציגער—זיי זענען דאָך נישט אין כּלל פון דער גאַנצער חבורה. זיי זענען דאָך שוין לאַנג אַריבערגע־שפּרונגען די שוועל און זענען שוין ממילא אַרויס פון אחריות. פונדעסטוועגען איז גלייכער וואָס ווייניגער צו רעדען וועגען דעם ענין. אַרום און אַרום... אַזוי, אומגעפער איז געווען דער פשט פון מענדעלעס בעציהונג אין די לעצטע יאָהרען צו די אָפּטע ידיעות וועגען טויט פון עטליכע מענשען, וואָס זענען איהם ליעב געווען. ער האָט אַ קורצען זיפץ אַרויסגעלאָזט—און מסיח דעת געווען. און נאָר אין דעם זומער נאָכדעם ווי ער איז אַלט געוואָרען אַכציג יאָהר האָב איך געהערט פון איהם אַ גאַנצען רעיון וועגען טויט. ס'איז געווען פאַרנאַכט אויף דער דאַטשע ביי איהם. דער זקן איז אַרויסגעגאַנגען צו בעלייטען אַ ביסעל אַ קליינע גרופּע פון זיינע געסט, וואָס זענען געקומען געוואָר ווערען וואָס ער מאַכט. צופיעל געהן איז איהם נאָך שווער געווען אָבער זיין געמיט איז געווען רוהיג, גוט און לייכט ווי דאָס געמיט פון דעם פאַרנאַכט מיט דעם זיסען נע־פעל און דעריבער איז אויך זיין געשפּרעך זיס געווען דעמעלסט און ער אַליין האָט זיך געלאָזט מיטגעהן, האָט זיך געשטאַרקט און זיך נישט געאיילט צוריקצוקעהרען. גערעדט האָט ער גע־לאָסען, כּמעט אינדערשטיל און מיט גאָר אַ גרויסער איבערציי־גונג. צווישען אַנדערס האָט ער אויך אַרויסגעזאָגט אָט דעם געדאַנק:

—דער טויט איז באמת נישט מעהר ווי אַ ניי געבורט, אַ פאַרקעהרטע געבורט. און ווען דער מענש געהט אַוועק פון דער וועלט—ווערט ער געבוירען אויף יענער וועלט. און גע־וויס איז דאָרט דאָ אַזעלכער, וואָס שטעהט אויף דער וואַך און האַפּט מיט ציטערניש און פרייד אויף דער רגע וואָס דער־געשטאָרבענער שטופּט זיך דורך און געהט דורך בשלום די־

ענגע טהיר פון טויט—איז געוויס דאָ אויף יענער וועלט אַזעל-כער, וואָס נעמט איהם אויף און רופט אויס מיט פרייד: מזל-טוב! מזל-טוב! אַ קינד איז געבוירען געוואָרען! אַ זוהן איז אונז געווינען געוואָרען!—און די שמחה איז גרויס אין דער פמליא של מעלה. דערפאַר איז פאַרהאַן אַ ווערטעל „אַן אַלטער און אַ קינד זענען גלייך"! וואָס מעהר דער מענש ווערט על-טער, קעהרט ער זיך אום צוביסלעכווייז אויף צוריק-צו זיין קינדהייט. זיין שכל ווערט ווייניגער, זיין דמיון שטאַרקט זיך, דאָס לשון ווערט ביי איהם קאַליע ביז—אין דער לעצטער רגע ווערט אים דאָס לשון אינגאַנצען אָבגענומען און דער מענש ווערט צוריק דאָס, וואָס ער איז געווען אין דער ערשטער רגע. זיין אַוועקגעהן פון דער וועלט, איז אַקוראַט ווי זיין קו-מען אויף דער וועלט. ער איז געקומען דורך געבוירען ווערען און געהט אַוועק דורך געבוירען ווערען.

אַזוי רעדט דער זקן שטיל און מיט געוואַלדיג טיפער איבערצייגונג, און דער אָוועגד-נעפעל שוועבט אויף איהם, אויף זיין גרויען קאָפּ און בעשייַנט איהם מיט פערהוילענעם חסד און רחמים. שווייגענדיגע, איבעראַשטע זענען מיר געגאַנגען אַרום איהם און אונז איז נישט איינגעפאַלען, אַז נאָך אַ ביסעל און עס וועט טרעפען אַן אומגליק מיט דער דאָזיגער טייערער אַל-טער כלי און זי וועט צעבראָכען אויף צווייען און קיינער וועט זי שוין העלפען נישט קענען.

און דאָס, אויף וועלכען מיר האָבען זיך נישט גערעכנט אין דעם זומער איז געקומען אין נאָענטען ווינטער. מענדעלע האָט בעקומען אַ פּאַראַליטש, וואָס האָט איהם אַ האַלבען גוף פּאַראַליזירט. די דאָקטוירים איז אַפילו נאָך געלונגען איהם אַראָפּ-צונעהמען פון בעט און איהם שטעלען אויף די פיס, ווי אויך אַרויסצופיהרען איהם אויפן פעלד צוויי זומערען, אָבער דער שר של זקנה האָט שוין זיינס געהאַט אָפּגעטהון: די טייערע אַלטע כלי איז צעבראָכען געוואָרען און איז שוין נישט פעריכט געוואָרען.

אָדעס, אַ חנוכה התרע"ח.
צו מענדעלעס ערשטען יאָהרצייט.

ב. עפּעלבוים

פון ר׳ מענדעלʼס שמועסן

העברעאיש און העברעאיסטען.

איז עס געװען אַ שבת׳דיגער פרימאָרגען. די זון איז אַרױס אַ פרעהליכע פון איר פוטער־פאַס. פרישע װינטלעך האָבען געבלאָזען מחיה׳דיג, די גאַנצע נאַטור האָט געזונגען שירה — און איך מיט מײנס אַ חבר זענען אַװעק צום זײדען, װעלכער האָט געװאױנט אױף אַ דאַטשע - אױף דער זעכצענטער סטאַציע בײ אָדעס.

דער שבת׳דיגער מענדעלע איז געװען גאָר אַן אַנדערער: אַ שבת׳דיגער, אַן אױפגעלעגטער און אַז ער האָט זיך נאָך געפונען צװישען בױמלעך און גראָזען — פלעגט ער שטענדיג זאָגען חידושים.

אַז מיר זענען אָנגעקומען אױף זײן דאַטשע, האָבען מיר אים צװישען די בײמער נישט געטראָפען. משמעות — ער האָט אַ גאַסט. אױף אַ באַנק איז געזעסן די באָבע אָנגעטון אין איר שבת׳דיגען שװאַרצען קאַפּטעל און אַז זי האָט אונז דער־זען האָט זי אונז אָנגעװיזען — אין צימער.

דער זײדע איז געזעסן בײ זײן שרײב־טיש. אױפן טיש: דער הערוך — זײן רעכטע האַנט, דער משניות — זײן פרײנד, און דער תנ״ך — מיט װעמען ער האָט זיך נישט געשײדט. די פענס־טער זענען געװען אָפען, גרינע בלעטער האָבען אין זײ גע־שאָרכט. די זון האָט זיך אױף זײ געשפּילט און אױף דער פּאָדלאָגע זענען געלעגען פירקאַנטיגע שטיקער זון. דער זײדע האָט געשײנט. דער זילבערקאָפּ פריש פערקעמט, אָנגעטון אין שבת׳דיגען שװאַרצען סורטוק מיט די קלײנע שמאָלע לאַצען. נעבן אים אַ בעװאוסטער העברעאישער שריפטשטעלער, װעלכער

האָט אים פאָרגעלייענט זיינס אַ מאמר פון געדרוקטען בוך און בייזערט זיך.

—אָבער יאָ, וויסען זי, מען שרייבט דאָך היינט גאָר קיין העברעאיש נישט. מען פלאַפּעלט דאָך. און נישטיקייטן דערלאָזט מען. יונגלעך שפּילען זיך אין ליטעראַטור. און מען כאַפּט אויף. און מען צעלייגט אויף טעלערלאַך און מען מאַכט נביאים. מיט געוואַלד מאַכט מען נביאים. אָבער אום גאָטעס ווילען וואָס געהערן זיך אָט די ליטעראַרישע סאַרוועס מיט ליטעראַטור. וואָס פאַרשטיין זיך דיזע חברה־לייט אויף קונסט?

אַזוי האָט גערעדט דער שריפטשטעלער. דער זיידע האָט אויסגעהערט און געשמייכעלט מיט זיינע קלוגע שפּיציגע אויגן און געדאַכט האָט זיך, אַז ער טראַכט:

—רעד, רעד. מיר וועסטו נישט פאַרעדען...

דער שריפטשטעלער וואָס האָט בכלל געהאַט אַ טבע צו האָבען טענות צו דער גאַנצער וועלט: באַזונדערס צו דער העברעאישער ליטעראַטור—האָט זיך אַלץ געבייזערט אויף „די טאַלאַנטלאָזיגקייטן וואָס האָבן זיך געכאַפּט חובב'ן און פלאַפּלען אַ קלאָגעדיגען העברעאיש" און דער זיידע שווייגט, זיין הויכער שטערען איז באַשטראַלט מיט זון פון פאַנטאַזיע. קנייטשט ער דעם שטערן: וויל עפּעס זאָגען.

צעשמייכעלט זיך דער זיידע:

—און וואָס דען מיינט איר? אַז מיר קענען העברעאיש? וואָס מ'שטיינס געזאָגט בין איך מיט אייך קעגען אַזעלכען וואָס איז אַ „חובב", וואָס האָט ליב, וואָס לויפט אַרום ווי אַ צעדול־טער איבער די געמאַרקען און שרייט אהבתי, אָט זיי־קענען. מרוקען זיי, מאַכען זיי מיט די הענט, אָבער דער עיקר די פּנימלעך זייערע: גאָטספראַכטיגע, מיט שמן זית אויסגעשמירטע, זענען זיי טאַקע מלא חן אַז עס פערקלעמטביים האַרצן. ווייסט איר גאָר וואָס? איך האָב בדעה צו געבן אַן אַנאָנס אין די „גאַזעטען" געשריבען בזה הלשון:

„איך, החותם מטה, שוין נישט קיין יונגערמאַן—מען מוז מודה זיין—קוק אויף אַבריל, נאָר האָב נישט קיין שלעכטען

קאַפּ: אַז מען גיט מיר צו פערשטיין, פערשטיי איך, זוך איי־נעם אַזעלכען וואָס זאָל מיר אויסלערנען די קונץ פון ארץ ישראלדיגען העברעאיש.

און אונטערשרייבען וועל איך מיך:

—מענדעלע מוכר ספרים.

מיר שמייכלען, דער זיידע ווענדעט זיך צום שריפטשטע־לער.

—אויב איר ווילט קענט איר אויך צושטיין פאַר אַ שותף. סשאַדט נישט, איר וואָלט זיך אויך געמעגט צולערנען אַ ביסעל העברעאיש.

נאָר דער זיידע אַליין שמייכעלט נישט. עפּעס נישט דאָס האָט ער געוואָלט, שטאַרקער טיפער האָט ער געמיינט.

פלוצלונג און דער זיידע גיט זיך אַ שטעל־אויף ערענסט כמעט עטוואָס בלייכער, צעטומעלט, גיט אַ כאַפּ אַרום דעם קאָפּ פון שריפטשטעלער אַז יענער האָט זיך אויף אַן אמת דערשראָקען און דער זיידע האַלט דעם קאָפּ צו ברוסט גע־דרוקט און שרייט איך איין אָטעם:

—טשעפּעט נישט! איך וועל נישט לאָזען! איר זאָלט נישט וואַגען! לאָזט אָפּ! געהט אַוועק! אַוועק! ער איז מיין! טשעפּעט נישט!

מיין חבר קוקט מיט וואונדער:

—ווער טשעפּעט אים דען?

האָט זיך דער זיידע צעלאַכט מיט זיין דין פריש גע־לעכטערל און זיך צוריקגעזעצט.

—אָט דאָס שריי איך דאָך אויף!? פאַרשטייט איר שוין, געקומען אַ חברה ליידאַקעס, אַרומגעכאַפּט דעם העברעאיש, קוועטשען און דריקען אים מיט אַלע כחות. אָהאָ! קוועטשען קענען זיי די ליידאַקעס... און מאַכען אַ יראת שמים פנימל און געוואַלדעווען איבער אַלע גאַסן:

—איר זאָלט נישט וואַגען! טשעפּעט אים נישט! לאָזט אים אָפּ! ער איז מיין! איך וועל נישט לאָזען!

און נישט נאָר זיי שרייען, זיי גיסען כמעט מיט טרע־

דען ווי בערדיטשעווער גבאיטעס יום כפור צו נעילה און איך שטיי און הייב מיט די אַקסלען און ווייס נישט וואָס דאָ קומט פאָר: רבונו של עולם! ווער טשעפּעט אים דען?

מיר האָבן אויסגעבראָכן אין אַ געלעכטער. דער זיידע האָט אויך געלאַכט און מיט אַמאָל איז ער עפּעס בייז געוואָרען:

—זיי וועלען אַזוי לאַנג שרייען און דריקען דעם העבּ־רעאיש ביז זיי וועלען אים חס ושלום דערשטיקען... ער איז אין גרויס געפאַר. אַ והא ראיה—פאַר אַ קאַליקע האָבן זיי אים שוין געמאַכט. איר האָט דאָך מסתּם געלייענט ווי חברה „פאַטשקעט” עפּעס אַ מין טערקיש רח”ל און רופען דאָס העבּ־רעשאישע שפּראַכע און אַז עס קומט צו דברן איז ער דאָך ממש אָהן אַ צונג. עפּעס מאַכט ער מיט די הענט, בריקעט מיט די פיס און היסט און ניסט און נע! ווייס איך וואָס, ס'איז היינט שבת מען טאָר נישט זיין אין כעס.

דער זיידע האָט זיך געשטאַרקט, האָט מער פון דעם נישט געוואָלט ריידען, האָט זיך אויפגעשטעלט צוגעגאַנגען צום פענסטער פערשטעלט מיט דער האַנד פאַר די אויגען אַרויסגעקוקט און דערנאָך געזאָגט:

—ווייסט איר גאָר וואָס—לאָמיר אַרויסגיין שפּאַצירען. אין דרויסען איז מחיה נפשות אין שטוב איז געוואָרען דושנע פון די לייט וועמען מען האָט דאָ דערמאָנט.

האָט אָנגעטון זיין קעפּקע און מיר זענען אַרויס.

האָט פריי ער אָפּגעאָטעמט. האָט דערזען די ביימער און גראָז, וואָס ער האָט אַזוי ליב געהאַט, די ליכטיקע זון וואָס איז אים געווען אַזוי טייער און נאָענט און פאַרגעסען אין די ליידאַקעס און ווי אַ קליין קינד זיך געפרייט מיט זון און גרינס.

ווי יונג און פריילעך איז געווען דער גרויסער זקן אין דער שעה.

יז

דער ויידע דערצעהלט א מעשה

ס'איז געווען אַ ליכטיגער טאָג. דער פראָסט האָט שטאַרק געברענט געשטשיפּעט אין די אויערען, דער שניי איז געלע־גען אַ האַרטער אַ פער'עקשנ'טער די זון האָט געשיינט ליכטיג און העל.

אין ביכער פערלאַג „מוריה" זענען זיך די יודישע שריפטשטעלער צוזאַמענגעקומען דער אויבען איז געווען הייס, און פרייטאָג איז עס געווען—אַ טאָג וואָס איז מסוגל מען זאָל אין אים רעדען פון דער גאַנצער וועלט—זיצט מען און מען שמועסט: איינער אַ שריפטשטעלער, זיצט און חוזק'ט, און סטאַ־רעט זיך צו רעדען ווי אַן אייראָפּעער, בכלל האָט דער דאָ־זיגער אַ טבע צו זיין דער פאָרשטעהער פון אייראָפּע און פון אייראָפּיאישער, בעזונדערס דייטשער ליטעראַטור, און אַ רייע וויצען האָט ער, וועלכע ער חזר'ט איבער אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג פאַר די זעלבע צוהערער, רעדט מען, לאַכט מען, און דער עולם איז פריילין.

פלוצלונג עפענט זיך די טהיר, און עס קומט אַריין דער זיידע, ער בלייבט שטעהן אויסגעצויגען, ווי זיין שטייגער איז געווען, אָנגעטון איז ער אין זיין ווינטערדיגען ראָק מיט דעם באַרינקאָווע קעלנערעל וואָס פערשפּילעט זיך אינטערן בערדעל, מיט דעם קליינעם באַרינקאָווען היטעלע, קוקט ער זיך אַרום אויף די אייניקלעך מיט הנאה. זעהט ער אויס ווי אַ ליטעראַ־רישער פעלדמאַרשאַל, און באַלד צושמייכעלט ער זיך:

—אַ, אַ!... חברה קלויזניקעס... קענען זיך גאָרנישט אָב־רייסען פון הייסען אויבען, לעמעשקעס וואָס איהר זענט,

ישובה-בחורים געהט אַרויס אין דרויסען, וועט איהר זעהן, ווי גאָט'ס וועלט איז שעהן, איהר ווייסט פון וואַנען איך קום איצט? איך האָב מיר געמאַכט אַ שפּאַציר, פון דער היים האָב איך זיך געלאָזט ביז אוספּענסקי, פון דאָרט האָב איך זיך פערקערעוועט אויף מאַראַזלי-גאַס און געכאַפּט אַ שפּאַציר אין פּאַרק, ס'איז מחיה נפשות, דער פראָסט ברענט און שטשיפּעט אַז מען וויל שרייען „אוי מאַמע"! נאָר די זון שיינט און לייכט און עס איז גוט. דער פראָסט ברענט?—ווייס איך וואָס, מענדעלי דערשרעקט זיך נישט פאַר אַזעלכע זאַכען.

מאַכט מען איהם אַן אָרט אין מיטען נעבען אויבען?—חס ושלום? וואָס איז ער עפּעס אַ יודענע וואָס דאַרף פליקען פעדערען? פע! דאָס איז אַ מנהג פון ווייבער און בטלנים, און ער האָט זיי ביידע שטאַרק נישט ליב, זיצט ער אָבגערוקט פון דעם אויבען, אַלע זעצען זיך אַרום איהם, וואַרט מען, וואַרט מען ער זאָל עפּעס אחידוש זאָגען.

דערווייל האָט זיך איינער עפּעס דערמאָהנט און זיך געווענדעט צו זיידען מיט אַ שאלה:

—זיידע, ווי קומט עס, וואָס פלוני בן פלוני... אָט דער וואָס דאַרף בטבע זיין אַ „קאָלבאַסניק" און האָט זיך אַריין געריסן מיט חוצפּה אין דער יודישער פּרעסע, ווי קומט עס, זיידע וואָס ער האָט ביי אייך—אדריסת הרגל?

לאַכט דער זיידע:

—איהר מיינט דאָס ערשטע מאָל אַז איך פאַל אַריין? איי־איי קלוג און קלוג אָט דער מענדעלע, דאַכט זיך אַ יוד אַ פּיקח, וואָס שטעלט אונטער יעדען אַ פּיסעל ווען מען דאַרף—דאָך זייט זיך משער, אַז איך פאַל אַ סך מאָל אַריין, אָט וועל איך דערצעהלען אַ מעשה שהיה:—ס'וועט שוין זיין שענע עטליכע יאָהר, אַ, שוין אַ יאָהר פופציק, און אפשר מיט אַ שמיצעל, איך בין זיך דעמאָלט געווען אַן איידעמעל, אַזוי א הדר'דיגעס, געזעסען אויף קעסט ביים שווער אין בערדיטשעוו, ההגה געווען פון עולם הזה, פון אַ פרישע בולקע אַלע טאָג און

עוסק געוועזן אין עולם הבא, געלערנט הקירה און זיך גע־מליצה׳ט.

ויהי היום, און מיין שווערס אַ ברודער דאַרף חתונה מאַכען זיין בנ׳דעל, דאַרף מען עס פאָהרען קיין קיעוו אויף דער חתונה. און פאָהרען אויף אַ חתונה—דאַרף מען מיטנעמען מיט זיך עפּעס אַ שיינדעל, אַן איידעמעל אַזוי אַ צאַצקעדיגס: אַ משכיל, אַ בעל־מליצה און איך בין ווי אָנגעמאָסטען, מילא ס׳העלפט עפּעס? מען מוז פאָהרען.

פאָהרט מען, שלעפּט מען זיך ווי די יודען פון מצרים. נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

געקומען אין קיעוו, איז געוועזן אַ חתונה, מיט כלי־זמר מיט די אַלע אַכצעהן זאַכענישען, איצט נאָך דער חתונה—האָט מען זיך גענומען משמח זיין ביד רחבה, עפּעס אַ קליינינגקייט טודרוס בן חיים, אַ מאַנסביל פון צוועלף יאָהר האָט גענומען זיין זיווג טריינע בת ישראל חיים. וועט מען זיך אַוועקזעצען אויף קעסט, און מ׳וועט קינדלען ווי גאָט האָט געבאָטען, און מען וועט מזכה דעם רבונו של עולם מיט פרישע צאַפּעלדיגע יודעלאַך וועלכע וועלען דאַוונען דריי מאָל אַ טאָג און שפּרינ־גען קדוש. איז דאָך, דאַכט זיך פאַרהאַן פון וואָס זיך משמח צו זיין, עפּעס אַ קליינינגקייט.

נאָר מיר רעדט דער יצר הרע אָב פון בלייבען; ער זאָגט צו מיר אַזוי: מילא זיי—זיינען זיך יודעלעך וואָס האָבען מעהר נישט אין זייער וועלט ווי קינדלען און מאַכען זייערע קינדער קינדלען. ווילען זיי בלייבען און זיך משמח זיין, איז עס אַ שכל, אָבער דו מענדעלע, וואָס האָסט שוין געקוקט אין די קליינע אותיות׳לעך, און ווייסט אַז די וועלט פאַרמאָגט נאָך גרעסערע וואונדער, און אין דער היים, האָסטו אַ טיש מיט טינט, מיט פּאַפּיר, מיט אַ פעדער, וואָס וועסטו דאָ בלייבען זיצען.

און דאָס מאָל האָב איך איהם געגעבען גערעכט, ער רעדט שכל׳דיג. איהר דאַרפט וויסען, אַז אָט דער בעל דבר.

רעדט אמאל גאר מיט קאפ, און איך האב זיך בעשלאסען: מענדעלע טראג זיך אב.

בין איך מיר אראיסגעגאנגען צו געפונען א בעל עגלה מיט וועמען איך זאל פאהרען אהיים לק״ק בערדיטשעוו.

געקומען אין דער אכסניה, וואו בערדיטשעווער בעל עגלות שטעהען איין און איך האב דארט געטראפען מיכל באל־באטש, א יוד א דברן וואס האט געהאלטען אין איין באלבען און דערפאר האט מען איהם גערופען באלבאטש.

—הער זשע מיכל—זאג איך צו איהם—ועסט אפשר פער־נעמען דיין סוס מיט דער בויד און מיט מיר פאהרען קיין בערדיטשעוו.

—מיט׳ן שענסטען כבוד, ר׳ שלום יעקב.

—אפילו נישט מיט׳ן שענסטען כבוד—ענטפער איך—נאר מיט גרויס צרות און מאטערנישען, איידער דער סוס דיינער וועט זיך דערשלעפען אין די טיפע בלאטעס.

—גאט איז מיט אייך ר׳ שלום יעקב. וואס הייסט? גיט נאר א קוק ס׳איז דאך א סוס א לייב, אן אדלער, ער געהט פייל פון בויגען, און די בויד־שרים מעגען אין איהר פאהרען, גיט אדרבא א קוק ווי זי איז אויסגעבעט מיט פריש מחיה׳דיג שטרוי.

—איך זעה—זאג איך—ווי די בויד איז פערדריפעט ביז אראויף, און אז איך וועל האבען גרויסע צרות פאהרענדיג מיט דיין אדלער, וואס האט אן אויסגעקראכענעם ווידעל—וויפיל זשע וועט עס מיר קאסטען דער יודישער תענוג צו פאהרען מיט ר׳ מיכל׳ס בויד, ביז׳ן גארטעל אין בלאטע—און אנקומען אויף שבת קיין בערדיטשעוו?

—וואס פרעגט איהר ר׳ שלום יעקב, מיר וועלען דאך פאהרען פייל פון בויגען, מיט איין פארשווינדעל וועט עס דאך געהן ווי א מזמור, איהר וועט מיר געבען די גאנצע צוועלף גילדען.

זאג איך איהם.

—הער זשע די בעל עגלה, איך גיב דיר וויפיל דו ווילסט,

נאָר בתנאי דו זאָלסט מיט מיר נישט מאַכען קיין שטיק, עס זאָל מיר למע״ש שפּעטער נישט אַריינפאַלען פלוצלונג אַ פּאָר פאַרשווינדליך אין בויד אַריין, איך האָב דאָס פיינד.

—זאָל גאָט היטען, וואָס הייסט? אָבגערעדט איז אָבגעי־רעדט.

ס'איז שוין געווען אָווענד צייט ווען מיר זענען אַרויס־געפאָהרען, איך האָב זיך געזעצט אויף מיין זיץ־קישען, דאָס איז געווען אַזאַ קישעלע פון לעדער, אָנגעשטאָפּט מיט פעדערן און זיך אָנגעגרייט אויסצושטעהן אַלץ וואָס מען דאַרף אויס־שטעהן ביי ר' מיכל'ן אין בויד, אַלע טלטולים און צרות: געהן צו פוס אין בלאָטע, וואו מען דאַרף—אונטערהעלפען מיט דעם אַקסעל ווען עס האַלט ביי באַרג אַרויף, און אָבקומען וואָס אַ יוד איז בעשערט אין וועג.

די נאַכט איז צוגעפאַלען, אַ שלעכט וועטער. אַ נודנער רעגען האָט געשפּריצט ואני—און איך מענדעלע זיץ אין בויד. מיכל באַלבאַטש האָט אָנגעזאָגט זיין סוס—אַ שמייס געבענדיג מיט דער בייטש אַז אונזער נסיעה פאַנגט אָן—און מיר פאָהרען.

געקומען אונטער'ן שטאָדט—טפרורר! מיין מיכל האָט זיך אָבגעשטעלט וואָס איז עפּיס נייעס? און מיכל שטעהט שוין נעבען מיר:

—זאָלט איהר מיר געזונד זיין, ר' שלום יעקב אַ גרינג פאַרשווינדעל.

מיר האָבען דאָך עפּיס אָבגערעדט?

—איך האַלט דען נישט קיין וואָרט? זאָל גאָט היטען, נאָר אַ גרינג פאַרשווינדעל, אַ פּרוי, וואו וועט זי בלייבען אין דער פרעמד? און נאָך—איהר פערשטעהט דאָך אַליין, עס געהט צו שבת מען דאַרף דאָך פערדינען...

נו מילא, ווער קען ביישטעהן אַזאַ נסיון? אַ גרינג פאַר־שווינדעל, אַ פּרוי, און אַ יוד דאַרף פערדינען אויף שבת... שבת איז דער גרעסטער תירוץ, זאָל זי שוין פאָהרען.

אין בויד קריכט אַריין עפּיס אַ זאַך אַרומגעוויקעלט אין פאַטשיילעס און דערעס. איך טרעט איהר אָפּ דאָס אָרט אוי־

בען—און זעץ זיך געגען איהר.

פּאָרט מען װײטער און מיר גליסט זיך אָנהויבען אַ שמועס מיט דער דאַמע. מען דאַרף דאָך זיין אַ שטיקעל איידעלמאַן. מען זיצט מיט אַ יונגער פרוי אין אַ בויד, דאַרף מען דאָך נישט זיצען ווי אַ לעקיש דערצו איז מען דאָך עפּיס שוין אַ משכּיל, וואָס איז שייך, און איך הויב אָן:

—איהר זייט פון בערדיטשעוו?

—מאו״ר.—גיט זי אַ מרוק.

—איהר זייט אַ געבוירענע פון בערדיטשעוו,

—מאו״ר.

טראַכט איך, אַ פרוי, פּאַסט נישט באַלד צו ווערען חבר־לייט. און איך הויב אָן רעדען.

ס'איז געווען נאָך דער טערקישער (?) קריג. און איך צופלאַקער זיך, הויב אָן אַרויסווייזען מיין בקיאות אין סטראַ־טעגיע, שפּרינג אַריבער די פּאָליטיקע און דרשן תּרפ״ט דרשות, ווייז אויף וואָס די מלוכות מיינען און ווילען, פון פּאָליטיק כאַפּ איך זיך אַרויף אויף ליטעראַטור, און צופרעדיג זיך ווי אַ משכּיל קען וועגען השכלה וועגען דער „הימלישער טאָכטער" און אַ צינגעל האָב געהאַט ווי עס פּאַסט פּאַר מענדעלין און איך לעג אַוועק דאָס אמת'ע לשון, מאַך מיט די הענד און בייזער זיך, שריי און מאַך קולות אויף די דאָזיגע „פּאַטשקער" וואָס האָבען זיך אָנגעזעצט, ווי בייזע פליגען אויפ'ן פּאָלק—בקצור איך בין אַוועק גאָר אין די ווייטע דרכים. איך האָב שוין אָנגעשפּאַרט ביים רמב״ם און ביי אריסטען און ביי די נביאים.

איך האָב איבערגעהאַקט אין מיטען און געפרעגט:

—איהר הערט?

זי האָט אַ ציטער געטהון, ווייזט אויס געכאַפּט אַ דרימעל אין דער צייט וואָס איך האָב מיך אַזוי געקאָכט און גע־ענטפערט:

—מו״ר—מיט אַזאַ פעריסען קוויטשעלע.

דאָ האָב איך זיך דערמאָנט, אַז איך בין זיך בעגאַנגען

מיט איהר נישט ווי אַן איידעלמאַן, אַליין זיך איך אויף אַ ויך־קישען, און זי נעבעך... איך האָב זיך געכאַפּט פּעריכטען מיין פעלער און איהר פאַרגעלעגט מיין קישען, זי האָט גענו־מען און עפּעס אַ מרוק געטאָן, אַ דאַנק משמעות.

אַזוי זענען מיר אָבגעפאָהרען די גאַנצע נאַכט, איצט אין דער פריה זענען מיר אָנגעקומען צו אַ קרעטשמע. אַז איך בין אַריינגעקומען אין קרעטשמע, האָב איך זיך געהייסען געבען אַ טרונק בראָנפען מיט אַ פאָר בייגעלעך. נאָך נישט געווען קיין טאָג. מען האָט נאָך געמעגט עסען פאַר׳ן דאַווענען. זאָג איך צום בעל־עגלה:

—ווי איז זי די פרוי, רוף זי צו וועט זי אויך עפּעס נעמען. זי איז צוגעגאַנגען, שוין געהאַט אַראָבגעוויקעלט פון זיך די פאַטשיילעס און... איהר האָט אַמאָל געזעהען אַ בערדי־טשעווער סעדיכע?... זאָל גאָט שומר ומציל זיין: דאָס פנים צוקנייטשט. די טרערען רינען איבער די באַקען, ווי טראָפּענס רעגען אויף אַ פערהויכטער שויב, ציהען זיך אין פאַסקעלעך. די אויגען אַרומגעליאַמעוועט מיט רויט... און איך לעקיש, האָב עס אין איהר אַריינגעג׳דרשנ׳ט אַ גאַנצע נאַכט.

דאָ איצט האָבען זיך אַלע צולאַכט און דערמאָנט, אַז דאָס דערצעהלט דער ויידע אַ מעשה שהיה, די גאַנצע צייט האָט מען געשוויגען און עס האָט זיך געדאַכט אַז דאָס לייענט ווער פאָר ליטעראַטור, קלאַסישע ליטעראַטור...

—אַזוי טרעפט מיט מיר—האָט דער זיידע געענדיגט—עס קומט עפּעס אַזאַ „פיין" פאַרשווינדעל, אַ נפש ביי וועמען גאָט ליגט אויף די ליפען מיט איראת שמים פנימ׳ל, אוצדקתך... בין איך דאָך אַ צוטראָגענער, מיין איך מי יודע וואָס פאַר אַ דאַמע... דערנאָך לאָזט זיך אויס, אַז עס איז אַ בערדיטשעווער סעדיכע... אָדער גלאַט עפּעס אַ יוד אַ מנול...

III

בווישען אייגענע.

דער זיידע איז געשטאַנען אין אַ עיגול, פון וואַנען ער האָט מיט ליכטיגע אויגען געקוקט אויף גאָטס וועלט און געזען ווי אַלץ שוויבעלט און ווימעלט, ווי עס הייבט אָן שפּראָצען, אַ גרעזעלע און עס צעוואַקסט זיך אַ בוימעל, ווי עס פּרוּפּערען און מערען זיך אידעלאַך אין די דלות׳דיגע געסלעך, זיין אויער האָט פערנומען אַלע קרעכצען און זיפצען וואָס טראָגען זיך פון אַלע זייטען, קיין זאַך פאַרבאָרגט זיך נישט פון אים.

אין זיין עיגול–האָט נישט יעדער די זכיה אַריינצוקומען, דאָרט האָבען אַן אָרט די דאָזיגע וואָס פערשטייען וואָס דער קלענסטער שמייכעל באַדייט, וואָס פילען דאָס קנייטשעל אויף זיין ליכטיגען חויכען שטערען. פאַר וועמען מען דאַרף דעם געדאַנק נישט פערטייטשען אָדער איבערחזר׳ען... און אַ גרויסער מרקדק איז געווען דער זיידע, אַן איבערקלויבער, נישט יעדען לאָזט ער צו זיך אַריין, און אַ חוש האָט ער אַ געוואַלדיגען, ער דערפילט באַלד וואָס פאַר אַ נפש עס איז, און קוים איז ער אַ „פּרעמדער״... קוקט אים דער זיידע אָן מיט אַזאַ קוק וואָס דער „פּרעמדער״ וועט נישט אויסהאַלטען און וועט צוריק אַנטלויפען.

טרעפט אַמאָל און עס פערקריכט אין דעם עיגול אַן אומריין באַשעפעניש, עס פויזעט אַהין אַריין אַ שרץ–פערשטעהט ער זיך נישט אויף איידעל אָנצוהערעניש און וויל זיך נישט אַרויסרוקען, שטעלט נאָך אָן אַ פּנים מיט יראת שמים און הערט מיט כונה, פילט זיך דער זיידע שלעכט, עפּעס די הענד זענען אים געבונדען, נאָר פערפאַלען, מען מוז דאָך זיין איידעל,

האָט ער עגמת נפש, פֿאַרדריסט אים נאָר וואָס זאָל מען טוען? דאַרויף איז מען דאָך אַ יוד און מען דאַרף אויסשטעהן צרות פון די אַלע שלעק, אָבשיקענישען, בייזע באַגעגענישען און איז דעריבער אַ סך מאָל נישט אויפגעלייגט.

און איינמאָל געדענק איך—איז דער זיידע געווען שטאַרק אויפגעלייגט, זיך געפונען אויף אַ דאַטשע צווישען בלויז אייגענע מענשען. אַ שטילער גוטער פֿאַרנאַכֿט, פון ים האָט עס געבלאָזען פריש און אנגענעם, דאָס ווינטעל האָט געגלעט זיין הויכֿען שטערען, און ער האָט אָנגעהויבען דערציילען מעשיות.

—אַ מעשה מיט אַ פוטער. ווי אַזוי ער איז געווען אויף אַן אַסיפה, געווען דאָרט די שענע בעלי־בתים, די גרויסע גבירים, עפּעס אַן ענין פון מעות־חטים, מען האָט גערדאַרפט פערזאָרגען די קבצנים מיט מצה. שייך צו זאָגען, עס גייט צו פסח... אָרעמעלייט ב"ה די והותר, גבירים זענען זאַט, אָנגעוואַרעמט זוכֿט מען זיך צו פערוויילען מיט מצות פֿאַר די אביונים, האָט מען גערעט, ס'הייסט דער גביר מיט די קליינע מייזען־אייגעלעך האָט גערעט, אַ פּה־קדוש, ס'זאָגט גרויסע חכֿמות אַז מען האָט געקאָנט איינשלאָפען, נאָר ווי דער מנהג איז האָט מען געלאַכט, אָ־וואַ, איר הערט? אָט דאָס הייסט געזאָגט פששש... דערנאָך ווען דער גביר האָט שוין געהאַט אויסגעפלאַפּעלט זיינע נאַרעשקייטען האָט מען געענדיגט די אַסיפה: נישקשה גאָט וועט נישט פֿאַרלאָזען. מען האָט, הייסט עס, געמאַכֿט אַ שעובד דרבי נתן. צום רבונו של עולם... ער וועט שוין זאָרגען פֿאַר זיינע יודען. בפרט נאָך אַז דער שטאָט-גביר האָט מסכים געווען. און נע! נישטאָ וואָס צו ריידען, ווי אין קעשענע.

דערנאָך הייבט מען זיך אָן אָנטוען די פוטערס. די גרויסע ברייטע פוטערס מיט די ברייטע קעלנער. אייניגע זענען שוין אַוועקגעגאַנגען. און דער שטאָט־געביר קרעכֿצט און זיפצט פון תענוג וועגען, און קריכט זיך געלאַסען אַרויס אין קאָרידאָר. וויל אָנטוען זיין פעלץ—איצט לאָזט זיך אויס אַז ער איז נישטאָ.

ווער האָט צוגענומען ר' אברהמ'עלעס פעלץ? קיינער

ווייסט נישט, ווי אין וואַסער אַריין, מ'קען זוכט, מען נישטערט גישטאָ. אויפ'ן העגגער הענגט עפּעס אַ פוטערעל, מיט אַ שמאָל קעלנערעל, משמעות—מען האָט זיך פאַרביטען. ווער־זשע האָט עס געקענט טוען? אַ שייגאַץ קען?

און מענדעלען—קענט איר דאָך, ער דאַרף זיך דאָך אָנ־נעמען אַלע קריוודעס, פאַרדריסט עס אים, געהט ער אַרויס פון די כלים און מאַכט אַ געוואַלד:

—וואָס איז דאָס פאַר אַ חוצפה! נעמען און פאַרבייטען זיך מיט יענעמס פוטער! וואָס איז דאָס פאַר אַ העזה? דאָס איז דאָך שוין גנבה! וואָס איז? מען קען האָבען אַ טעות פון אָט דעם פוטערעל ביז... איך האָב דערווייל אָנגענומען דאָס פוטערעל וואָס איז געהאָנגען און—א?... איך קוק מיך צו נעב־טער—עפּעס באַקענטליך, און איך גיב אַ קוק אויף זיך—צו מייי־נע שונאים'ס קעפּ! איך בין עס, הייסט עס, דער חוצפה'ניק, דער בעל העזה'ניק, פּע!

און דער זיידע האָט עס דערציילט מיט אַזאַ טעמפּעראַ־מענט, נאָכמאַכענדיג די תנועות און די העויות, מען האָט פאַר זיך געזעהן דעם גביר מיט די קליינע אייגעלעך ווי ער וואָלט דאָ געשטאַנען.

און נאָך אַ מעשה:

יצחק־יוסעל דער דרדקי־מלמד, איר דאַרפט וויסען וואָס עס הייסט דער נאָמען אַליין: יצחק־יוסעל!... איצט דאַרפט איר משיג זיין וואָס מען מיינט אַ דרדקי־מלמד פון יענער צייט. איצט דאַרפט איר האָבען אַ באַגריף וואָס עס הייסט אַ באַרדי־טשעווער פרומער יוד. איצט נעמט און רעכענט צוזאַמען. אַ יצחק יוסעל אַ דרדקי מלמד און פון באַרדיטשעוו, און אַזאַ מין בריה דאַרף עס גייען אַיז סאנד (סוד) אַריין פאַר [illegible] עדות!

מילא דאָס וואָס ער וועט נישט קענען דבר'ען קיין גויע'ש, איז ער אייך מוחל, ווי שטייט עס געשריבען אַז מען דאַרף קענען? און צווייטענס וואָס איז שייך צו זאָגען אַ יוד קען נישט רעדען קיין גויש, אַ גרויסע חכמה, אַז אפילו אָט

דער פּאַנקע וואָס נעמט אַראָב שבת די לייכטער קען עס. אַ קלייניקייט?! נאָר וואָס דען?—ווי אַזוי גייט מען עס אין בלוי־זען קאָפּ? מען טאָר דאָך נישט?!

נאָר נשקשה יצחק־יוסעל פּערלירט זיך נישט. ער וועט שוין געפינען עפּעס אַן עצה, וואָרום באמת, עצות—דאַרפט איר שוין נישט לערנען אונזערע יודען, ווי האָט איר אַ יוד, למשל, ער זאָל נישט האָבען אַ מיניסטאָרישען קאָפּ? ווייזט מיר אדרבה איין יוד וואָס זאָל נישט קענען זיין אַ שר צבא, אַ שני למלך, אַ יועץ למלכות?

און כך הוה: יצחק־יוסעל האָט געפינען אַן עצה: ער האָט אַרויסגענומען די פּאַטשיילע, וואָס איז געוועז לכתחלה רויט מיט שוואַרצע ביימער, און איז שוין איצט געוועז גרין פון טאַבאַקע און פון נאָך אַזעלכע זאַכען, האָט זיך אַרומגע־בונדען דאָס בערדעל, ס'הייסט די ציין טוען אים וויי, האָט אויפ'ן קאָפּ געמאַכט אַזאַ גרויסען קניפּ אַז עס האָט אים דעם גאַנצען קאָפּ פאַרדעקט און... ער האָט אָבגענאַרט פּאָניען...

און דער זיידע האָט טאַקע מניה וביה אַרויסגעכאַפּט די פּאַטשיילע, האָט זיך אַרומגעבונדען דאָס בערדעל—אַזוי אַז עס איז געהאָנגען אויף דער גאָמבע אַ ציגען בערדעל. האָט גע־מאַכט דעם קניפּ און אָנגעהויבען נאָך רעדען יצחק־יוסלען, ווי ער פּאַראיקעט זיך און כאַפּט זיך אַלע ווײלע פאַר דער באַק, מאַכט אַ גרימאַסע פון שטאַרקען ווייטאָג. און פאַר אונזערע אויגען איז געשטאַנען אַ לעבעדיגער יצחק־יוסעל, אַ דרדקי מלמד אין באַרדיטשעוו.

און געדאַכט האָט זיך, דאָס האָט דער זיידע געזאָגט אַ שפּרונג און יצחק יוסעל איז געקומען פון עולם האמת און זיך דאָ אָוועקגעשטעלט פאַר יודישע שרייבער ווי ער וואָלט זאָגען:

—קוקט און זעהט ווי עס האָט אויסגעזען אַמאָל אַ באַר־דיטשעווער מלמד—וואָס איז אַוועק אויפ'ן עולם האמת און זיין גלייכען איז שוין .מער נישט געבליבען אויף דעם עולם השקר, וואו מען איז אַרויס לתרבות רעה און פאַרגעסען אין פרומקייט...

שפּעטער האָט דער זיידע זיך געדאַרפט אומקערען אַהיים,

און ער האָט זיך שטאַרק מצער געווען, עפּעס אין דער היים קומען די שרצים באַזונדערס דער דאָזיגער, ווי רופט מען אים דאָרט, דער וואָס איז געקומען פון וואַרשע מיט אַ דרוק און קריכט מיט גראָבע פינגער אין דער פרעסע...

פרעגט מען אים:

—זיידע פאַר וואָס פאַרשרייבט איר אים נישט?

לאַכט דער זיידע.

—זיך אָבגענאַרט און אים אַריינגעלאָזט, איצט איז זיך שווער פון אים אָפּצוטשעפּען, משל למה הדבר דומה—איר ווייסט אַז ביי אונז האָט מען געפונען אַ רפואה צו שלעכטע קעפּלעך, מען נעמט אַ שמאַטע מיט סמאָלע און מען לייגט אַרויף, און דאָס ווערט צוגעבאַקען, דערנאָך רייסט מען אַראָפּ... פאַרשטייט איר מיך, אַרויפלייגען—מיטן קוק אַ מחיה,, נאָר אַז עס קומט צום אַראָפּרייסען—זאָל גאָט היטען!..

ב. עפּעלבוים

דער ווידע אויפן קראַנקן בעט

דער זיידע ר׳ מענדעלע מוכר ספרים איז קראַנק, מסוכן קראַנק און ליגט אין יודישען שפּיטאָל.

שוין אַ פּאָר וואָכען, אַז ער ליגט דאָרט, נאָר היינט זאָגט אַ גרויסע שנוי פּאָרגעקומען. ער רעדט שוין נישט.

דאָס פּנים איז נאָך ליכטיג, די אויגען נאָך אָדלעריש פערשפּיצט, דער קאָפּ־האָר בלישטשעט נאָך מיט דער זעלבער לעבעדיגער בלוי־ווייסקייט, דער הויכער שטערען זאָגט עדות, אַז דער געדאַנק רוהט נישט. די ליפּען זענען אָבער פערשנו־רעט און ער שווייגט.

אייניגע פון זיינע נאָענטע שטעהן נעבען אים, זיינע אוי־גען בעוועגען זיך, מען זעהט אַז ער דערקענט זיי—נאָר נישטאָ קיין וואָרט.

און ביז מיט אַ וואָך צוריק האָט ער דאָך נאָך גערעדט, גערעדט ווי מענדעלע, בילדעריש, פאַרביג, מאָלעריש.

איך דערמאָן מיך אָן זיינע געשפּרוכען—איך זעה פאַר זיך דעם אויסדרוק פון זיין פּנים—ער לעבט איבער יעדעס בילד, ער פערגעסט אָן זיין קראַנקהייט און זיינע ליידען און מאָלט.

נאָך מיט צוויי יאָר צוריק האָט ר׳ מענדעלע בעקומען אַ פּאַראַליטש אויף דער לינקער זייט, דאָקטוירים האָבען אים גע־הייסען ניט רעדען, נאָר ליגען רואיג, זיך נישט אויפרעגען. און געלעגען איז ער ווי אַן אָדלער, וואָס מען האָט איהם די פליגעל איינגעשפּאַרט.

—ריידט נישט. זייט אַ בריה און שוויג, דער געדאַנק אַר־

ביים, דער מח רוהט נישט, שרייבען קען איך נישט, לעזען מאָר איך נישט. און שווייג! גוט צו זאָגען דעם שטראָם ער זאָל נישט שטראָמען...

און ר׳ מענדעלע האָט גערעדט.

—ווייס איך וואָס, איך וועל די דאָקטוירים אויך אי־בעררעדען.

דערצעהל איך אים:

—ביאַליק לייענט אַ לעקציע „הלכה והגדה" האָט מען קוים בעקומען אַן ערלויבעניש ער זאָל לייענען אויף רוסיש.

—און ער האָט געלייענט?

—געלייענט.

ר׳ מענדעלע שמייכעלט מיט אַ פערביסען סאַרקאַסטיש שמייכעלע און זאָגט:

—אַ מאָדנע אומה דאָס יודישע פאָלק. געראָטען איז מענדעלען, וויל נישט פערשטומט ווערען אַפילו ווען מען מוז. אַפילו ווען מען סטראַשעט מיט קאַטאָרגע-עהע! אַ יוד וועט דיר נישט שווייגען. דו וועסט אים דאָס מויל נישט פערמאַכען.

איך שווייג. איך זע, אַז דער זיידע האָט עפּעס אָנגע-הויבען שייבען אַ סמן—אַן איינפאַל. ער קוקט מיך אָן נענטער און זאָגט:

—פערשטעהט איר מיך: ביז אַהער איז געווען אַ גרויס שפּאַרעניש ביי יודען, דורך וועלכן נאָזלעכעל דאַרף אַ יוד אָטעמען? (מיט אַ גמרא ניגון) אייניגע האָבען געהאַלטען, אַז נאָר דורך דעם לינקען נאָזלעכעל, אַנדערע ווידער-לא, דוקא דורך דעם רעכטען נאָזלעכעל, איינע-דוקא העברעאיש... אַנדערע נאָר יודיש, אַז מענשען קענען און דאַרפען אָטעמען דורך ביידע נאָזלעכלעך-קאָנען זיי נישט פערשטעהן. וואָס זשע טוט גאָט?—קומט דער פאָנקע און זאָגט: אַ יוד טאָר כלל נישט אָטעמען. פערשפּאַרט ביידע נאָזלעכלעך און אַ סוף, מיינט איר דאָך אַז איר זענט פאַרטיג? ניין. אַ יוד גיט זיך אַן עצה—ער אָטעמט דורך דעם פינגער: אויף בערדיטשעווער רוסיש.

און דערביי צולאַכט ער זיך מיט זיין יונג קול׳כעל, אַז

אייך דאַכט זיך אַ קאַנאַרעק אָדער ווי ער רופט עס „דער סאָ־לאָוויי” האָט זיך צושפּיעלט.

און ר' מענדעלע האָט נישט נאָר די דאָקטוירים איבער־גערעדט נאָר אַפילו די קראַנקהייט אַליין אויך אויף וויפיעל עס איז איבערגערעדט.

עס איז אָנגעקומען אַ זומער. אַ ליכטיגער, וואַרימער זו־מער. דער זיידע איז אַרויס אויף דער דאַטשע, האָט דערזען זיין ליעב פעלד, זיינע בעליעבטע גרינע גרעזעלעך, דעם גאַנ־צען ים. און ער איז געוואָרען אַן אַנדערער.

ער שפּאַצירט שעה'ן לאַנג, שויך מיט אַ שטעקען, זיך נאָכגעגעבען אַ ביסעל, אָבער ער שפּאַצירט. ליגט אויסגעצויגען אויף דער לאָנקע, אָנגעטוהן אין זיין קעפּקע־היטעלע, באָדט זיך אין זונען־שטראַלען און זאָגט „חידושים”. חלום'ט פון אַרבייטען: ער וועט איצט נעמען שרייבען, ער האָט נאָך אַ בעזונדער ווינקעל, וועלכעס ער האָט נאָך גאָר נישט אָנגערירט. ער האָט ווייניג בע־שריבען חסידים, און ער קען זיי דאָך די לייט... ער וועט נאָר ווערען פאָלקאָם געזונד, ער זעהט דאָך שוין, אַז גאָט איז צו אים אַ גוטער, ער האָט נאָך אַזוי פיעל אַרבייט.

ער האָט אָבער די קראַנקהייט אין גאַנצען נישט איבער־גערעדט צו פיעל זיך מיט איר אָבגעגעבען, געקעמפט מיט איר אַ יאָר צייט, און נאָך אַ האַלב יאָר, און לסוף איז ער ווידער קראַנק, ווידער אַ פּאַראַליטש.

ליגט ער אין שפּיטאָל און האָט שטאַרק עגמת נפש. אַ שענער תכלית. ליגען אויפ'ן בעט און גאָר נישט. וואַרטען ביז אַ גוטער-פריינט וועט קומען צוגעהן און דערוייל—רעדט מיט דער וואַנד.

—איך האָב צו שרייבען. איך דאַרף עס געניייטיג ווי דאָס לעבען, הייסט מען אָבער נישט. זאָגט מען: מענדעלע ליג און מאַך אַ שווייג.

אַלע פעלדשעריצעס קענען אים, אַלע הערען זיך איין

וואָס ער רעדט, וואָס ער זאָגט.

איז עס אין דער פריה, אַזון שיינט אַריין דורך דעם פענסטער. שטראַלען ברעכען זיך דורך די ראַמען און שפּיעלען זיך אויף דער קאָלדרע, מיט וועלכער ער איז צוגעדעקט. דער זיידע האָט גאָר אַנדערע אויגען בעקומען. ער רעדט פון זון, פון פעלד, פון גרינע גרעזלעך.

ער בלייבט אין מיטען שטיל. עפּעס אַ בענקשאַפט האָט אים בעצווינגען און ער לאָזט אַרויס אַ זיפץ.

די פעלדשעריצע רופט זיך אָב:

—נאָך וואָס זיפצען זיידעניו, מען דאַרף האָבען געדולד.

—„געדולד—מורמעלט דער זיידע—איי איי געדולד, איך זעט? אָט אויפ'ן פענסטער ליגט אין פולמיסיקעל אַ געהאַקטער הערינג, ער איז איינגעהאַקט כדת משה וישראל: מיט אַ ציי־בעלקעלע, מיט עסיג, מיט בוימאייל, אַ מחיה, נאָר דאָס האַל־בע קעפּעלע מיט דעם איינעם אייגעל איז גאַנץ.

ליגט זיך דער הערינג און קוקט צו מיר מיט זיין אייגעל, פרעגט ער מיר:—נו, מענדעלע, וואָס וועסטו זאָגען אויף מיר?

און איך ענטפער אים:

—ליעבער הערינג, וואָס זאָל איך דיר זאָגען. איך קאָן דיר נאָר אויפעסען, איינשלינגען און פון דיר הנאה האָבען.

—אָט—לאָזט ער אויס—דער הערינג, וואָס ליגט שוין אָן איינגעהאַקטער, ער האָט געדולד, ער קאָן האָבען געדולד. אָבער איך?—איך בין נאָך נישט איינגעהאַקט.

און ער שמייכעלט. שמייכעלט פון זיין אייגענעם געדאַנק, און ער רעדט עס מיט אַזאַ קלאָרקייט, מאָלט עס אַזוי, אַז איר זעהט ממש דעם הערינג, זעהט ווי דאָס אייגעל ווינקט צו אים, כאָטש אויפ'ן פענסטער איז גאָר נישטאָ...

ווען מען זאָל געוועזן כסדר אויפשרייבען, וואָס דער גרויסער ר' מענדעלע האָט אַלץ אַרויסגערעדט דרך אגב, וואָל־טען מיר אפשר געהאַט נאָך אַזוי פיל ביכער זיינע און נישט

ווייניגער אינטערעסאַנטע.

נאָר אָט און די קראַנקהייט האָט אויך אָנגערירט אין זיין מויל־און פערשטערט די ווערטער פון זיינע ליפּען...

ליגט דער זיידע אַ שווייגענדיגער, דאָס פּנים שיינט און שטראַלט. דער מח, זעהט מען אַרבייט חריפ׳יש—נאָר ער זאָגט שוין נישט אויס.

ליגט ער זיך שטאַלץ. מיט דעם כאַראַקטעריסטישען שמייכעלע און אַייך דאַכט זיך, אַז דאָס שווייגט ער פער־עקשנ׳ט, דאָס טוט ער עמיצען צו־להכעיס, איר זעהט, ווי ער פירט אַ קאַמף, אַ הייסען פערביסענעם קאַמף, און איהר פילט, אַז ער וועט אויספירען, ער וועט גובר זיין די קראַנקהייט אויך.

די האָפנונג איז גרויס, ווען מען קוקט אויף אים. מען פילט, אַז דער העלדישער זיידע וועט אויך די קראַנקהייט גובר זיין, כאָטש זי איז אַ שווערע.

שפּעטער וועט ער דערצעהלען אַלץ, וואָס ער האָט גע־טראַכט און זיך פאַרגעשטעלט אין די טעג פון שווייגען.

נאָר די נאָנטע פריינד זיינע שווייגען אויך. שווייגען און עס פערקלעמט ביים האַרצען. ווי וואָלט מען געוואָלט פון אים איצט הערען כאָטש איין וואָרט...

די דאָקטוירים זאָגען־עלטער. נאָר שייך צו זאָגען על־טער ביי ר׳ מענדעלען? קען מען דען דאָס וואָרט צו אים צופּאַסען?

—אַזאַ ערשיינונג—זאָגט דער דאָקטאָר—איז אַ זעלטענהייט. דאָס האַרץ אַרבייט נאָרמאַל, ביי ר׳ מענדעלען קאָנען נסים געשען. מעגליך, אַז היינט מאָרגען וועט ער צוריק אָנהויבען רעדען. אַלץ איז מעגליך ביי אַזאַ יונגען־אַלטען...

שטיל אַרום. אַ זונען־שטראַל גנב׳עט זיך דורך דער שויב, וואַרפט אַ שיין אויף דעם הויכען ליכטיגען שטערען. דאָס פּנים

שיינט און שטראַלט ווי אַ בלום. און עס דאַכט זיך, אַז ר׳
מענדעלע גרייט זיך צו אַ נס.

אַ נס וועט געשען, וואונדער וועלען בעוויזען ווערען.
אַזוי האָט זיך געדאַכט...
דער נס איז אָבער נישט געשען.

בר=מערבי

די לויה פון ר׳ מענדעלען

I

געשטאָרבען ר' מענדעלע.*)

שבת כ"ג כסלו (25־טען נאָיאַבר 1917), האַלב פינף פאַר־באַכט איז געשטאָרבען דער עלטסטער יודישער שריפטשטעלער, דער שעפער פון דער יודישער ליטעראַטור, שלום־יעקב אַבראַ־מאָוויטש (מענדעלי מוכר ספרים).

נישט קוקענדיג אויף דער טיעפער עלטער זיינער, נישט רעכענענדיג זיך מיט דעם, וואָס דער זיידע מענדעלי איז שוין געוועזן אַריבער די תשעים, און מען האָט זיך געקאָנט ריכטען אויף דעם, דאָך איז די ידיעה געווען נישט ערוואַרטעט.

בליץ-שנעל האָט זיך די ידיעה פערשפרייט איבער דער שטאָדט. און אַלע, אָהן אויסנאַהם פון פאַרטיי און אידעאַל, אַלע האָבען דערפילט, אַז מיר האָבען געליטען אַ גרויסע אבדה.

ווייל—ווער האָט געקאָנט זאָגען, אַז דער זיידע איז אַלט? ווּעמען האָט עס געקאָנט גאָר איינפאַלען, רעדענדיג מיט אים, אַז מען האָט פאַר זיך אַ זקן פון דעם מין זקנים, צו וועלכע מען איז געוועהנט? דער געדאַנק איז אַזוי פריש געווען, זיין אַרט דענקען אַזוי קרעפטיג, זאַפטיג און יונג. אויף אַלעמען האָט ער שטענדיג רעאַגירט, וועגען יעדער ערשיינונג האָט ער געהאַט אַ פעסטע מיינונג. איז אים עפּעס געפעלען—איז ער דערין פערליעבט געווען; איז אים עפּעס נישט געפעלען, האָט ער עס אַזוי בייסענד איראָניזירט, אויסגעלאַכט, מיט אַזוי פיעל וויץ און מיט עקשנות, צו וועלכען עס איז זעלטען פעהיג אַ יונגער.

---

*) ווי זי איז געווען בעשריבען אין „פעטראָגראַדער טאָגבלאַט" פון 5 און 6 דעקאַבר 1917.

די ידיעה האָט זיך שנעל צוטראָגען איבער דער שטאָדט. אַלע האָבען זיך אָנגעהויבען גרייטען צו דער לויה. יעדער האָט עפּעס געפּיהלט, אַז זיינער אַ נאָהענטער איז געשטאָרבען. יעדע פּאַרטיי האָט עפּיס געהאַלטען דעם גרויסען מת פאַר זייעריגען, אַזוי ווייט, אַז דער „בונד" האָט אַפילו אַליין געגרינדעט אַ קאָמיטעט אויף צו אָרגאַניזירען די לויה, און זונטאָג אין דער פריה איז געווען פון זיי אַן אויפרוף אין די אָדעסער צייטונגען צו אַלע יודישע אַרבייטער, זיי זאָלען דעם טאָג ווידמען דעם אָנדענקען פון דעם גרויסען קעמפּער מיט דער יודישער פינסטערקייט מיט דער יודישער אונוויסענהייט, דעם „ערשטען פאָלקס-שרייבער" און זיך בעטייליגען אין דער לויה.

יעדע פּאַרטיי האָט געדרוקט גרויסע נעקראָלאָגען אין די צייטונגען און אַלע האָבען איינגעלאַדען זייערע חברים צו בעעהרען דעם אָנדענקען פון דעם גרויסען שריפטשטעלער, יוד און מענש.

כדי עס זאָלען נישט געשאַפען ווערען קיין פערשיעדענע קאָמיטעטען און עס זאָל נישט קומען צו קיין מיספערשטענדנישען, איז זונטאָג 3 בייטאָג פאָרגעקומען אַ זיצונג פון פאָרשטעהער פון אַלע פּאַרטייען און געזעלשאַפטען. די זיצונג האָט צוזאַמענגערופען דער דיכטער ח. נ. ביאַליק, כדי צו פעראייניגען אַלע אין איין קאָמיטעט, וואָס דאַרף אָרגאַניזירען די לויה.

— איצט איז נישט קיין צייט פון פּאַרטיי-חשבונות און פּאַרטיי-אידעאַלען, איצט דאַרף די גאַנצע יודישע אָדעס זיך אָרגאַניזירען אין טאָג פון דער לויה אין איין „מענדעלע-פּאַרטיי".

אויף דער זיצונג איז אָנגענומען געוואָרען: נישט לעגען קיין קרענץ, נישט געהן מיט קיין פאָנען — ווי די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען האָבען געוואָלט — בעשטימט די צאָל רעדנער און פון וואָסערע פּאַרטייען. די ערשטע רעדען ליטעראַטען, נאָך זיי פּאָרשטעהער פון שולען און לעהרערשאַפט, נאָך זיי די פּאַרטייען און אַנדערע. בעשטימט זענען געוואָרען 15 רעדעס. אוי-

כּעֶר ביאַליק'ן זענען אַלע בּעגרעניצט געוואָרען מיט 5 מינוט.

אויף דער זיצונג האָט ה' ראַוויניצקי אריינגעטראָגען אַ פּאָרשלאָג, אַז אַזוי ווי אונזער שפּראַכען־טראַגעדיע איז בכלל אַ ביסעל אַ קאָמישע, אַזוי ווי בכלל איז לעכערליך, אַז מען רעדט אויף אַ יודישער אַספה אָדער פערזאַמלונג רוסיש, בכן — דאָ, ביים קבר פון דעם גרויסען שריפטשטעלער, זאָל מען רע־דען אָדער העברעאיש, אָדער יודיש, נאָר בשום אופן נישט קיין רוסיש. גענוג, אַז מיר פערמאָגען צוויי שפּראַכען. גענוג, אַז מיר דאַרפען ליידען פון זיך, זאָלען מיר כאָטש ניט ליידען פון אַ פרעמדער שפּראַך. איבערהויפּט ביים קבר פון מענדעלי'ן.

וועגען דער פראַגע ברעכען אויס ויכּוחים, יעדער מיט זיינע מאָטיוועו. לסוף ווערט אָנגענומען: „עס איז ווינשענסווערט, מען זאָל רעדען אָדער העברעאיש, אָדער יודיש. מען גיט אָבער די מעגליכקייט צו רעדען אויך רוסיש.

עס ווערט אויך בעשטימט נישט האַלטען קיין רעדעס פאַר דער לויה, אויך נישט אין דער שוהל. וואו מען וועט זיך אָבשטעלען, כּדי עס זאָל נישט געשעהען עפּיס אַן אומגליק, מען זאָל זיך נישט אַריינרייסען מיט געוואַלד כּדי צו הערען די רעדעס, און אַלע רעדעס ווערען געהאַלטען נאָר אויפ'ן בית־הקברות, ביים אָפענעם קבר.

צוליב דעם, וואָס עס איז ווינטער און די טעג זענען קורצע, בעשטימט מען צו פערקלענערען דעם מהלך. נישט געהן איבער די גאַסען, נאָר גלייך פון שפּיטאָל ביז דער שאַלאַשנער שוהל; פון דאָרט אויפ'ן בית־הקברות.

צוליעב דעם, וואָס דאָס הויז, וואו ר' מענדעלי האָט גע־וואוינט, און וואו די תּלמוד־תּורה האָט זיך געפונען, איז רע־קווירירט (דאָרט איז איצט אַ לאַזאַרעט), זאָל מען דעם נפטר נישט טראָגען פאַרביי דער תּלמוד־תּורה.

עס ווערט בעשלאָסען אַרויסלאָזען אויף מאָרגען אין דער פריה אַ ספּעציעלען בולעטען (ווייל מאָנטאָג געהען קיין צייטונ־גען נישט אַרויס) אין נאָמען פון קאָמיטעט צו אָרגאַניזירען די לויה, וועגען סדר און וועגען די בעשלוסען. צוליב דעם צוועק

ווערט צוזאמענגעשטעלט דער בולעטען אויף העברעאיש און אויף יודיש, מיט אן איינלייטונג וועגען מענדעלע׳ן, נאר אזוי ווי דאס איז שוין געווען שפעט, און דערצו זונטאג אויף דער נאכט, האט מען נישט בעוויזען ארויסצולאזען דאס בולעטען.

ארויסגעלאזט א בלעטעל האבען נאר די „פאראייניגטע" מיט קורצע נאר ווארימע ווערטער איבער דער גרויסקייט פונ׳ם נפטר.

ביינאכט האט מען זיך אויף דערוואוסט, אז דער „בונד" איז נישט צופריעדען דערמיט, וואס זיינע דעלעגאטען האבען איינגעשטימט צו געהן אהן רויטע פאנען. צוליעב דעם זענען דארט, ביי זיי, פארגעקומען ויכוחים; מען האט דוקא געוואלט פאנען, ווי זיי וואלטען מורא געהאט, מען זאל זיי אהן דעם נישט חושד זיין אין „בורזשואזיע" אדער ציוניזם"...

לסוף איז ביי זיי געבליבען: געהן מיט די פאנען ביז צום שפיטאל—צום בית-הקברות, דאס הייסט, בעת דער לויה, אהן פאנען.

די לויה איז געווען בעשטימט אויף 12 א זייגער.

II

אין שפיטאל.

איך, אלס איינער פון די ארדנער, בין אוועק אין שפיטאל ביין א זייגער אין דער פריה.

א קעלט אין דרויסען, א שניי ליגט איבער די גאסען, עס בלאזט א קאלטער ווינד. דער שפיטאל געפינט זיך גאנץ ווייט פון שטאדט, אין מאלדאוואנקע. דאך—ווען איך בין אהין געקומען, זענען שוין יודען געגאנגען פון אלע זייטען, מענער, פרויען און קינדער. אלע האבען געוואלט האבען די מעגליכקייט אריינצוקומען אין שפיטאל און א קוק געבען אויף דעם נפטר.

באַלד אָבער האָט מען געמוזט אַװעקשטעלען אַ װאַך בײ
־די טירען, װען ניט, װאָלט דער גאַנצער שפּיטאָל־הויף גע־
פּאַקט געװאָרען אַזוי, אַז עס װאָלט אונמעגליך געװען דורכ־
צולאָזען דעפּוטאַציעס.

יודען װילען אָבער ניט אָפּטרעטען, און באמת, װער
האָט עס דאָס רעכט אים ניט לאָזען געבען דעם לעצטען אָב־
שײדס־בליק אויף זײן מענדעלי'ן? מענדעלע געהער צו אַלעמען.
ער איז אַזוי פּאָפּולער און נאָהענט צו יעדען האַרצען. און עס
קומט אויס צו פערדאָפּלען די װאַך, כּדי אויסצומײדען אַ קאַ־
טאַסטראָפע.

צו האַלטען די אָרדנונג האָבען אויף זיך גענומען די
מיטגליעדער פון דער יודישער מיליטערישער אָרגאַניזאַציע.
די אָרדנער—ליטעראַטען, זשורנאַליסטען און פאָרשטעהער פון
פּאַרטײען. אַלע האָבען צײכענס—שװאַרצען קרעפּ אויף די אַר־
בעל פון די רעכטע הענד.

דער הויף איז לעדיג. אײניגע מענשען נור, האָבען בע־
װיזען באַלד בעגינען זיך אַרײנצוכאַפּען. מיר געהען אַרײן אין
דעם צימער, װאו עס ליגט דער נפטר.

דאָס צימער איז לעדיג. אין אָרון ליגט דער זײדע, אָנ־
געטון אין קיטעל און אין טלית, זעהט ער אויס, װי ער װאָלט
שלאָפען. דאָס מויל עטװאָס אָפען, די נאָז, די אָדלער־נאָז,
פערשפּיצט און גאוניש, דער הויכער שטערען, די װײסע גלאַנ־
ציגע האָר. דאָס איז ער, דער זעלבער, װי געװען. נאָר די
אויגען—זײ זענען פערמאַכט, פון אונטער די ברעמען שלאָגט
אַרויס אַ געלבע בלויקײט... די װיהעס—עפּיס פערװײסט.

נעבען אים שטעהט עפּיס אַ יוד, װער איז ער? סתם אַ
יוד, װאָס קאָן „זאָגען" משניות... צוקאָפּענס ברענען די ליכט,
און עס מאַכט אַ שרעקליכען רושם. דער זײדע ליגט—נעבען
אים עפּעס אַ יוד...

בשעת מעשה דאַכט מיר: דער זײדע איז בײז.

צוריק בין איך אויפ'ן הויף. מיר שװײגען אַלע. דער
רושם איז גװאַלדיג. דאָס איז דאָך דער זײדע. אַזוי האָט ער

דאָך כמעט אויסגעזעהען. און דאָך, עס וועט פאָרקומען אַ לויה.

דער עלטסטער דאָקטאָר פון שפּיטאָל שטעלט אונז אָב. ער דערצעהלט, ווי די לעצטע טעג האָט ער אים דערקענט, זיך אויפגעכאַפּט, אַרומגעקוקט און אים אָנגערופען ביים נאָמען, דעם זון זיינעם האָט ער געדריקט ביידע הענד. שבת האָט ער זיך נאָך אומגעקוקט, געקומען צו זיך. נאָר שפּעטער איז ער אויסגעגאַנגען.

און דער דאָקטאָר איז מוסיף:

—זעלטען אַ מענש זאָל אַזוי „פיזיאָלאָגיש" שטאַרבען. על פי רוב שטאַרבען מענשען נישט נאַטירליך, איבער קראַנקהייטען, צופאַלען. דער זיידע איז געשטאָרבען אַזוי נאַטירליך, דאָס הייסט, ער האָט אויסגעלעבט דאָס לעבען זיינס ביז דעם לעצטען טראָפּען.

פאַר אונז איז עס אָבער אַ קליינע טרייסט.

אין קאָפּ שפּינען זיך מחשבות. מ'דערמאָנט זיך זיין געהן, זיין שטעהן, זיין שאַרפזיניג רעדען, אַז ער האָט גערעדט, האָט ער דאָך געמאָלט, געשאַפען. דאָס זענען דאָך נישט געווען קיין סתם רייד... און עס שווייגט זיך אַזוי, מען קאָן נישט רעדען.

דער דאָקטאָר דערצעהלט נאָך: נעכטען האָט ער גאָר געשיינט, נאָר מען האָט געמאַכט אַ מאַסקע. דאָס האָט אַ ביסל געווירקט, דאָס פּנים זאָל פערענדערט ווערען. מאָלער האָבען אים געמאָלט...

מיר אָבער ווייסען איינס—נישטאָ מער דער זיידע. און דאָס איז אַזוי אונפערשטענדליך, אַזוי אונגלויבליך.

מיר קומען צו צום טויער—די גאַנצע גאַס איז שוין שוואַרץ פון מענשען. פון אַלע זייטען קומט מען אָן אַלץ מער און מער, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס די לויה וועט זיך אָנהויבען צוועלף און איצט איז סך־הכל האַלבע לף. ביי די טויערען איז אַן ענגשאַפט. עס אַרבייטען אַ מאַן פופציג, כדי צו האַלטען די אָרדנונג.

באַלד האָט מען געעפענט אַ ספּעציעל טירעל, דורך וועלכען מען האָט אָנגעהויבען אַריינלאָזען די דעפּוטאַציעס.

און דעפּוטאַציעס קומען פון אַלע קלאַסען, פון אַלע פּאַר־טייען, פון אַלע געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציעס.

די פאָרשטעהער פון „בונד" און „פעראייניגטע" קומען מיט רויטע בענדער איינגעהילט אין שוואַרצען קרעפּ־אויף די אַרבעל.

מען דערוויסט זיך אויף באַלד, אַז זיי האָבען בדעה טראָגען אַ שוואַרצע פאָהן בעת דער לויה. עס געלינגט אָבער צו פועל'ן זיי זאָלען זיך פון דעם אָבזאָגען.

עס ציען זיך דעפּוטאַציעס. מען שטעהט אין צוויי שע־רענגעס. מען לאָזט אַריין איינציגווייז. נאָר באַלד ווערט אַ שטופּעריי. יעדער וויל אַ קוק טהון אויף דעם ליעבסטען, וואָס דאָס יודישע פאָלק פערלירט. יעדער וויל אים זען צום לעצטען מאָל.

עס קומען אָן די כאָרען פון די אָדעסער שוהלען מיט די חזנים. און מען לאָזט שוין מער נישט אַריין די דעפּוטאַ־ציעס. מען נעמט זיך גרייטען צו דער לויה.

אַרום דעם אָפענעם אָרון שטעהען אַלע נאָענטע, די שריפטשטעלער, קרובים, גוטע בעקאַנטע. מען שווייגט אַזוי בע'צער'ט. דער חזן מאַכט אַ אל מלא רחמים. דער כאָר זינגט. און עפּיס רייסט זיך אָב אין האַרצען: אָט־אָט און מען וועט דעם אָרון פערמאַכען און־מער וועלען מיר שוין דעם זיידען נישט זעהן...

די מינוט איז אַ שווערע, אַ פּייניגענדיגע, נאָר־מען פער־מאַכט דעם אָרון סוף כל סוף.

שטיל.

די שריפטשטעלער רינגלען אַרום דעם אָרון. שווייגענדיג נעמט מען אויף די אַקסלען דעם מת און מען לאָזט זיך גע־לאַסען אַרויסגעהן אין הויף.

דער הויף איז אָבער פול געפּאַקט פון די דעפּוטאַציעס אַליין. עטליכע טויזענד מאַן געפינען זיך אין הויף. מען מוז בלייבען שטעהן. די סאָלדאַטען מיט די סטודענטען שליסען אַ קייט פון ביידע זייטען, און געלאַסען הויבט מען אָן געהן ווייטער.

אין הויף געפינט זיך אַ שוהלכעל. דאָרט בלייבט מען שטעהן, און דער פּאָפּולערער חזן און שריפטשטעלער ה׳ מינקאָווסקי, מאַכט אַ הזכרה...

נעבען אָרון געפינען זיך: די באָבע, דער זון, די טעכטער און איידעמס, דער הויף איז אַזוי געפּאַקט, אַז דער גאַנצער הויף בעוועגט זיך, ווי איין גאַנצעס.

די שריפטשטעלער טראָגען דעם מת ביז דעם טויער. דאָרט נעמען אים איבער די לערער, און די לויה הויבט זיך אָן.

III

די לויה.

ד גאַסען אַרום שפּיטאָל זענען פול. אַלע יודען זענען געקומען בעגלייטען דעם גרויסען נפטר.

עס זענען געקומען אַלט און רייך, אָרים און יונג, דאָס גאַנצע פאָלק.

עס זענען געקומען אַלע תלמידים פון די שוהלען, אַלע יודישע תלמידים פון די קאַזיאָנע גימנאַזיעס, אַלע אַרבייטער, סוחרים, אַריסטאָקראַטיע. די קלייטען זענען געשלאָסען, אַלע יודען ווייסען, ווער עס איז ר׳ מענדעלע, אַלע קאָנען אים.

די לויה ציהט זיך פּאַמעליך, צענדליגער טויזענדער מענשען נאָך דעם אָרון. די ענגשאַפט איז געוואַלדיג, אוממעגליך צו מאַכען אָרדנונג, מחמת די מאַסען זענען מעהר, ווי די גאַסען קאָנען אין זיך אַריינעמען. בעוועגט זיך דאָס פּובליקום געלאַסען, עס בייטען זיך די, וואָס טראָגען דעם מת.

אַן עפּיזאָד:

אין דער געשלאָסענער קייט אַרום אָרון, איז עפּיס שטעהן געבליבען אַן אַלטע יודענע. אַ יודענע פון ר׳ מענדעלעס יודענעס. שטעהט זי און וויינט, גיסט מיט טרעהרען.

מען הייסט איר אַרויסגעהן פון דער קייט זי קלאָגט:

—וואָס זאָל איך טהאָן, געוואַלד, ער איז דאָך פון מיין שטאָדט. איך בין פון בערדיטשעוו. איך קאָן נישט אַוועקגעהן. און זי וויינט אַזוי ערנסט, אַזוי האַרציג, אַז מען האָט

גישט די העזה, איר הייסען געהן אָן דער זײט.

אַזוי פּאָפּולער איז מענדעלע.

עס בעווייזט זיך ווידער אַ שוואַרצע פאָהן מיט יודישע אויפשריפטען, נאָר די פעראָרדנער גיבען באַלד איבער, אַז מען בעט אַראָבנעמען די פאָהן, זי ווערט באַלד פערשוואונדען.

אַזוי פירט זיך די פּראָצעסיע. די כאָרען זינגען טרויריג, און דער עולם שוויינט ביז מען קומט צו דער שאַלאָשנער שוהל.

דאָרט־וואַרט אַ פּובליקום פון אַ סך טויזענדער מענשען, קעפּ אויף קעפּ, נאָר דעם אָרון לאָזט מען אַריין אין עגול, וועלכער איז אַרומגעצוימט פון אַן עהרען־וואַך.

מען מאַכט אַ הזכרה.

שוין שפּעט. דער טאָג האַלט ביים אונטערגעהן, קיין רעדעס ווערט מען נישט האַלטען, די לויה געהט ווייטער.

דער גאַנצער וועג איז פול מיט מענשען, וואָס איילען אויף דעם בית־הקברות. יודען קומען אַרויס פון די קלענסטע הינטערגעסלעך, פּשוטע, פּראָסטע יודען האָבען דערהערט דעם נאָמען מענדעלע, האָבען זיי געוואָרפען זייערע האַמערס, די נאָדלען און זעגען אַרויס בעגלייטען זייער שריפטשטעלער.

אַלע ווייסען, ווער דאָס איז.

ווען די לויה גרייכט שוין באַלד צום בית־הקברות איז נאָך דאָרט אין עק גאַס אַלץ פול, די פּראָצעסיע איז געוואַלדיג גרויס און אַלע געהען מיט אויף דעם בית־הקברות

מען פּאָרט נישט. זעלטען, אַז עמיצען פאַלט איין צו נעמען אַ דראָזשקע, אַלע געהען צו פוס, אַלע ווילען אים בע־גלייטען געהענדיג.

דעם אָרון טראָגען סטודענטען, יודישע סאָלדאַטען, יונ־קערס און דאָקטוירים, יעדער וויל כאָטש אַ שטיקעל וועג טראָ־גען דעם אָרון. מען בעט זיך רחמים. צום לעצטען מאָל זיין נאָנט צום זיידען, ווײַמען מיר פערלירען אויף אייביג.

פאַרנאַכט קומט די לויה אָן צום בית־הקברות.

IV

אויפ'ן בית־הקברות.

אויפ'ן בית־הקברות האָבען שוין געוואַרט טויזענדער מענשען. דער טרויער־זאַל איז געווען פול. אַרום דעם קבר איז געווען אויסגעשטעלט אַ דריי־פאַכיגע מענשען־קייט.

דער קבר איז נעבען קבר פון פרוג'ן. דאָס איז די רייה, וואו עס ליגען די יודישע שריפטשטעלער: ליליענבלום, לעווינסקי און אַנד.

נעבען טרויער־זאַל רעדט דער ערשטער ה. נ. ביאַליק.

זיין שטים ציטערט, ער איז בלייך. רעדט העברעאיש. פרובט זיך אין קורצען אָבשאַצען די גרויסקייט פון דעם נפטר. און ווען ער נעמט דערצעהלען אייניגע פרטים פון זיין לעבען, פון זיין שאַפען, הערשט אַ געוואַלדיגע שטילקייט.

„דער זיידע האָט געהאַט אַ ווייסען־זילבער־קאָפּ, נאָר צווישען די ווייסע האָר האָבען זיך געזעהן שוואַרצע... דער זיידע האָט אויך דער עלטער ווידער געבלומען בליהען... ווידער אָנגעהויבען יונג ווערען..."

„מען שרייבט צו דעם זיידען צו די העברעאיסטען, צו די יודישיסטען, עס איז נישט אמת. דער זיידע איז געווען דער אוצר פון גאַנצען פאָלק".

ער רעכענט אויס די עפּאָכען־ענטוויקלונג פון דער יודישער ליטעראַטור, ער דערמאָנט די צייט, ווען די העברעאישע ליטעראַטור איז געווען בלויז מליצה, און דער זיידע—ער האָט אַרויסגעפירט פון דער מליצה, ער האָט געוויזען אמת'ע ליטעראַטור, אמת שאַפען...

ביים קבר האַלטען רעדעס אַלע פאָרשטעהער פון די פאַרטייען, יעדע פאַרטיי זעהט אין דעם זיידען דאָס, וואָס זי קאָן זעהן, יעדע פאַרטיי נעמט פון דעם זיידען דאָס, וואָס זי קאָן נעמען, אַלע אָבער שטרייכען אונטער, אַז דער זיידע האָט געשאַפען פאַרן גאַנצען פאָלק.

און אַלע רעדעס זענען אַזוי ערנסט, אַזוי האַרציג.

מען מאַכט אַ הזכרה, דער זון זאָגט קדיש. און עס איז וואונדערבאַר: דער זון איז זער ענליך אין אויסזעהן צום טאַטען, די זעלבע הויך, דאָס זעלבע ווייסע בערדעל.

און לסוף בעט דער זון דאָס וואָרט, ער וויל עפּעס זאָגען.

און ער רעדט מיט אַזאַ אונבעגרענצטער עהרע צום טאַטען, רעדט מיט געוואַלדיקן ערנסט און יראת הכבוד:

„ערלויבט מיך, איך אַ זון, וויל זאָגען דאָס הייסטע וואָרט מיינס. מיט הונדערטער יאָרען צוריק זענען יודען פערטריבען געוואָרען איבער דעם גרויסען חטא וואָס זיי זענען בעגאַנגען: דאָס יודישע פאָלק האָט געה'רג'עט זיינע נביאים.

דער חטא איז גרויס, גאָר גרויס געווען. און גאָט ברוך הוא האָט געזאָגט: מער קאָן איך נישט פערשווייגען, אַזאַ חטא קאָן נישט אָבגעהן אָן אַ עונש. און ער–גאָט ברוך הוא, האָט געוויינט אויף אונזערע צרות, און דאָך פערטריבען אונז אין גלות. געליטען און אונז דאָך געשטראָפט.

און אַוועק זענען יאָרען, צענדליגער, הונדערטער, טויזענדער, און איינמאָל, ווען גאָט כביכול, איז געזעסען געקרוינט צווישען מלאכי-מעלה–איז אים איינגעפאַלען: צי איז שוין מיין פאָלק גרייט, עס זאָל אויסגעלייזט ווערען פון גלות? איך וועל זיי פרובען, איך וועל זיי אַראָבשיקען אַ נביא, זאָל ער וואַנדערען צווישען מיין פאָלק, און אַז ער וועט צו מיר צוריקקומען, וועל איך אין אים זען, צי מיין פאָלק איז שוין ווערט אויסגעלייזט צו ווערען. איך וועל זען, ווי אַזוי ער וועט קומען צו מיר.

איז עס געווען מיט הונדערט יאָר צוריק. יאָ, מיט הונדערט יאָר צוריק, ווייל דאָס לעבען פון דעם דאָזיגען איז געווען אַ לעגענדע, און ווי אַלע לעגענדעס האָט ער נישט קיין בעשטימטען אָנהויב. מען זאָגט מענדעלע איז אַלט געווען 82 יאָר. עס איז מעגליך, אַז גאַנצע 92. ווער ווייס עס?–איז עס געווען מיט הונדערט יאָר צוריק, און גאָט ברוך הוא האָט זיך

דערמאָנט אָן זיין פאָלק, האָט ער אַרויסגענומען אַ ברילִיאַנט־נשמה פון זיין קרוין, האָט זי געוואָרפען אויף דער ערד, זי זאָל געבוירען ווערען.

דאָס איז געווען דאַן—ווען אין רוסלאַנד האָט מען גע־שטיקט יעדען פרייען געדאַנק, ווען דאָס יודישע פאָלק האָט געליטען מער נאָך פון אַלע אַנדערע. דאָס איז געווען דאַן, ווען יודען זענען געווען בשפל המצב, און די נשמה איז גע־בוירען געוואָרען ביי אַ יוד אַן אָרימאַן, אין קאַפּוליע.

צו צען יאָר אָבער האָט גאָט געזאָגט—גענוג געווען אין אַ היים, אַ נביא דאַרף פערוואָגעלט ווערען, וואַנדע־רען, זיין נע ונד, נאָר דורך ליידען ווערט מען דערהויבען. און גאָט זאָגט: איך נעם דיר צו דעם טאַטען.

דאַן הויבט אָן די נשמה צו ליידען, וואַלגערט זיך אין ישיבות, אין הקדש און דערפער, ליידט און ווערט געפייניגט. די סביבה אַרום איז אַזאַ נישטיגע, אַזאַ קבצנ׳ישע.

אַוועק הונדערט יאָר, און איצט קערט זיך דער נביא אום צו גאָט ברוך הוא.

און אַרום זיין קבר—זעט איר נישט קיין שפּלע, נישט קיין קבצנ׳ישע, נאָר אַ גרויס מעכטיג פאָלק, אַ שטאָלץ פאָלק, מיט אַ נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין.

דאָ זע איך נישט קיין פערשידענע פעהנער, דאָ זעה איך איין פערשידענפאַרביגע פאָן, איך זעה דאָס פאָלק, וואָס שטרעבט און גאַרט.

און אַז דער נביא וועט צוריקקומען צו גאָט, וועט גאָט ברוך הוא זאָגען: צייט דאָס פאָלק אויסצולייזען, צוריקברייגען אין זיין לאַנד, צו וועלכען עס בענגט אַזוי פיעל יאָרען. דאָס פאָלק זאַמעלט זיך אַרום זיין נביא.

און איך וועל ענדיגען מיט די לעצטע ווערטער פון קדיש:

—עושה שלום במרומיו—הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ונאמר אמן״.

איין מינוט האָט עס דערמאָנט אָן דעם אַרט דענקען און

ווענען מענדעליין

טראַכטען פון דעם זיידען זכרונו לברכה.

מען פערשיט דעם קבר. אַ לאָפּאַטע נאָך אַ לאָפּאַטע, עס ווערט דונקעל, עס איז שוין נאַכט. און אויפ'ן האַרצען ווערט אַזוי שווער, די פּנימער אַזוי פער'צער'ט; אין די דריי פינסטערע יאָר פון דער וועלט־שחיטה—וויפיעל דאָס יודענטום האָט געליטען. אַוועק דער פלאַמיגער פּרק, אַוועק דער קינסטלער שלום עליכם, און איצט דער זיידע זייערער, דער גרויסער לערער, דער גרויסער שעפער—איז שוין אויך נישט מיט אונז.

—את נ־שמ־ת שלום יעקב בר משה חיים אַבראַמאָוויטש שהלך ואלמו״—זאָגט דער חזן מיט אַ וויינענדיק קול—אָבער ווי פרעמד איז דער דאָזיגער נאָמען: פאַראַן אַן אַנדער נאָמען וואָס רעדט מער צום האַרץ און נשמה, אַ לעגענדאַרישער נאָמען „מענדעלע מוכר ספרים״ און מענדעלע איז נישט געשטאָרבען, ער לעבט צווישען אונז...

בר־מערבי.

אינהאַלט:

		זייט
(1	שלום עליכם / ווי שעהן איז דער בוים —	1
(2	א. רייזען / די קליאַטשע — — —	9
(3	ש. אַש / מענדעלע מוכר ספרים — —	17
(4	בן-עמי / ר' מענדעלע שבעל-פה — —	27
(5	ד. איינהאָרן / מענדעלע ביי דער אַרבעט —	57
(6	ב. עפּעלבוים / מענדעלעס יובילעאום —	64
(7	ח. נ. ביאַליק / נאָכן זיידענס יובילעאום —	89
(8	ב. עפּעלבוים / פון ר' מענדעלעס שמועסען —	119
(9	דעו' זיידע אויפן קראַנקען בעט	129
(10	בר-מערבי / די לויה פון ר' מענדעלען —	137